

Fagrapport nr. 2 - 2016

Ingun Grimstad Klepp og Kirsi Laitala

Klesforbruk i Norge

SIFO

Forbruksforskningsinstituttet

HØGSKOLEN I OSLO
OG AKERSHUS

© Forbruksforskningsinstituttet SIFO – Høgskolen i Oslo og Akershus
Fagrapport nr. 2 – 2016

Forbruksforskningsinstituttet SIFO – Høgskolen i Oslo og Akershus
Sandakerveien 24 C, Bygg B
Postboks 4 St. Olavs plass
0130 Oslo
www.sifo.no

Det må ikke kopieres fra denne rapporten i strid med åndsverksloven. Rapporter lagt ut på Internett, er lagt ut kun for lesing på skjerm og utskrift til eget bruk. Enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring utover dette må avtales med SIFO. Utnyttelse i strid med lov eller avtale, medfører erstatningsansvar.

Tittel Klesforbruk i Norge	Antall sider 120	Dato 20.04.2016
Title Clothing consumption in Norway	ISBN 82-7063-457-3	ISSN 1502-6760
Forfatter(e) Ingun Grimstad Klepp og Kirsi Laitala	Prosjektnummer 11201613	Faglig ansvarlig sign.
Oppdragsgiver Referansebudsjettet		
Sammendrag Denne rapporten gir en samlet gjennomgang av sentrale temaer omkring klesforbruket i Norge. Rapporten er skrevet for å danne grunnlag for en oppdatering av SIFOs Referansebudsjett innen klær og sko og samtidig gjøre kunnskapen om klesforbruk lettere tilgjengelig for alle interesserte. De enkelte kapitlene tar opp ulike sider ved forbruk av klær som har relevans for SIFOs Referansebudsjett. Vi diskuterer den totale mengden klær og klærs levetid, og går gjennom alle forbruksfasene fra anskaffelse, bruk i ulike anledninger, vedlikehold, gjenbruk og til avhending.		
Summary This report compiles and summarizes the recent clothing and textiles research of SIFO and provides a comprehensive review of the key issues concerning clothing consumption in Norway. The report is written to form the basis for an update of SIFO Reference Budget of clothes and shoes and to make the knowledge of clothing consumption more accessible to all interested parties. The individual chapters address different aspects of clothing consumption which are of relevant to SIFOs Reference Budget. We discuss the total amount of clothes and clothing life, and go through all consumption stages including the procurement, use in different occasions, maintenance, recycling and disposal.		
Stikkord Klær, plagg, tekstiler, sko, Referansebudsjett, forbruk, vask		
Keywords Clothing, textiles, shoes, Reference budget, consumption, laundry		

Klesforbruk i Norge

av

Ingun Grimstad Klepp og Kirsi Laitala

2016

Forbruksforskningsinstituttet SIFO, Høgskolen i Oslo og Akershus
Postboks 4 St. Olavs plass, 0130 Oslo

Forord

Denne rapporten gir en samlet gjennomgang av sentrale temaer omkring klesforbruket i Norge. Rapporten er skrevet for å danne grunnlag for en oppdatering av SIFOs Referansebudsjett innen klær og sko. Arbeidet vil følges opp av en rapport som diskuterer konsekvensene til de innkjøpslistene for klær og sko som budsjettet bygger på. Samtidig har vi ønsket å gjøre kunnskapen om klesforbruk lettere tilgjengelig for alle interesserte.

I arbeidet med rapporten har vi bygget videre på den kunnskapen omkring klesforbruk som SIFO har fått frem i de siste tiårene. Vi har lagt vekt på empiri, altså kunnskap om klesforbruket og mindre vekt på metode og teori. En grundigere diskusjon omkring metode, tidligere forskning og teori finnes i de artiklene og bokkapitlene som vi referer til underveis. En del materiale har ikke blitt publisert tidligere. Materialet er hentet fra flere prosjekter med ulike finansieringskilder. De viktigste er:

Norges forskningsråd:

- From textile waste to material resources in a cradle to cradle perspective, se: <http://www.sifo.no/page/Forskning/10060/75453.html> eller <http://nordicfashionassociation.com/project/textile-waste-resource> (Miljø 2015)
- Leisure and Sustainable Development: part of the problem or part of the solution? Prosjektet var ledet av Vestlandsforskning, se <http://www.sifo.no/page/Forskning/10060/73671.html> eller <http://www.vestforsk.no/prosjekt/friluftsliv-og-berekraftig-utvikling-en-del-av-problemet-eller-en-del-av-losningen>. (Miljø 2015)
- Valuing Norwegian Wool, se <http://www.sifo.no/page/Forskning/10060/76798.html> eller <http://nordicfashionassociation.com/content/wool-project>. (Natur og næring)
- Krus - Grønn vekst i hvitt gull gjennom lokalt forankrede verdikjeder <http://sifo.no/page/preview/preview/10060/80049.html> eller <http://nordicfashionassociation.com/project/krus> (Bionær)

Klima- og forurensningsdirektoratet (nå Miljødirektoratet):

- Potensiale for økt materialgjenvinning av tekstilavfall og andre avfallstyper (papir/papp, metall og glass) <http://www.sifo.no/page/Forskning/10060/78298.html>

Prosjekter ved SIFO finansiert fra Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet (BLD):

- Referansebudsjettet <http://sifo.no/page/preview/preview/10060/49005.html> eller http://www.sifo.no/page/Lenker/Meny_lenker/10242/10278
- SIFO survey <http://sifo.no/page/preview/preview/10060/49018.html>
- Satsingsområdet Vekst: Økonomisk vekst og bærekraftig forbruk <http://www.sifo.no/page/preview/preview/10060/78832.html>

Arbeidet med rapporten er et ledd i oppdateringen av SIFOs Referansebudsjett. Referansebudsjettet viser alminnelige forbruksutgifter for ulike typer hushold. Det kan settes sammen slik at det viser kostnadene ved å opprettholde et rimelig forbruksnivå for hushold av ulik størrelse og med forskjellige alders- og kjønnsammensetninger. Budsjettet omfatter både vanlige, løpende utgifter til mat, klær, hygieneartikler o.l. og utgifter til sjeldnere innkjøp av varige forbruks- gjenstander som møbler, elektrisk utstyr o.l. Arbeidet med Referansebudsjettets utgifter til

tekstiler har tidligere ikke blitt dokumentert i noen rapport som omfatter hva et normalt forbruk av klær i Norge er.

Arbeidet med Referansebudsjettet er ledet av Elling Borgeraas, mens alle prosjektene om klær og tekstiler har vært ledet av rapportens forfattere. I tillegg har mange andre både på SIFO og utenfor gitt viktige bidrag. Vi takker alle, både gode kollegaer og informanter, og nevner underveis de som har levert spesielt viktige bidrag til rapporten.

Prosjektene om klær og tekstiler har blitt støttet av ulike programmer i forskningsrådet, men et viktig fellestrekk er likevel at de søker å løse de miljøutfordringene samfunnet står overfor. Dette er en annen problemstilling enn Referansebudsjettet som forholder seg til velfredsforskning. Men det er en felles interesse i begge typer problemstillinger, nemlig kunnskap om forbrukets materielle sider. Det synes kanskje som en selvsagt ting, men innenfor forskning om klær har ikke realopplysningene omkring mengde, hastighet, pris, levetid, og så videre stått sentralt. Diskusjonene har derimot kretset om immaterielle størrelser som identitet og mote. Dermed er vi i den paradoksale situasjonen at til tross for at litteratur om klær – og ikke minst mote, har eksplodert det siste 10-året, har kunnskapen omkring klesforbruk ikke økt tilsvarende. Klesforskningen ved SIFO har utmerket seg ved å søke å kombinere forbrukets materielle og sosiale sider. Vi har ikke bare vært opptatt av hva folk sier og tenker, men også hva de gjør og har. Det har krevet utvikling av nye metoder og kombinasjon mellom tekniske og samfunnsfaglige innfallsvinkler for å få frem kunnskap omkring dette. Arbeidet har bygget på en praksisteoretisk grunnholdning der klær forstås som et grunnleggende element i all sosial praksis.

Kapitlene i rapporten er valgt for å gi et best mulig grunnlag for en diskusjon av forbruksutgifter til klær. Rapporten omhandler sentrale aspekter ved klesforbruket slik som antall, eierskapsformer, priser, anledninger, vedlikehold og vaskevaner, samt levetid og brukstid. Vi har dessverre ikke hatt mulighet til å gå inn i ulikhetene mellom forbrukergrupper slik som barn, eldre, innvandrere, handikappede osv. fordi rapporten, som budsjettet, er rettet mot det «alminnelige» forbruket. Forbruket for spesifikke grupper vil være en interessant videreføring både av arbeidet med klesvaner og av budsjettet.

Innhold

Forord.....	5
Innhold	7
Sammendrag.....	9
1 SIFOs Referansebudsjett.....	11
2 Antall	13
2.1 1800-tallet	13
2.2 Etterkrigstid.....	15
2.3 2000-tallet	17
2.4 Britiske og norske klesskap.....	17
2.5 Kilo og antall.....	21
2.6 Klær og sko i 2013	22
2.7 Kaos og kilder i klesskapet	27
3 Eierskapsformer	31
3.1 Tilgang til brudekjoler.....	32
3.2 Seks familier.....	34
3.3 Eier og bruker.....	36
3.4 Leie, låne, stjele.....	36
3.5 Dele, arve, kjøpe brukt	40
3.6 Ukjent eier	43
3.7 Motiv og konsekvenser	44
4 Anledning.....	47
4.1 Lange linjer og tidligere forskning.....	47
4.2 Praksisteori og friluftsklær	48
4.3 Sted.....	49
4.4 Aktivitet	50
4.5 Vær.....	51
4.6 Intensitet.....	51
4.7 Kunnskap	52
4.8 Praksis og anledning	53
5 Klesvask.....	55
5.1 Kilder	55
5.2 Tilgang til klesvedlikehold.....	57
5.3 Temperatur og program.....	57
5.4 Hyppighet, sortering, og fyllingsgrad	60
5.5 Vaskemidler og dosering.....	62
5.6 Rengjørings effekt og hygiene	63
5.7 Norske og europeiske vaskevaner	64
6 Priser og kjøp	67
6.1 Utgifter på klær og sko.....	68
6.2 Butikker og merker	78
6.3 Hvor ofte kjøper vi	83
6.4 Fest	85
6.5 Friluftsliv, sport og trening	87
6.6 Yttertøy om vinteren	89
6.7 Vintersko og støvler	91

6.8	Betalingsvillighet	92
6.9	Endringer og detaljer	96
7	Avhending	99
7.2	Hvordan	100
7.3	Hvor ofte	102
7.4	Kasserte klær	103
8	Levetid	105
8.1	Basert på garderobestudie	105
8.2	Basert på survey	108
8.3	Konsekvenser	114
	Litteratur	115

Sammendrag

Denne rapporten gir en samlet gjennomgang av sentrale temaer omkring klesforbruket i Norge. Rapporten er skrevet for å danne grunnlag for en oppdatering av SIFOs Referansebudsjett innen klær og sko og vil følges opp av rapport som diskuterer konsekvensene av kunnskapen til innkjøpslistene i budsjettet. Samtidig har vi ønsket å gjøre kunnskapen om klesforbruk lettere tilgjengelig for alle interesserte. De enkelte kapitlene tar opp ulike sider ved forbruk av klær som har relevans for SIFOs Referansebudsjett.

Referansebudsjett viser ordinære forbrukerutgifter for ulike typer husholdninger. Budsjettet beregner kostnadene ved å opprettholde et rimelig forbruksnivå basert på husholdninger med varierende størrelser med forskjeller i alder og kjønn. Budsjettet inneholder både løpende utgifter som mat og klær samt utgifter til sjeldnere innkjøp. Budsjettet er en metode for å definere prislappen på deltakelse i ordinære aktiviteter i samfunnet. For å ta del i samfunn trenger vi klær, men hvor mye klær er nødvendig? Og hva slags?

I det første kapitlet stiller vi spørsmål omkring *mengde*. Hvor mange klær har vi, og når ble de så mange, og hva slags klær er dette? Hva slags kilder og metoder har vi for å beskrive veksten i klesforbruket? Dette er et stort og viktig tema, men likevel er dette tema som det er arbeidet lite med og det er ytterst få sammenlignende undersøkelser. Vi ser studier som har til mål å definere normer og studier som er siktet inn på økonomiske forhold slik som arv, eller miljøkonsekvenser av klesforbruket. Kapitlet tar for seg utviklingen fra midten av 1800-tallet og frem til i dag. Og mens antallet klær vokser dramatisk er kildene til å studere dem blitt dårligere. Det er dermed lettere å beskrive forbruket av klær langt tilbake i tid enn i dag. De mest pålitelige kildene i dag er importstatistikk for klær, basert på import tallene, befolkningens mengde og gjennomsnittlig plaggvekt kan vi estimere at det ble importert cirka 67 plagg per person i 2013. Hvis vi antar at gjennomsnittlig plagg levetid er 5,4 år, skal nordmenn ha i gjennomsnitt 80,4 kg klær som tilsvarer 359 plagg. Dette er et estimat med mange kilder til usikkerhet, og for eksempel studier med selvrapporterte tall fra Storbritannia angir at britene eier bare en tredjedel av dette.

Det andre kapitlet omhandler *eiendomsformer for klær*. Referansebudsjettet bygger på at alle klær er eiet av og brukes av en og samme person og at nykjøp er den eneste måten å anskaffe klær og sko. Dette er en kraftig forenkling. Deling av klær er helt alminnelig og tar mange ulike former. I kapitlet bruker vi en garderobestudie av seks familier for å se hvilke ulike former for deling som finnes i familier med ulik økonomi. Dette diskuteres i forhold til den kunnskapen vi har om betydningen av og omfanget av de ulike delingsformene. Det som får desidert mest oppmerksomhet både politisk og i media, er kjøp og salg av brukte klær. Denne formen for deling var svært uvanlig i familiene vi studerte, og har ingen stor utbredelse i befolkningen. Det som derimot er vanlig er arv blant søsken, og mellom nære venner og familie. Spesielt yngre og kvinner deler mye klær gjennom å låne og gi til hverandre.

Det fjerde kapitlet diskuterer vi ulike *anledninger*. Med anledning sikter vi til de ulike sosiale situasjoner eller aktiviteter som «krever» ulik påkledning. Hvordan varierer disse, og hva er

forholdet mellom aktivitetene, eller praksisene som vi også kaller det og kravene til det materielle i form av klær og utstyr? Forholdet mellom klær og anledning er et sentralt innhold i litteratur om 'skikk og bruk', men ikke i klesforskningen. Vi diskuterer i kapitlet klær for friluftsliv og viser hva som er viktige parametere for variasjon i klær. Disse er hvor man er, altså stedet, aktiviteten man utøver, været og intensiteten i aktiviteten. Til slutt er også kunnskapene eller ferdighetene til den enkelte avgjørende for hvordan klær blir bedømt. «Proft» utstyr passer ikke like godt på en nybegynner.

I det femte kapitlet tar vi for oss *de skitne klærne*. Hvor ofte og hvordan vasker vi klær i Norge i dag? Vi diskuterer her både vasketemperatur, hyppighet, dosering av vaskemidler og effekten av vasken, samt hvilke programmer og midler vi bruker. Til slutt sammenligner vi de norske vaskevanene med funn fra noen europeiske studier. Helt generelt kan vi si at vi vasker stadig oftere (med mulig unntak av olabukser), og at vasketemperaturen har gått ned. Men fortsatt vasker vi varmere enn i mange andre land.

I det sjette kapitlet er det *priser og innkjøpsvaner* som står for tur. Hvor store er husstandenes årlige utgifter på klær og sko, hva er det vanlig å betale for ulike plagg, og hvor ofte handler vi? Vi viser hvor store prisforskjeller det er mellom klær for samme formål, så som festbekledning eller treningstøy. Menn prioriterer sport og trening både ved å kjøpe mer og dyrere enn kvinner. Det er også interessant å merke seg at mange forbrukere kunne tenke seg å betale mer for klær dersom de visste at de ville vare. I og med at markedet i dag ikke gir noen mulighet til å gjenkjenne produkter av høyere teknisk kvalitet, er dette et interessant funn.

I det syvende kapitlet diskuteres *avhending*. I Norge, som i mange vestlige land, har fallende priser og økt kjøpekraft ført til økende mengde av tekstiler. Om lag 113 000 tonn tekstilavfall ble generert i Norge i 2011, noe som tilsvarer 23 kg per innbygger (Statistics Norway, 2013). Den største delen (42%) av det norske tekstilavfall stammer fra husholdninger, 9,7 kg / innbygger, etterfulgt av tjenesteyting (31%). Klær og skotøy utgjør hoveddelen med ca. 57%. Mengden tekstilavfall fra private husholdninger har økt fra 29 000 tonn i 1995 til 52 000 tonn i 2010, noe som er en økning på nesten 80% i løpet av 15 år. Valg av avhendingsmåte påvirkes av forhold som tilgjengelige alternativer, type klær, klærnes tilstand samt forbrukernes verdier og kunnskap. Resultatene tyder på at mesteparten av forbruksvarer som undertøy, sokker og strømper, samt skadede eller utslitte klær blir kastet i søpla, mens det for de intakte plaggene derimot i hvert fall fantes en intensjon om gjenbruk.

Det åttende og siste kapitlet tar for seg *klærs levetid*. Våre resultater tyder på at den totale levetiden for klær er lengre enn det det meste av tidligere forskning har anslått, cirka 5,4 år. Imidlertid hadde mange av klærne vært lite brukt: 8% av plaggene ble aldri brukt av noen, og totalt hvert femte plagg ble enten aldri brukt eller brukt bare et par ganger av nåværende eier. I tillegg er den aktive bruksperioden mye kortere enn den totale levetiden. Gjennomsnittlig tid fra siste gangs bruk var 1,4 år. Mengden klær er viktig for hvor mye de brukes, og dermed også for hvorvidt deres tekniske og sosiale brukspotensiale hentes ut.

1 SIFOs Referansebudsjett

Referansebudsjettet viser ordinære forbrukerutgifter for ulike typer husholdninger. Det norske budsjettet er fra 1987, men bygger på det svenske Konsumentverkets budsjett publisert i 1978. Budsjettet beregner kostnadene ved å opprettholde et rimelig forbruksnivå basert på husholdninger med varierende størrelser med forskjeller i alder og kjønn. Budsjettet inneholder både løpende utgifter som mat, klær, toalettsaker, etc. og utgifter til sjeldnere innkjøp som for eksempel møbler og elektriske apparater. "En standardbudsjett tilnærming kan beskrives som en metode for å definere prislappen på deltakelse i ordinære aktiviteter i et gitt samfunn" (Borgeraas, 2010). Det er nær sammenheng mellom empirisk sosiologi, forbrukerundersøkelser, velferdsstudier og utvikling av statistikk (Collette, 2000). Men som Borgeraas påpeker, studiet av levekår er ikke lenger så viktig på forskningsagendaen. Og disse materielle perspektivene er i dag i en marginal posisjon. Interessen har skiftet fra et materialistisk fattigdomsbegrep til ulikhet som mål i studiet av fattigdom. Likevel har altså Norge et Referansebudsjett i likhet med våre naboland.

Siste gang forbruksfeltet klær og sko var gjenstand for en større diskusjon innenfor Referansebudsjettet var i 2003. Det foreligger et internt notat om de diskusjoner som da ble ført. Oppdateringen av budsjettet ble gjort på grunnlag av en fokusgruppediskusjon blant SIFO ansatte. Det ble ikke innhentet opplysninger om klesforråd, eller foretatt konkrete garderobe undersøkelser. Det ble også slått fast at den tilgjengelige statistikk på området klær ikke ga informasjon av verdi for budsjettet. Det fantes opplysninger om totale kostander til klær, men ingenting om typer, mengder, alder eller brukstid. Listene ble laget ut i fra kategoriene kjønn og alder, og klærne delt opp i under, over, ytter og sport. Men av selve betegnelsen på plaggene kommer også uttrykk som 'pen' inn. Listene angir også for eksempel at gutter i alderen 10-13 år forventes å ha 66 plagg og jenter 77 (eksklusive sko og sokker).

Den situasjonen omkring data egnet for standardbudsjettet som ble beskrevet i 2003 er høyst aktuell også i dag. Vi har forsøkt å finne frem til Norsk statistikk som sier noe om klesforbruk, men med lite hell. SSB har gitt ut statistikk om Norge siden 1876 og er den mest nærliggende kilden. Den mest brukbare statistikken som SSB har er importstatistikken som vi har brukt i omregningen fra vekt til antall klær, samt forbruksstatistikk om viser husholdenes årlige utgifter. Det finnes ikke ferdig statistikk som går ned på person, eller type plagg hverken når det gjelder hva vi kjøper, eier eller avhender. Det skifte i forskningsfokus fra et materielt fokus over på ulikhet som Borgeraas påpekte innenfor velferdsforskning gjelder også forskning og statistikk mer allment, i alle fall om vi ser på klesforskning.

2 Antall

Hva vet vi om antall klær i Norske garderobes? Hvor mange klær har vi? Vi vet at mengden har økt, men når ble de så mange, og hva slags klær er dette? Hva slags kilder og metoder har vi for å beskrive vekst i klesforbruket? Dette er et stort og viktig tema for å forstå klesforbruket, ikke minst om vi ønsker å få oversikt over utgifter til klesforbruk, eller endre det i en mer bærekraftig retning. Likevel er dette tema som det er arbeidet lite med og det er ytterst få sammenlignende undersøkelser. Når vi har valgt å starte med antall klær er det fordi mengden får store konsekvenser for de andre sidene ved klesforbruket vi skal diskutere.

Kapittelet bygger blant annet på et bokkapittel med tittel «*His mother's dress*» av forfatterne (I. G. Klepp & Laitala, 2015), samt artikkelen *Wool you wear it? Woollen garments in Norway and the United Kingdom*, skrevet av Marie Hebrok og Ingun Grimstad Klepp ved SIFO (Hebrok & Klepp, 2014).

Endringene i antall klær har vært dramatiske. Klær og andre tekstiler var lenge en dyr investering ment for å vare livet ut, mens klesforbruket i dag er preget av bruk og kast. Men når ble det så mange klær? Og hvordan og hvorfor har endringene skjedd? Og ikke minst hvordan kan vi få kunnskap omkring hvor mange klær folk har og har hatt? Vi starter kapittelet med en historisk gjennomgang og ser på hva vi vet om klesforbruket i Norge på 1800-tallet og frem til i dag. Deretter ser vi på en sammenligning mellom Norge og UK i forhold til klær i ull. Til slutt vil tidligere arbeid med SIFOs Referansebudsjett samt en survey fra 2012 brukes for å si noe mer om antallet klær i dag. Det store antallet klær i dag sammen med få studier og upålitelige metoder gjør det vanskelig å få frem et klart bilde av dagens situasjon. Derfor avsluttes kapittelet med en diskusjon av kildene til kunnskap, mer enn et klart svar på spørsmålene vi har reist.

2.1 1800-tallet

En beskrivelse av endring må ha en start. Og vi velger 1800-tallet, først og fremst fordi vi har gode kilder, som sammenliknet med det vi har fra i dag faktisk er overraskende gode. Men også fordi det var da veksten startet. Både veksten i velstand, og nedgangen i kvalitet og økonomisk verdi.

Med Sundt på klesloftet

I boken «Renslighetstellet» beskriver Eilert Sundt forsyningen av klær i Norge på 1860-tallet. Han starter med å si at forrådet av klær har mer med familiens økonomiske situasjon å gjøre, enn regionale forskjeller. Dermed blir det vanskeligere å vise et geografisk mønster. Løsningen blir å gi eksempler fra ulike steder og økonomiske forhold. Først blir vi med ham til en større bondegård i Vik i Sogn, en bygd han mener både er gammeldags, forsiktig, og ganske typisk for store deler av landet. En bonde på en slik gård bør ha fire ulike antrekk:

1. En bedste kirkeklær eller høytidsklær
2. En nestbeste kirkeklær til bruk på alminnelige søndager

3. En søndagsdrakt til bruk hjemme og på reiser
4. Hverdagsklær

I tillegg kommer tilbehør som hatt, rød topplue, halsklut og et lommetørkle. Plaggene skiftet plass i mellom disse antrekkene på den måten at ytterklærne skiftet plass etter som de ble eldre og mer slitte, mens skjortene skiftet plass etter som de var rene. Hvert av antrekkene besto av bukse, vest, trøye/kjole (det vi vil kalle jakke), samt skjorte. Av skjorter hadde mannen til sammen 10 hele i tillegg til to som var lappet og bare til arbeid. Fire par hele gode strømper, og to par eldre stoppet og lappet. Han hadde et par sko til kirkegang og et til alminnelig søndagsbruk, samt to til hverdags. Støvler var ikke vanlig å ha. Tar vi et lite overslag består dermed hans garderobe (utenom sko), men med sokker og hodebekledning av ca. 44 plagg (Sundt, 1869, p. 235). Sundt skriver at konen hadde hverken flere eller færre plagg enn ham og også hennes klær skiftet plass mellom de ulike antrekk på samme måte.

Mens opptellingen fra Vik besto av en omvisning på klesloftet samt forklaringer fra bondekona bruker Sundt en annen måte å estimere allmuens, altså vanlige folks klesforsyning. Som betaling for tjeneste var det vanlig å få det som ble omtalt som «fulle klær». Med litt forsiktighet ville kvinner og menn i tjeneste legge seg opp et forråd av klær for senere i livet. Dermed synes det som om fulle klær var noe mer enn det som ble slitt ut på et år. Fulle klær forandret seg litt i tid og var litt forskjellige fra sted til sted, men omfattet omtrent 6 – 10 plagg samt 2 - 3 par sko. For kvinnene gjaldt at noen av plaggene var erstattet med materialer hun kunne lage plaggene av f. eks. en trøye, et skjørt, og et livstykke i vadmél, en overdel i lerret og en i strie, samt ull til to par strømper.

Sundt beskriver også fattigfolks klær og han påpeker at til tross for at importen av bomull var kommet i gang var det overaskende lite «lintøy» blant folk flest. Han mener at mange hadde to helligdags- og to hverdagsskjorter. Men også at mange ikke hadde flere enn den ene de gikk og sto i. Dermed måtte de gå uten skjorte, mens den de hadde ble vasket eller reparert. Han går detaljert gjennom et fattig husholds klær på en husmannsplass mot svenskegrensen. Opptegnelsen var gjort vinteren 1869 hos en enkemann med 4 barn. En gutt på 11 år hadde en trøye, men ingen bukse, en gutt på 9 år hadde kun en bukse, en pike på 7 år et ermeforkle som var åpent bak. Den minste en pike på 3 år hadde kun en trøye. De 4 barna hadde med andre ord et plagg hver, og til tross for dette var to av dem ute i snøen. Så fattige familier, skriver Sundt, var nødt til å låne klær for å kunne gå i kirken (Sundt, 1869, p. 260).

Fremveksten av «fast fashion»

Sundt nevnte økt import av bomull som en faktor som burde ha bidratt til å bedre klessituasjonen i Norge. Importen behandles også i Marie Ulväng analyse av endringer i garderobene for menn og kvinner i Herjädalen på 1800-tallet (Ulväng, 2012). Hun har brukt skiftemateriale for å få en oversikt over hva personer med ulik økonomisk situasjon hadde. Alt fra sko og tilbehør som hodeplagg, skjerf og vanter til klær nevnes i de utførlige boopptegnelsene. Listene kan omfatte fra 54-71 plagg med litt variasjon mellom de ulike 10-årene.

Ulväng beskriver hele 1800-tallet som en periode der klærne hadde høy økonomisk verdi. De største endringene skjer innad i husholdene på den måten at kvinnenes klær i andre halvpart av 1800-tallet blir flere og med lavere økonomisk verdi enn mennenes. Den totale verdien av menns og kvinners klær er dermed ganske konstant, men antallet kvinneklær øker. Mennene hadde etter hvert mer ytterklær og tyngre klær i ull og pels, mens kvinne hadde flere sjal og lette billige plagg i importerte bomullsstoffer. Importen av bomull bidrar altså til å øke forskjellen mellom kvinner og menns klær. Ulväng diskuterer dette i forhold til kvinnenes endrede stilling i samfunnet.

Den økte forskjellen mellom menns og kvinners garderobes har trolig fortsatt mot vår egen tid, med mer vekt på variasjon og fornyelse av kvinneklær, og kvalitet og funksjonalitet i mannsgarderoben. Vi skal komme tilbake til dette. Ulväng beskriver hvordan varige klær først og fremst i ull og lin dominerte, og at de nye bomullsstoffene bidro til å senke levetiden på klærne både gjennom å være svakere, og gjennom den økte vaskehyppigheten som kom med de nye stoffene. Raskere utskiftning av klærne brakte i neste omgang med seg en større mulighet til å endre klærnes stil og dermed også til en raskere stilmessig foreldelse. Det er et interessant poeng at den teknisk kortere holdbarheten er det som satt i gang denne raskere omdreinings-hastigheten, og dermed veksten på mote i klær.

2.2 Etterkrigstid

Andre verdenskrig førte med seg knapphet på varer og rasjonering. Fra tiden etter krigen finnes flere kilder til kunnskap om mengder klær, men også kilder som sier noe om normene omkring dette. Vi skal først ta en titt på barneklær i Sverige rett etter krigen. Det er her grunn til å tro at Sverige var langt bedre stilt enn Norge, men tilsvarende undersøkelser fra Norge finnes ikke. Det vi derimot har fra Norge er bøker som omhandler normer for klesforbruk.

Barneklær i Folkehjemmet

I en artikkel om Hemmens forskningsinstitutt (HFI) undersøkelse «Mor och barn från morgon till kväll» skriver Boalt og Carlson (1948-49) om bakgrunnen for undersøkelsen. Svensk sosialpolitikk skal støtte familien som inntar en viktig rolle i det svenske sosialdemokratiet. Derfor var det nødvendig å få kunnskap omkring hvordan familien faktisk «gestaltar seg». Både de materielle og de psykiske vilkår skulle studeres. Som en forstudie ble 46 familier med 80 barn gjenstand for undersøkelser i 1946 og undersøkelsene omfattet også deres klesforråd. Det ble først laget en normativ liste for barn i ulike aldre. Deretter ble barnas klær sammenliknet med listen. Den normative listen ble utviklet for barn i ulike aldre. Den eldste er for skolebarn (11 år). Den inneholder 4 -5 undertrøyer, 5 -6 underbukser, 3 -4 nattdrakter, 1 skibukse 1 sport-sjakk, regnplagg osv., til sammen mellom 36 og 42 plagg. I tillegg kommer 18 plagg spesifikke for jenter, og 15 plagg spesifikke for gutter, slik at den normative listen totalt inneholder mellom 50 og 60 plagg for barn på 11 år. Klærne ble delt inn i undergrupper: Uteklær, inneklær, ytterklær og fottøy.

Dette idealet for klær ble så sammenlignet med reelle familiers forråd av barneklær. Barnas klesforråd fikk poeng ut i fra om de hadde klær som tilsvarte idealet. Slik kunne de finne frem til hvilke grupper barn som manglet mest, og hvilke typer klær de manglet. Undersøkelsen omfattet også hvordan klærne var anskaffet: gjennom arv, gaver, hjemmesøm osv. Studien ble fulgt opp med en kvantitativ studie der 1273 svenske barnefamilier deltok (Dalenius, 1946). Undersøkelsen omfattet både hva familien hadde av klær til barna, og tanker og meninger om forsynings situasjonen for barneklær. Den var med andre ord både en opinionsmåling og en kvantitativ inventering (s.5). Både type, antall, kvalitet og alder på barneklærne diskuteres. De benytter en metode der antall (av ulike kategorier) pr 100 barn (i ulike gruppe) blir rapportert. Gutter mellom 1 og 3 år har f. eks. i gjennomsnitt 5,6 underbukser og 4,3 bukser. Piker i alderen 8 – 15 år hadde 2,6 vinterkjoler, og 1,4 kjoler. Ser vi bort fra sko og sokker har gutter i alderen 8 til 15 år i gjennomsnitt 20,2 plagg, mens jenter i samme alder har noen flere 23,7.

Mangel på klær er et stort tema i undersøkelsen, og det finnes oversikter over hvor mange familier som har mindre enn 3 undertøyer og underbukser per barn. Et annet område der mangel blir utførlig diskutert er tilgangen på gode ytterklær; kjeledresser og regntøy. Den forskjellen på kvinners og menns klær som vi har beskrevet tidligere, finnes ikke igjen i dette materialet. Snarer tvert i mot: Andelen barn som mangler både vinterkåpe og overall var 23% av guttene og 9% av jentene. Men i familier med 3 barn eller flere var det 30% av guttene som manglet slike plagg. Et viktig mål med undersøkelsen var å finne frem til hvordan svenske barn kunne sikres gode klær og nok klær i tiden fremover.

Skikk og bruk, klesnormer i 1960

En god kilde til klesnormer er boken *Skikk og bruk* fra 1960 (Brøgger, 1960); boken som har dannet normen for andre 'skikk og bruk' bøker, og som har vært brukt som oppslagsverk og normsetter frem til i dag (Døving & Klepp, 2009). Boken argumenterer mot mange og dårlige klær. For både menn og kvinners klær legges det vekt på en garderobe som består av få, men solide klær som vedlikeholdes godt. "Det er vanskelig - og ofte umulig - å virke velkledd i klær av dårlig kvalitet" (Brøgger, 1960, p. 93). Noe helt konkret antall klær blir ikke direkte berørt, men de "store" plaggene omtales i entall. For noen av plaggene diskuteres antall: "en kvinne trenger minst to kåper - en for vinterbruk og en til sommerbruk" (s.96).

I omtale av kvinners klær berøres behovet for variasjon, men det understrekes at den samme kjolen godt kan brukes "mange ganger", "hvis man har valgt en smakfull, enkel modell, som skifter karakter ved hjelp av smykke, belter eller små skjerf". Det er med andre ord en deling mellom "store" og "små" plagg for kvinner. "Det er med de rimelige plaggene, de som skiftes ut forholdsvis ofte, at man kan eksperimentere og variere. Det er disse plaggene som skaper spenning og tilsynelatende fornyer ens garderobe" (s.91). Det samme nevnes ikke i omtalen av "hva en velkledd mann trenger" (s.105), men dette vil ikke si at han kan klare seg med "en eneste hverdagsdress" fordi den vil bli mye bruk og dermed "fort bli medtatt". Med to hverdagsdresser er det straks lettere å være velkledd fordi det blir lettere å holde klærne velstelte. Det beste er tre: "Det er en kjensgjerning at tre dresser som anskaffes mer eller mindre samtidig, varer lenger enn tre som anskaffes etter tur" (s.105). Det tas forbehold om at dette gjelder menn som bruker dress som daglig antrekk. Anbefalingen om å ha flere dresser begrunnes med andre ord rent funksjonelt som en måte å spare på klærne, ikke skape variasjon.

De forskjellene i mannens og kvinnens garderobe som Ulväng beskriver vokser frem på 1800-tallet, er vel etablert i det som skrives her. Kvalitet og varighet er viktig for både menn og kvinner, men dette omtales forskjellig. For kvinner er dette et ideal som bare gjelder "de store plaggene" eller det som også omtales som hovedplagg og ikke for "tilbehøret". Men forskjellen kommer også frem gjennom at dette for kvinner er et ideal som forfatteren forutsetter at stadig brytes. Under avsnittet om kvinners klær finner en underoverskrifter som "Kjøpelyst og fristelser". Det skrives om hvordan det for kvinner er lett å la seg friste og hun vil da ende opp med en garderobe uten plan og uten klær som passer sammen og er av varig kvalitet. Slik blir Kvinnens "store" klær og mannens klær mer likt behandlet, og mindre problematisk. Mens kvinner i tillegg har tilbehøret som skal varieres, men ikke bør tillegges så mye vekt at det går utover det som virkelige teller for å være velkledd. Den dobbeltheten i normer for kvinnelig påkledning forsterkes ytterligere i senere 'skikk og bruk' bøker (Døving & Klepp, 2009). De typer anledninger som behandles er derimot ganske like for kvinner og menn. I tillegg til de samme som Sundt nevner, daglig påkledning i arbeid, og ulike grader av pene klær nevnes også klær spesifikt for sport eller friluftsliv. Dette er plagg som anorakk, strekkbukser, badedrakter og solklær.

Andre bøker fra samme tid gir det samme bildet av garderoben og klesbehovet. I boken «For oss kvinner» Anderson (1961) beskrives klesbehovet for tre ulike typer kvinner: «husmoren», «yrkeskvinnen» og «kvinnen med representasjon». Ser vi på yrkeskvinnen trenger hun en drakt, med to skjørt, topp av samme materiale, 2 bluser, 1 jumper, 1 genser, 1 slacks (bukse), 2 ettermiddagsskoler, smokingkjole, sportsjakke, kåpe, pels, frakk, undertøy, nattøy, morgenkjole, strømper, sokker, skiutstyr, for sommeren drakt eller draktkjole, skjørt, 2 bluser, 2 bomullskjoler, 2 kjoler til finere bruk, badeklær og strandutstyr. Diverse sko og tilbehør. Altså over 30 plagg utenom sko, tilbehør og undertøy. Av dette er 8 kjoler. For kvinner med representasjon er antallet og typer kjoler større, mens klær for sport er det samme; sportsjakke, skiutstyr, badedrakt og solklær.

2.3 2000-tallet

Slutten av 1900-tallet og starten av 2000 har vært en periode med svært rask vekst i klesforbruket. Det har også vært en periode der forskningen omkring klær har økt betydelig. Men denne forskningen har for det meste konsentrert seg om hvordan det snakkes om klær, og ikke klær som fysiske objekter (O'connor, 2005; Woodward & Fisher, 2014). Det finnes noen unntak fra dette og vi skal ta en titt på tre av dem. Den første er innenfor antropologisk klesforskning, basert på feltarbeid. Det andre eksemplet er den voksende mengden miljøorientert klesforskning, som f. eks har vært opptatt av vekst i avfallsmengden og oversikt over materialstrømmene. Til slutt er det en gruppe forskere som har vært opptatt av å utvikle bedre metodiske grep om garderoben. SIFO har vært meget aktiv i dette arbeidet som blant annet har foregått innenfor et nordisk garderobenettverk ledet fra Copenhagen Business School (Skov, 2011). Men før vi åpner skapdørene, tar vi opp tråden fra 'skikk og bruk' og forsøker å se litt på hvordan normer omkring antall klær er i dag.

'Skikk og bruk' bøker er ikke lenger gode kilder til klesnormer (Døving & Klepp, 2009), men vi har en ny kilde: blogger. En gjennomgang av 17 ulike klesblogger som alle sier noe om antall gir et bilde av hvordan det tenkes omkring dette (xx Atall klær artikklen). Alle har som perspektiv hvordan man kan unngå å få for mange klær, eller hvor få klær man faktisk kan klare seg med. Flere av nettsidene omhandler hvordan 24 eller 33 plagg er nok, og hvorfor en liten garderobe er å foretrekke. Bloggene omhandler det som også kalles "The Capsule wardrobe", et begrep som brukes mye i engelsk og amerikansk motemedia. Begrepet referer til en garderobe der klærne kan kombineres «på kryss og tvers» og dermed gi et stort antall antrekk. Målet er å ha antrekk som passer til alle anledninger uten å måtte ha en stor mengde klær. Dette oppnås gjennom å kjøpe det som betraktes som «nøkkel»- eller «basisplagg» i koordinerte farger. Diskusjonen er for det meste begrenset til klær til bruk i litt penere anledninger. Det finnes ikke hjemmetøy, nattøy eller klær for sport og friluftsliv i disse bloggene. De skiller seg dermed fra eldre normative kilder ved at perspektivet på hva «klær» er og brukes til er snevrere.

En norsk internettside inneholder det som omtales som en full liste over det du trenger (Minmote, 2009). Den ideelle basisgarderoben, hevdes det, bør bestå av tidløse plagg i god kvalitet. Rådene er dermed ganske like de vi tidligere har beskrevet fra 1950- og 1960-tallet. Listene omfatter 37-42 plagg, klær og sko. Denne «basisgarderoben» skal så krydres med annet tilbehør. Den har som andre likende råd for garderober et ganske smalt bruksområde, og omfatter ikke nattøy, sportsklær, eller klær til finere selskap. I motsetning til flere av de engelskspråklige kildene inneholder den noen typer sporty klær som gummistøvel og vindjakke, mens småplagg som undertøy, strømper, sokker, og badetøy heller ikke er tatt med.

Det er flere åpenbare problemer med disse rådene. At de inneholder klær for et snevert bruksområde, altså klær for få ulike anledninger er allerede nevnt. Viktigere er kanskje at de bygger opp rundt en tanke om «kvalitet», samtidig som markedet for klær ikke gir forbrukere opplysninger omkring akkurat det (Laitala & Klepp, 2013). Forholdet mellom norm og virkelighet er dermed større enn det vi så på 1950-tallet. Men for å si noe mer om dette burde vi ha mer kunnskap om hva som faktisk finnes i klesskapene i dag.

2.4 Britiske og norske klesskap

Boken "Why women wear what they wear" bygger på et antropologisk feltarbeid der Sophie Woodward (2007) forsøker å forstå valg av antrekk gjennom å være til stede på soverommet mens informantene kler på seg. I et av de innledende kapitlene blir vi også litt mer kjent med garderobene deres og det finnes en optelling og inndeling av klærne. De 27 engelske kvinnene har mellom 35 og 182 klesplagg, med 95,5 som gjennomsnitt. Da vi leste boken første gang reagerte vi på det lave antallet. I samtale med Woodward kom det frem at dette ikke var alle

klærne de eide, men de klærne hun hadde hatt tilgang til i feltarbeidet. Hennes mål var å få en oversikt over organiseringen av garderobene og ikke nødvendigvis antallet i seg selv. Analysen viser f. eks. at eldre kvinner og kvinner med god plass har mye, mens de unge har lite. Vi får også innsikt i ulike måter klærne kan organiseres og det som vies mest oppmerksomhet er forholdet mellom det som ligger og det som henger, samt forholdet mellom det som er i aktiv, passiv og potensielt aktiv bruk.

WRAP (Waste and Resource Action Plan) har gjort flere omfattende undersøkelser av garderobene i Storbritannia (Gracey & Moon, 2012; Langley, Durkacz, & Tanase, 2013), som et ledd i et større arbeid for bærekraftig utvikling i klesforbruket innen SCAP (Sustainable Clothing Action Plan), som er initiert av DEFRA (Department of Environment Food and Rural Affairs). Studiene omfatter mennesker over 16 år bosatte i Storbritannia. WRAP estimerer at det er totalt 6 000 millioner plagg og studiene peker på at i gjennomsnitt har hver person fra ca. 115 plagg (Gracey & Moon, 2012) til ca. 127 plagg (Langley et al., 2013). Undersøkelsene baseres på survey-undersøkelser hvor respondentene ble spurt om hvor mange plagg de har av ulike slag samt hvor mange av disse de hadde brukt de siste 12 månedene.

Forholdet mellom klær i aktiv og passiv bruk kjenner vi igjen fra Woodwards undersøkelse, og her utgjør de passive klærne omtrent 30% av klærne. Men denne undersøkelsen er basert på estimater fra eierne, og i mindre grad enn Woodwards basert på faktiske opptellinger. Spørsmålet blir da: vet folk hvor mange klær de har? For å se litt nærmere på dette har vi bedt en norsk informant først anslå og deretter telle sin garderobe.

Marit er 54 år og har de siste 15 år bodd alene i en leilighet på 46 m². Marit er en ryddig dame som liker å ha det pent rundt seg. I tillegg til å ha klær hjemme har hun noe på jobb, og noe hos en venn. Hun har ingen spesielt kleskrevende fritidsaktiviteter og deltar ikke i friluftsliv. Listen over klær og sko er utformet for å ligne på den som er brukt i Storbritannia.

Det er stor forskjeller på hva hun antok og det hun så da hun talte. Spesielt gjelder dette typer klær hun har mange av. Hun trodde hun hadde 5 kjoler, men hadde 14. Hun trodde hun hadde 15 T-skjorter, men fant 34 hvorav 13 hun ikke brukte. For småplagg er forskjellen enda større. Det var ikke 23, men 54 truser, og ikke 53 men 187 par sokker, og ikke 10, men 22 skjerf. Marit trodde hun hadde 227 plagg, men hadde over dobbelt så mange: 519. Av disse var cirka 10% passive. Hennes anslag på antall klær var også i utgangspunktet nesten to ganger høyere enn gjennomsnittet i Storbritannia. Sko hadde hun litt bedre oversikt over, og det totale antallet 50 var ikke så langt fra de 43 som hun trodde hun hadde.

En annen måte å diskutere funnene fra WRAP er i hvilken grad den har overføringsverdi for norske forhold. Vi har dessverre få sammenlignende studier av (faktisk) klesforbruk og bare undersøkelser av deler av garderober her i Norge. Men kan likevel si noe om mulige forskjeller enten disse skyldes metodiske forhold eller faktisk forskjeller mellom de to land. Vi vil diskutere dette med utgangspunkt i sportsklær og ullklær.

Klær for sport og trening

I Wrap`s undersøkelse fra Storbritannia var det i gjennomsnitt 3,4 plagg for sport, i tillegg til 2,3 klær for bading (Gracey & Moon, 2012). Klær for sport og friluftsliv i Norge har vi kunnskaper om gjennom et prosjekt om fritid og miljøbelastning. Undersøkelsene av fritidsklær var en av flere case i et prosjekt som hadde til hensikt å forklare den raske veksten i fritidsforbruket (Aall, Klepp, Engeset, Skuland, & Støa, 2011). Vi så spesielt på klær for noen vanlige aktiviteter; gå tur, løpe, sykle og gå eller stå på ski, men også noe annet sportsutstyr ble tatt med. Vi har tidligere analysert materialet både i forhold til forklaringer på vekst og relasjonen mellom veksten og miljø (Aall et al., 2011) og hvordan informanten begrunner og forklarer innkjøpene (I. G. Klepp & Skuland, 2013). Feltarbeidet ble gjennomført av Silje Skuland ved SIFO. Hun har latt informantene vise frem de klærne de har for noen bestemte aktiviteter; gå tur, løpe,

sykle og gå eller stå på ski. Intervjuet har fokusert på hvert enkelt plagg som også er nummerert og fotografert. En åpenbar fordel er at samtalen blir mer direkte knyttet til klærne og dermed blir nærmere til praksis og materialiteten enn til de diskurser som omgir klesforbruk (se I. G. Klepp & Bjerck, 2010). Dette er populære aktiviteter i Norge. 80 % av befolkningen hadde gått tur i 2007. 47 % hadde gått på ski, 44 % hadde syklet og 21% stått alpint, 8 % hadde syklet i ulendt terreng (dette skal vi komme tilbake til i kapittel 4 om anledning). Som vi tidligere har sett er anorakk samt skiklær med i normene for alminnelig utstyr fra 1950-tallet.

De seks familiene som ble intervjuet i undersøkelsen hadde ulik økonomi og ulikt forhold til de nevnte aktivitetene. Informantene ble bedt om å finne frem klærne familien brukte til de nevnte aktivitetene. Deretter ble hvert plagg gjennomgått og informanten fortalte hvem som brukte plagget, til hva, hvorfor og hvor gammelt det var. Plaggene ble også fotografert. I prinsippet skulle dette gjelde alle plagg, men i realiteten var dette ikke så enkelt. Vi skal se på et par av de familiene som hadde mest og bli nærmere kjent med familiene og deres klær i kapittel 3.2, her vil vi bare trekke frem et par poeng, og et par familier.

Hos Christian er det to som tar del i slalåm og sykling, han og sønnen Christoffer. I alt 50 ulike plagg ble registret. Likevel var ikke dette alt. Christian går også langrenn sammen med sin kone. Klær og utstyr til dette befinner seg på hytta og ble derfor ikke registrert. I samtaler omkring undertøy for disse aktivitetene blir gulvet fylt av plagg, og Christian forklarer

Nei altså, jeg visste det på før jeg la det utover at jeg har alt for mye. Jeg vet ikke, det bare... Min kone er jo også veldig glad i å handle, så det er hun som har kjøpt... Alle disse trøyene er det hun som kjøper. Jeg vet ikke hvorfor hun kjøper så mange trøyer, jeg. (Christian)

I tillegg til denne haugen har han på hytta «liggende en bærepose. Og da tipper jeg at jeg har et par ullundertrøyer, sånne langarmede, og et par sånne superundertrøyer der også et par stil-longser, en i ull eller to i ull tipper jeg og to i sånn superundertøy. Også har vel Christoffer noe tilsvarende». Vi snakker altså fortsatt om undertøyet for disse utendørsaktivitetene, en tilsvarende uoversiktlig mengde av hansker er også umulig å få orden i blant annet fordi han ikke kan huske hvem som eier hva. Christian har med andre ord flere enn 60-70 plagg for de 3 nevnte aktivitetene og han driver med flere friluftslivsaktiviteter enn de tre vi så på klær for.

Like problematisk var det i en annen familie som også la mye vekt på utstyr. Alle hadde nytt utstyr for langrenn hvert år, som da består av undertøy, bukse og jakke samt hansker og annet tilbehør. Utstyret fra året før brukes som reserve og for barna ble arvet sportsutstyr på samme vis brukt som reserver. Moren Frøydis forklarer at hun og mannen har 2 eller 3 sett med skiklær hver. Likeledes har alle utstyr for alpint. For å løpe og sykle om høsten og våren brukes langrennklærne, men om sommeren har alle bortsett fra datteren sykkelklær. Dessuten har alle fjellbukser og fjellsko. Foreldrene har egne vintertursko, mens barna bruker samme vintersko i hverdagen som på turene. Totalt registrerte vi at barna hadde mer enn 20 plagg til aktivitetene, mens de voksne hadde ca. 28, men dette var ikke alt. Spesielt antallet ullundertøy er antagelig langt flere enn de to plaggene som ble registrert på hvert av familiemedlemmene. Til tross for at Frøydis gir uttrykk for å ha orden i sakene er det mye som tyder på at hun og mannen har mye klær som sjelden blir brukt og at de ikke helt vet hva de har:

Int: Du sa at dere ikke kjøper inn et sett til hver aktivitet, men velger heller å fornye det ene settet ofte. Men hva gjør dere med fjorårets utstyr? Hvor er det?

Frøydis: Det får... For oss voksne så blir det sånn en ekstra drakt som vi har. Så når den ekstradraken på en måte da blir slitt så kaster vi den nok. Men vi har mye liggende, altså. Utrolig mye liggende.

Int: Dere samler?

Finn: Vi får jo kjøpt det så billig pluss at vi har fått på sånne jobbturer, så jeg har en fire fem sånne langrennjakker da. Det går litt sånn i noen er tjukkere enn andre og det er litt sånn forskjellig teknisk kvalitet på og det er og noen som bare blir liggende som blir brukt etter formen ikke sant.

De plaggene vi registrerte hos Frøydis representerer det som i Wrap ville bli kategorisert som aktive, i tillegg kommer de passive. Sitatet ovenfor viser dessuten at mens moren Frøydis nedtoner antallet – årets og fjorårets utstyr – oppjusterer mannen hennes antallet. Utrykket to-tre eller fire-fem gir i tillegg uttrykk for at verken Frøydis eller Finn vet helt nøyaktig hvor mange skijakker de eier. For undertøy gir de ikke en gang et slikt løst anslag.

Alle familiene hadde selvsagt ikke like mye. Den som hadde minst var en alenemor med dårlig råd. Men heller ikke hos henne var det enkelt å telle. De klærne mor og sønn hadde var for det meste sporty klær som kunne brukes til en rekke ulike formål. Det er dermed mulig å si at de ikke har spesialisert sportsutstyr, men man kan likegodt si at det var dette de hadde og at de dermed «manglet» annen påkledning. I hvilke grad klær er spesialisert på formål varierer med mengden klær og også hvilke typer bruk eller anledninger som blir prioritert dersom det ikke er økonomisk mulighet til å skaffe alt.

Klær i ull

En annen garderobestudie fokuserte på plagg i ull. Her har vi et sjeldent eksempel på en faktisk sammenligning mellom to land, Storbritannia og Norge. Studien er gjort av Marie Hebrok og Ingun Grimstad Klepp ved SIFO sammen med Joanne Turney ved Bath Spa University. Materialet her bygger på garderobestudier hos 6 familier hvor alle hadde mindre barn. Både de tre norske og de tre engelske familiene besto av mor og far i akademiske middelklasseyrker. De norske familier hadde 5 barn derav to babyer på ett år, mens de britiske familiene hadde 4 barn der yngste var fire år. Dermed besto de norske familiene av 11 personer og de britiske av 10 personer.

Sammensetningen av norske informantfamilier var:

- Familie A - barn 1 år
- Familie B - barn 7 og 9 år
- Familie C - barn 1 og 4 år

Sammensetningen av de britiske informantfamilier var:

- Familie A barn 9 og 4 år
- Familie B barn 8 år
- Familie C barn 9 år

Det var spesielt undertøyet som skilte de to landene. Med 118 ullundertøysplagg og 110 ullsokker i de tre norske familiene (20,7 plagg per person) mens det i de britiske familiene ikke fantes slike plagg (Hebrok, Klepp, & Turney, 2016). En oversikt over produktene som fantes i de seks familiene er angitt i tabell 1. De norske familiemedlemmene hadde i gjennomsnitt 47,5 plagg, fem ganger mer enn de britiske familiene som hadde 9,1 plagg per person.

Registreringen av plagg i de tre norske garderobene synes å mangle en del plagg. Vi ble overrasket over at det ikke var noen bukser og generelt svært få vevde plagg som skjørt, jakker og dresser. Det er flere mulige forklaringer på dette. De voksne i de tre familiene arbeider i akademiske yrker hvor kleskoden er uformell og hvor de dermed kanskje ikke har så mange slike plagg. En annen forklaring kan være at informantene forbinder ull med strikkede materialer, og dermed glemte å ta frem vevde klær.

Sammenlignet med Storbritannia er det forventet at norske familier har mer sportsutstyr. Men hvor mye mer? Vi ser at det å få oversikt over dette ikke er så lett. Et forhold er oppbevaringssted. Mange norske familier har tilgang på flere boliger i form av hytter, båter, ol. Og utstyr for

sport og friluftsliv vil typisk også finnes der. Et annet problem er selve antallet i seg selv. Blir det mye blir det lett uoversiktlig og også litt pinlig. Til slutt har vi problemer med avgrensning av kategorien fra klær for andre formål. Men vi ser også at det å forsøke å få oversikt og sammenligne gir kunnskap og at det faktiske er en del forskjeller mellom norsk og engelsk klesforbruk f. eks når det gjelder bruk av ull i undertøy og barneklær.

Tabell 1: Oversikt over typer og antall av ullplagg som fantes i de norske og britiske garderobene i de seks familiene

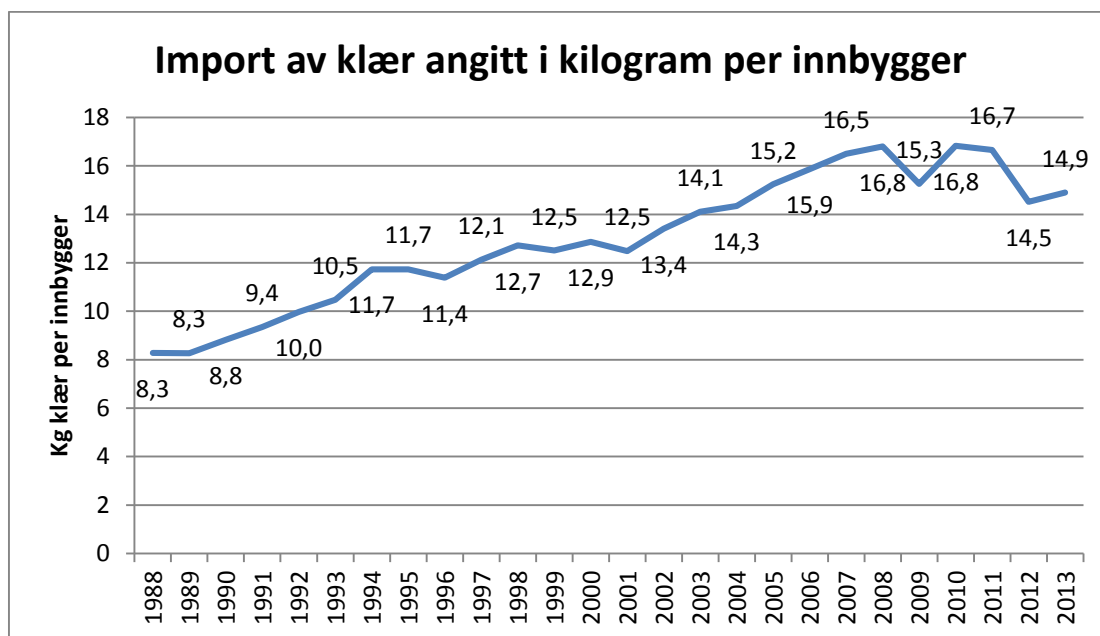
Type ullplagg	Antall plagg i Norge	Andel av alle ullplagg	Antall plagg i Storbritannia	Andel av alle ullplagg
Undertøy trøye	60	11,5 %	0	0 %
Undertøy t-skjorte	12	2,3 %	0	0 %
Undertøy tights & truse	42	8,0 %	0	0 %
Undertøy singlet	4	0,8 %	0	0 %
Undertøy totalt:	118	22,6 %	0	0 %
Sokker	110	21,1 %	0	0 %
Gensere	77	14,8 %	25	27,5 %
Jakker/cardigan	42	8,0 %	18	19,8 %
Hatt	36	6,9 %	2	2,2 %
Skjerf	29	5,6 %	3	3,3 %
Votter	14	2,7 %	1	1,1 %
Kjole	14	2,7 %	8	8,8 %
Tøfler	10	1,9 %	0	0 %
Hansker	10	1,9 %	0	0 %
Frakk	12	2,3 %	8	8,8 %
Baby body	8	1,5 %	0	0,0 %
Baby jakke	7	1,3 %	4	4,4 %
Baby bukse	7	1,3 %	0	0 %
Skjørt	6	1,1 %	6	6,6 %
Bryst kluter	5	1,0 %	0	0,0 %
Vest	5	1,0 %	5	5,5 %
Baby kjole	4	0,8 %	0	0 %
Dress jakke	2	0,4 %	9	9,9 %
Folkedrakt	2	0,4 %	0	0 %
Sjal	1	0,2 %	1	1,1 %
Leggvarmer	1	0,2 %	1	1,1 %
Baby nattdrakt	1	0,2 %	0	0 %
Kofte	1	0,2 %	0	0 %
SUM	522	100%	91	100 %
Plagg per person	47,5		9,1	

2.5 Kilo og antall

Det finnes ikke god statistikk over klesforbruk i Norge. Det vi har er tall som forteller om materialstrømmene i form av import, eksport og avfall, men da hovedsakelig i vekt. Noe omkring import i antall ulike plagg finnes også, men det er vanskelig å vite hva disse kategoriene inneholder. Virke har analysert dette, og viser at total antall av jakker, benklær, topper, undertøy, herreskjorter og gensere og bluser er 29 plagg per person per år (Virke, 2013). Men disse tallene ekskluderer i alle fall sokker, kjoler, skjørt, og det er uklart om de inkluderer sportsklær og barneklær.

Det finnes bedre kilder til vekt enn til antall klær. En mulighet er dermed å regne om fra kg til plagg. Spørsmålet er da hvor mye plaggene veier. UFF har gjort en beregning basert på tall fra deres sorteringsentraler (Laitala, Klepp, Morley, et al., 2012; UFF Norge, 2011). Gjennomsnittet for norsk originaltøy er 2,75 plagg per kilo, med andre ord et gjennomsnitt plagg veier 364 gram. En nederlandsk studie beregnet 393 gram per plagg (Uitdenbogerd, 2007). En veiing av tøy på SIFO i Textile Waste prosjektet gav et litt lavere tall, 224 gram per plagg. Det er grunn til å tro at dette ligger i overkant av vekten på klær i norske garderober fordi en del av de letteste plaggene (sokker, truser, strømper) er underrepresentert i det innsamlede materialet. Det er dermed grunn til å tro at tallet fra Textile Waste fortsatt er i høyeste laget, men mer riktig enn tallene fra UFF eller Uitdenbogerd da de ekskluderer slike plagg totalt. Derfor benytter vi 224 gram per plagg i beregningene videre.

Basert på importtallene, befolkningsmengde og gjennomsnittlig plaggvekt kan vi estimere at det ble importert cirka 67 plagg per person i 2013. Hvis vi antar at gjennomsnittlig levetid for et plagg er 5,4 år, slik det er estimert i garderobestudier på Textile waste prosjektet (for mer informasjon, se kapittel 8.1 om klærs levetid), skal nordmenn ha i gjennomsnitt 80,4 kg klær som tilsvarer 359 plagg. Dette er et estimat med mange usikkerheter, men er det beste vi klarer å komme til med tilgjengelig informasjon. Det er også trolig at gjennomsnittlig vekt av dameklær er noe lavere enn herreklær.

Figur 1: Import av klær til Norge angitt i kilogram per innbygger 1988-2013 (SSB, 2014)

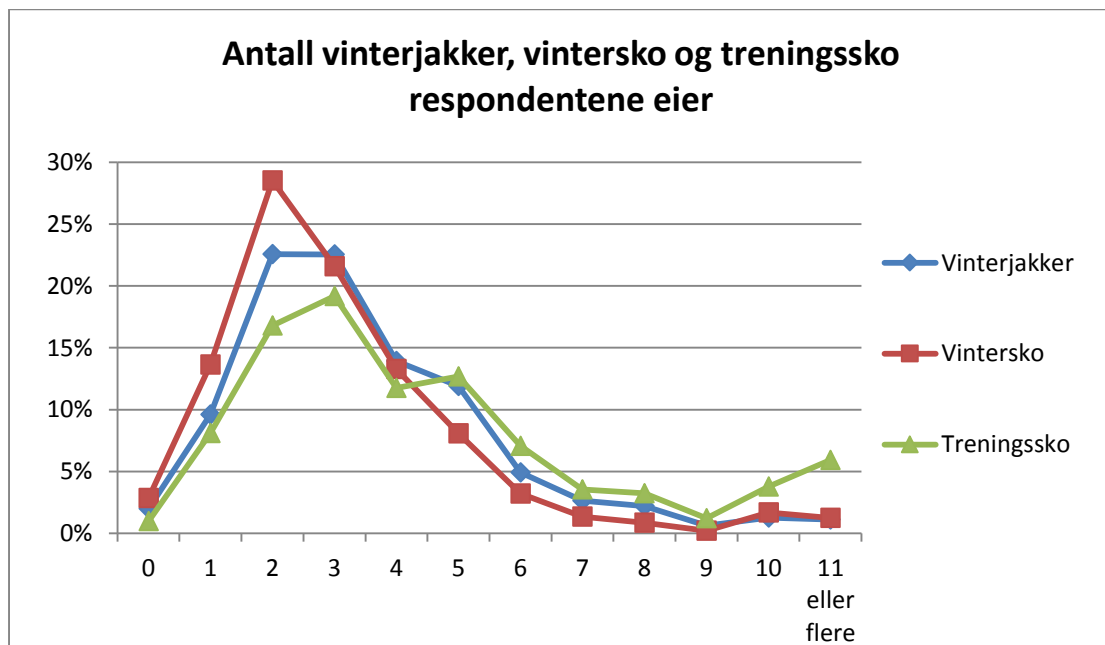
2.6 Klær og sko i 2013

SIFO survey er en årlig kvantitativ undersøkelse der det stilles spørsmål omkring aktuelle forbruksfelt. Surveyen besvares av over 1000 respondenter som gir et representativt utvalg av den norske befolkningen. I 2013 stilte vi noen spørsmål om antall klær som eies, brukes og kjøpes. Vi vet at å spørre folk om antall plagg ikke er en god kilde. Som allerede nevnt har folk en tendens til å underestimere antallet, spesielt dersom respondenten eier mange plagg (I. G. Klepp & Laitala, 2015). Det å spørre om antall kan likevel gi noe nyttig informasjon f. eks. om forskjellene mellom forbrukergrupper.

For å få mer informasjon om antall klær som eies og brukes ble det stilt følgende spørsmål:

- 1) Hvor mange vinterjakker eller kåper har du? (Med vinterjakker mener vi alle jakker eller kåper som kan brukes når det er kaldere enn -5°C , uten at man trenger et ekstra lag klær under. Inkluder også de som ikke er i aktiv bruk.)
 - Hvor mange av dem har du brukt i vinter?
- 2) Hvor mange par vintersko eller støvletter har du? (Med vintersko mener vi alle sko eller støvler som kan brukes når det er kaldere enn -5°C . Inkluder også de som ikke er i aktiv bruk).
 - Hvor mange av vinterskoene/støvlettene har du brukt i vinter?
- 3) Hvor mange par sko har du, som kan brukes til trening, sport eller friluftaktiviteter? (Med treningssko mener vi her alle typer sko eller støvler som kan brukes til ulike aktiviteter både inne og ute, så som å gå på ski, sykle, løpe, danse, spille fotball, gå fjellturer, seile og så videre. Inkluder også de som ikke er i aktiv bruk)
 - Hvor mange av skoene til bruk i trening, sport eller friluftaktivitet har du brukt i løpet av de siste 12 månedene?

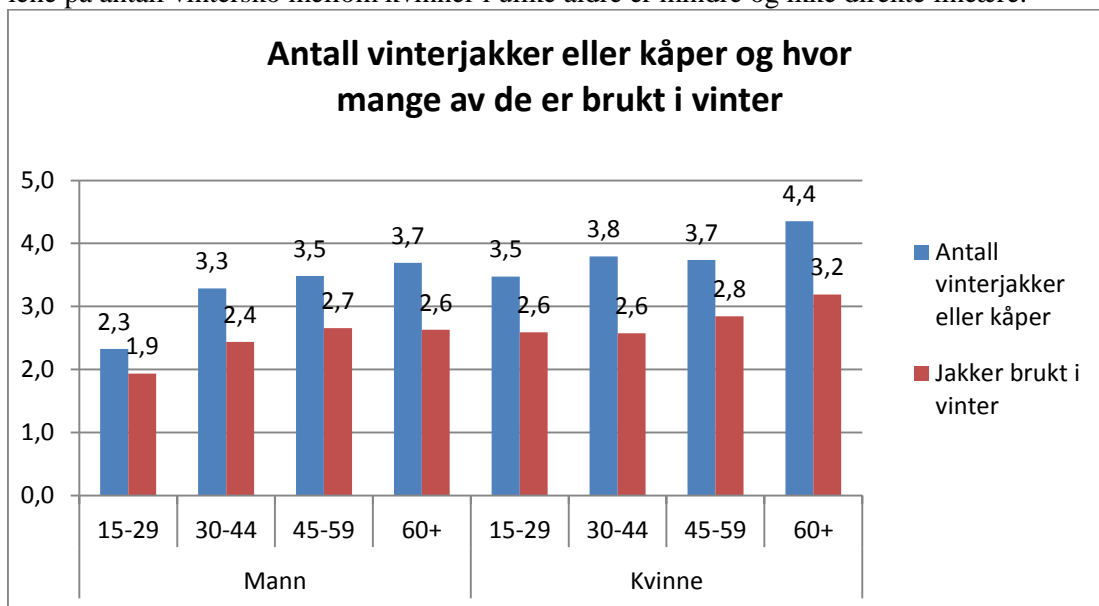
Resultatene viser at de aller fleste eier flere av slike produkter (figur 2), og at mange av dem ikke er i aktiv bruk (figur 3, 4 og 5). Respondentene eier i gjennomsnitt 3,6 vinterjakker/kåper, men en av dem var ikke i bruk det siste året (figur 3). Av de tre angitte produktkategoriene eier respondentene mest av treningssko, 4,9 par (median 4 par). I gjennomsnitt er 3,5 av dem brukt i løpet av det siste året (figur 5). Respondentene sier de eier noen færre vintersko, 3,2 par (median 3 par), derav 2,5 i gjennomsnitt er i KTIV bruk (figur 4).

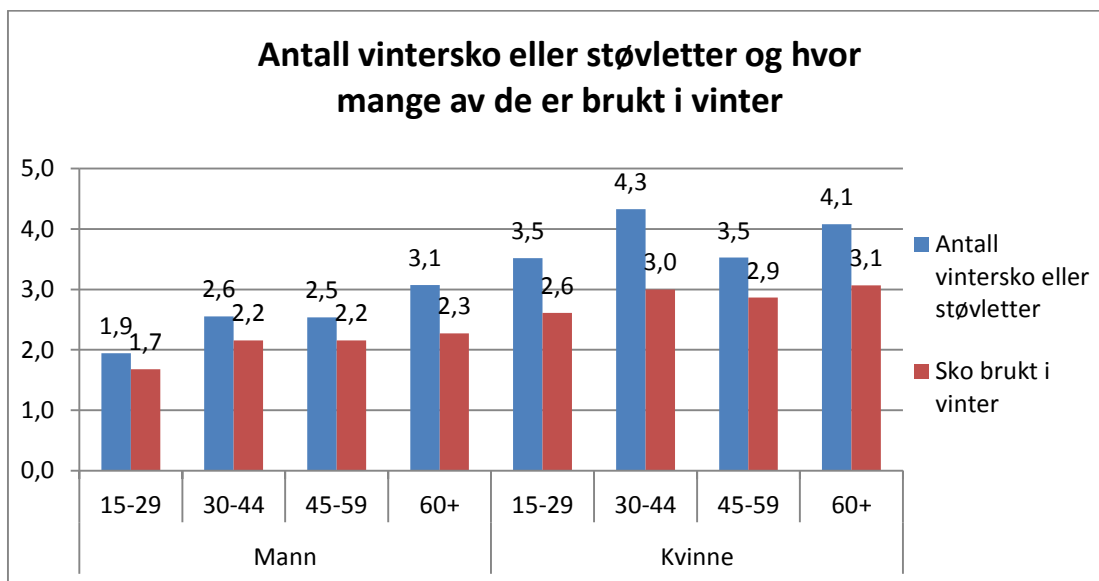
Figur 2: Fordeling av hvor mange vinterjakker, vintersko og treningssko respondentene eier.

Figur 3 viser at respondentene som er over 60 år i gjennomsnitt har en vinterjakke mer enn de unge voksne under 30. Gjennomsnittlig eier kvinner en halv jakke mer enn menn. Kjønnsskjellene på eierskap av vintersko er større, der kvinner i gjennomsnitt eier 1,3 par flere vintersko enn menn (figur 4). Av disse er det også flere som ikke er i aktiv bruk, da kvinner svarte at i gjennomsnitt 1,0 par ikke var brukt siste vinter, mens tilsvarende tall for menn var 0,5 par.

Eldre menn på over 60 år eier cirka et par vintersko mer enn yngre menn under 30 år. Forskjellene på antall vintersko mellom kvinner i ulike aldre er mindre og ikke direkte lineære.

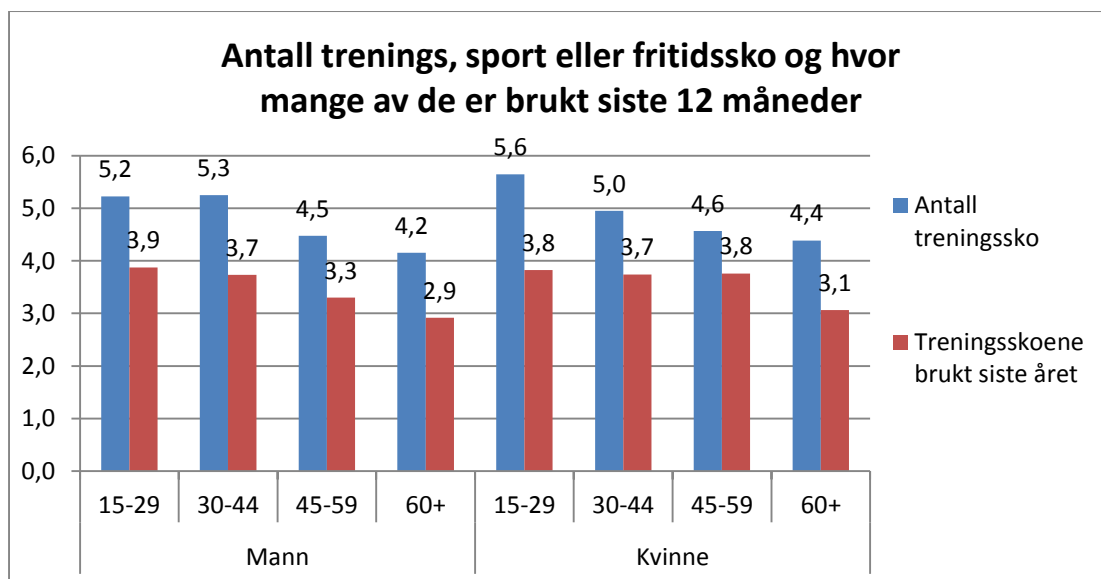
Figur 3: Antall vinterjakker/kåper respondentene eier, og hvor mange av dem har blitt brukt i vinter. Fordelt på kjønn og alder

Figur 4: Antall vintersko/støvler respondentene eier, og hvor mange av dem har blitt brukt i vinter. Fordelt på kjønn og alder

Det er ingen signifikante kjønnsforskjeller på antall trenings, sport eller fritidssko, men antall varierer mellom de ulike aldersgruppene. De unge under 30 har cirka et par mer enn de eldre over 60.

Det er mer vanlig å eie over 10 par sko for trening/fritid sport enn så mange vinterjakker eller vintersko. Dette kan være resultat av spesialisering innen slike produkter, der flere ulike aktiviteter har egne sko eller skoene blir spesialisert til vær, underlag, intensitet i treningen med mer.

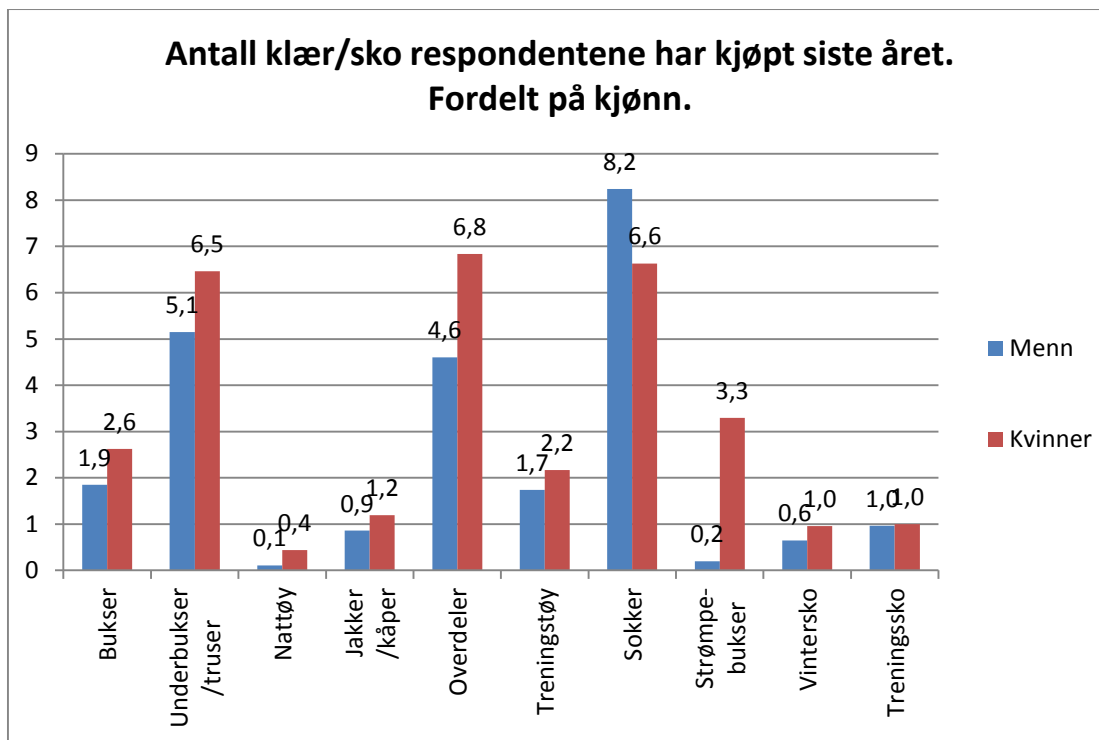
Figur 5: Antall trenings, sport eller fritidssko respondentene eier, og hvor mange av dem har blitt brukt siste året. Fordelt på kjønn og alder.

Vi ønsket å vite noe om hvor mange ulike plagg som blir kjøpt per år. Derfor spurte vi «Hvor mange av følgende klesplagg har du kjøpt til deg selv de siste 12 månedene?». Resultatene er angitt i tabell 2 som viser at forskjellene er store mellom respondentene. For alle kategoriene av klær og sko var det noen som ikke hadde handlet dette de siste 12 månedene. Samtidig kjøpte noen svært mange. De høyeste tallene er 50 underbukser/truser og 99 par sokker. Et så stort anfall kan tyde på at enkelte plagg ikke blir vasket, men fungerer tilnærmet som engangsprodukter.

Tabell 2: Antall ulike klær/sko respondenten har kjøpt til seg selv de siste 12 månedene

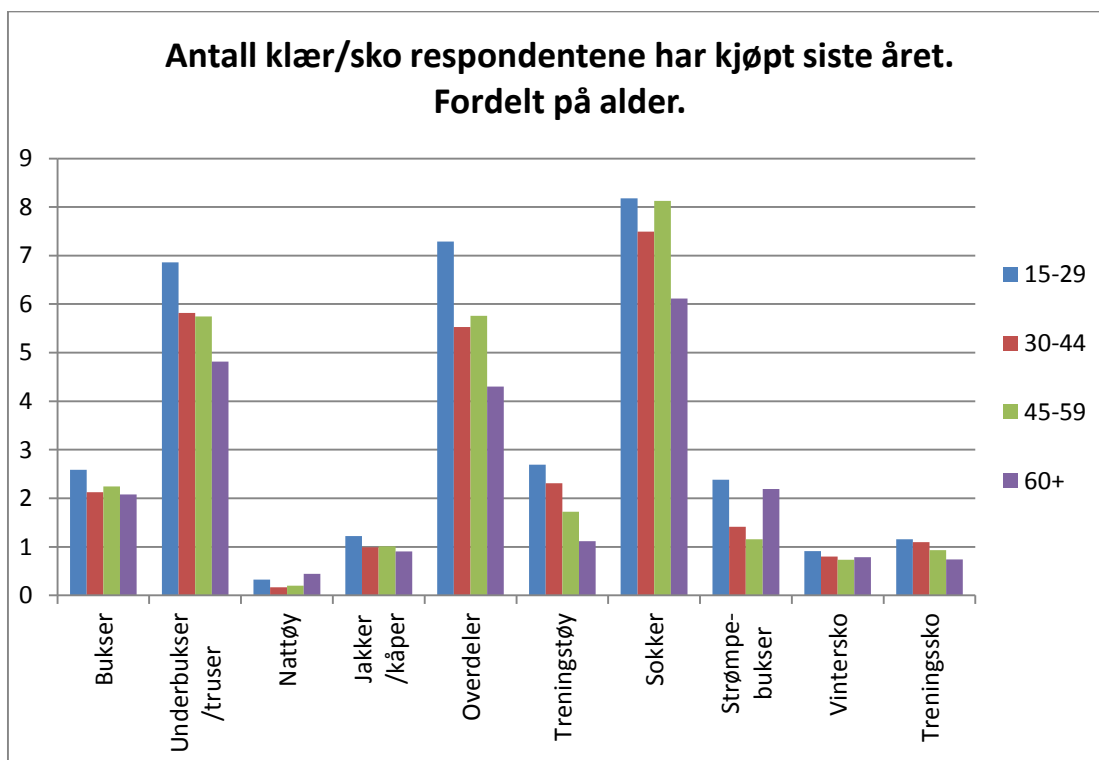
	Gjennomsnitt	Median	Minimum	Maximum
Langbukser (stk/par)	2,3	2	0	15
Underbukser/truser (stk/par)	5,8	5	0	50
Nattøy (stk/par)	0,3	0	0	6
Jakker/kåper til utendørsbruk (stk/par)	1,0	1	0	8
Topper, skjorter, gensere og t-skjorter (stk/par)	5,7	5	0	40
Fritids og treningstøy (stk/par)	2,0	1	0	16
Sokker (stk/par)	7,5	6	0	99
Strømpebukser og leggings (stk/par)	1,8	0	0	30
Vintersko/støvler (stk/par)	0,8	1	0	10
Sko for sport, trening og fritid (stk/par)	1,0	1	0	10

Kvinner kjøper flere av alle kategorier klær og sko med unntak av sokker. Dette er ikke overraskende. Kvinnens klær er mer differensiert, og kan også være billigere (som vi tidligere har sett i kapittel 2.1 og kommer tilbake til i kapittel 6). Menn har større behov for sokker fordi samme funksjon for kvinner dekkes av flere ulike produkter, slik som strømpebukser. Den største forskjellen på kvinner og menn er antall overdelers. Mengden kjøpte treningssko er lik for begge kjønn, slik vi også så på antall som menn og kvinner eide. Vi vil også se senere i kapittel 6 at kjøpsfrekvensen er lik mellom menn og kvinner på treningstøy, men kvinner kjøper oftere klær i de andre kategoriene.

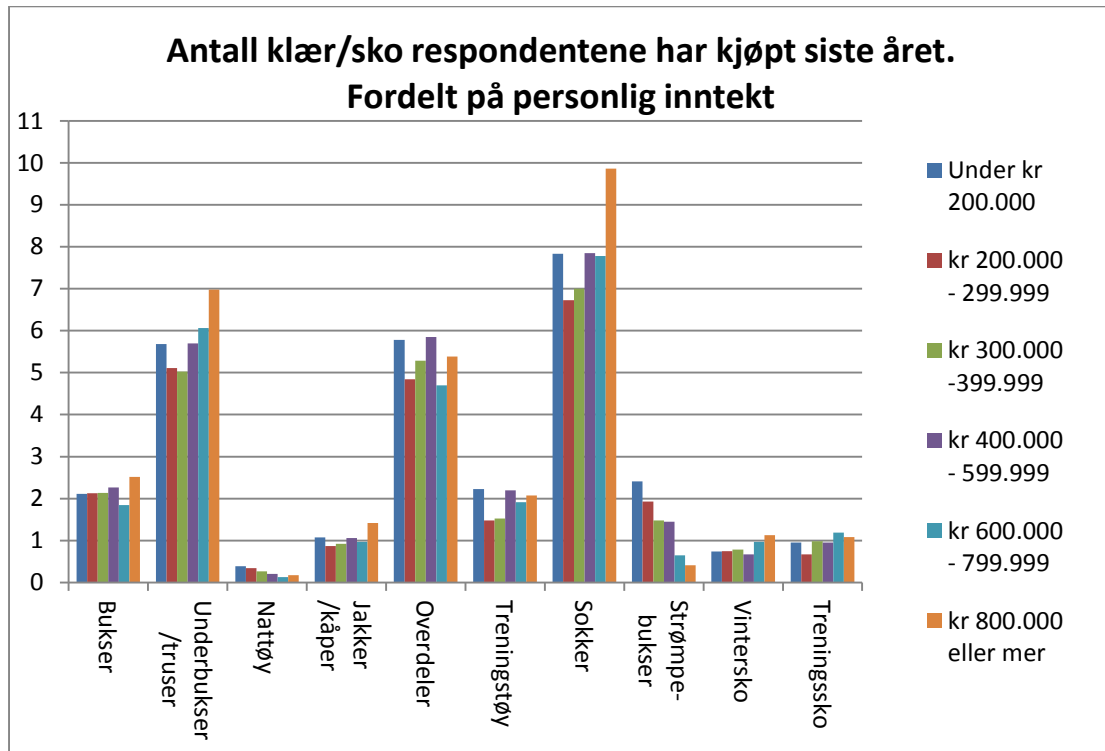
Figur 6: Antall klær/sko respondentene har kjøpt siste året. Fordelt på kjønn

De ulike aldersgruppene kjøper ikke samme typer klær og sko. De yngste prioriterer underbukser/truser samt overdeler. Dette er små og billigere plagg. Forskjellen er mindre for andre typer plagg og minst for bukser, jakker, vintersko og treningssko. Antallet klær kjøpt for trening synker lineært med økt alder.

Figur 7: Antall klær/sko kjøpt siste året. Fordelt på alder.

Forskjellene på antall innkjøp i forhold til inntekt gir ikke et klart bilde (figur 8). De med høyere inntekt ser ut til å kjøpe mindre strømpebukser/leggings og mer sokker, men forskjellen kan forklares ved at over 80% av respondentene i de to høyeste inntektskategoriene er menn. Forskjellene i innkjøp fordelt på inntekt er små når det gjelder antall innkjøp av bukser, jakker og treningstøy. Imidlertid vil vi se senere i kapittel 6 at de med høyere inntekt rapporterer at de kjøper dyrere klær og sko.

Figur 8: Antall klær/sko respondentene har kjøpt siste året. Fordelt på personlig inntekt

Det er store individuelle forskjeller på hvor mange klær og sko respondentene sier de kjøper og eier, men det er også tydelig at kjønn og alder er viktige faktorer.

Hvis man antar at de 26 plaggene som respondentene rapporterte å ha kjøpt i løpet av det siste året i de angitte kategoriene (tabell 2) veier i gjennomsnitt 224 gram, utgjør disse kategoriene totalt 5,9 kg årlig. Dette er under halvparten av de 14,9 kg av totale klesimport per innbygger. Det mangler en del kleskategorier så som kjoler, dresser, BH osv., og i tillegg kan det jo være at respondentene har underestimert mengdene, eller at vi har estimert gjennomsnittlig plaggvekt feil.

2.7 Kaos og kilder i klesskapet

Innledningsvis i dette kapitlet stilte vi noen spørsmål om hva vi vet om mengden av klær, mer eller mindre i bruk, og når de ble så mange? Hva slags kilder og metoder har vi for å beskrive vekst? Vi skal først svare på kunnskapsstatusen gjennom å diskutere hvorfor og dermed også hvordan det er talt. Men svaret på hvor mange klær vi har i dag er derimot vanskeligere. Rent faktisk blir det jo mer problematisk med oversikt ettersom antallet øker, men i tillegg synes interessen for denne typen forskning å være svært lav. Og det ærligste svaret på 'hvor mange' er at det vet vi ikke.

De eldste kildene vi har referert til er tellinger i forbindelse med arv. De hadde et økonomisk siktemål. Sundt og HFI hadde begge et sosialt perspektiv. De var opptatt av de klærne som manglet for å kunne ta del i samfunnet. Enten dette var i form av klær nok til å gå i kirke, eller ta del i utelek. Denne forskningen var viktig i grunnlaget for samfunnsfagene og for statistikk og har dermed en felles arv med Referansebudsjettet. Det handlet om å sikre alle det som skal til for å ta del i et «normalt forbruk». For å vite dette må man først vite hvordan folk lever, og hva de har. Innenfor både antropologi og etnologi er denne empiriske og materielt orienterte forskningsinteressen bevart og vi kjenner igjen Sundts «hjemmebesøk» i Woodwards antologiske studie «på sengekanten» (2007) og garderobestudiene til SIFO (I. G. Klepp & Bjerck, 2014). Omtalene av antall i forbindelse med blogger og 'skikk og bruk' bøker handler for det aller meste om hvordan man kan unngå å få for mange klær, altså hvordan 'fast fashion' er upraktisk, uøkonomisk og uelegant.

De blikk inn i ulike klesskap vi har foretatt til nå, bygger på svært ulike kilder. Sundt studerte sin samtid via feltarbeid og skriftlige innberetninger fra andre. Han beskriver enkeltteksempler og plasserer dem i tid, rom og sosialt perspektiv, samt diskuterer i hvilken grad eksemplene kan tenkes å representere en større gruppe. Ulväng gjør derimot en studie av fortid og av endring. Hun kontrasterer ulike grupper basert på kjønn og sosial posisjon. Skiftemateriale er levninger (Kjeldstadli, 1999) og deres formål var å gjøre rede for forhold rundt eiendom og arv. En av forutsetningene for denne kilden er dermed den høye verdien tekstiler faktisk hadde på 1800-tallet, og deres status som varige goder. 'Skikk og bruk', og blogger er et normativt materiale - det forteller ikke om hvordan noe er, men snarere hvordan noe bør bli. Disse rådene baseres likevel på en tenkt virkelighet. HFI studien baseres på et stort og omfattende feltarbeid. Klesforrådet var bare et av mange spørsmål som ble undersøkt. Som Sundts studie er dette en studie av samtiden, men den er begrenset til barnas oppvekstvilkår. I stedet for enkeltteksempler gir den et statistisk bilde av barnas klessituasjon. Den ble fulgt opp av en survey som har mye til felles med WRAPs innfallsvinkel. Begge baseres på det informantene forteller om antall og type klær. Mellom disse to studiene er det skjedd noe med klesforbruket, og som vi har vist: forholdet mellom det vi tror vi har og det vi har er større om vi har mange. WRAP bruker en metode som er lite egnet for å få frem et korrekt antall. I tillegg til at vi ikke kan forutsette at folk flest vet hvor mange klær de har, kommer problemer knyttet til klær som eies (eller brukes) av flere, oppbevaring på flere steder, kategorisering av klær, osv. opp.

Alle undersøkelsene vi har gjennomgått har delt brukere inn i grupper etter alder, kjønn og mange også deres sosiale posisjon. Klærne derimot er delt inn på mange ulike måter.

- Del av kroppen: f.eks. plagg for overkropp
- Plaggnavn: f.eks. kjole, hatt
- Lagdeling: f.eks. undertøy, tøy, mellomlag (eller gangtøy) og ytterklær
- Bruksmønster: aktive og passive klær
- Anledninger: f.eks. sport, pentøy
- Årstid: f.eks. sommerkåpe og vinterkåpe
- Materialer: f.eks. ullgenser, nylonstrømper

De fleste inndelingene er relatert til det vi kan kalle anledning, altså hva slags sammenheng klærne skal brukes i. Sundt i form av ulike kirkehøytider og hverdag. På 1900-tallet kommer sport inn som en egen kategori i tillegg til ulik grad av høytid eller festlighet. Men slike anledninger blandes med en inndeling der klærne deles i lag; under, inne og ytterklær, og hvilken kroppsdel de dekker, sko, bukser, skjørt, klær for overkroppen, osv. Men dette blandes ofte slik at listene kan inneholde noen spesifikke klesplagg som nevnes med navn eller materiale, mens andre som referer til bruksområdet.

Både HFI studien fra Sverige i etterkrigstiden og SIFOs Referansebudsjett er rettet mot å etablere en norm for klesforbruk. Sist listene for innkjøp av klær og sko i Referansebudsjettet ble revidert (2003) angir listene at gutter i alderen 10-13 år forventes å ha 66 plagg og jenter 77 (eksklusive sko og sokker). Dette er ca. 16 plagg mer enn de svenske normene anga i 1946.

Samtidig er dette betydelig mer enn hva den svenske undersøkelsen da fant at barna faktisk hadde (20-24 plagg), og sannsynligvis en del mindre enn det barna faktisk har i dag. Men hvor mye mindre vet vi ikke fordi vi faktisk ikke har så detaljerte kunnskaper om klesforbruket i dag verken for barn eller voksne.

Vi kan dermed konkludere med at vi ikke vet hvor mange klær folk har, eller når det ble så mange. Dette kan være et problem både for de som har for få klær til å ta del i sosialt liv, og de som ikke finner noe å ha på seg i haugene av dårlige klær. Vi har også sett at mens klærne har blitt flere og flere har normene for antall ikke endret seg like mye. Det er i og for seg ikke så overraskende da noen typer anledninger har vokst (eks sport), mens andre har minsket (eks. ulike typer selskapelighet). Dette skal vi diskutere videre i kapittel 4 om anledning.

Den raske veksten i mengden klær er et miljøproblem. WRAPs undersøkelse, og ikke minst måten den brukes på, viser med all tydelighet hvor viktig kunnskap om antall er for å utforme politikk på feltet. Et vesentlig mål med statistikk er jo nettopp å danne grunnlag for politikk og regulering. Mangelen på statistikk korresponderer dermed med at tekstilområdet i sin helhet er lite regulert (Austgulen, 2015). Mangelen på regulering kan også sees som en av årsakene til veksten i mengde. Vi må med andre ord starte der vi var på 1800-tallet, med å bygge opp et kunnskapsgrunnlag for de endringene samfunnet må igjennom.

De ulike undersøkelsene vi har sett på har alle brukt ulike kombinasjoner av slike systemer for klassifisering. Samtidig vet vi at tar vi utgangspunkt i plaggene vil det være noen plagg som strengt hører hjemme i en kategori, mens andre plagg er fleksible og brukes på mange ulike måter. Vi har også sett at kategoriene varierer for ulike informanter og at dette (blant annet) har sammenheng med inntekt og tilgang på klær. Klærnes «gang» mellom kategoriene kan også være forskjellig og dette er et tema som berøres både i de eldste undersøkelsene og de fra i dag. Alle undersøkelsene har tatt utgangspunkt i at eierskapet – eller bruken av klær er gitt. Altså at det er en eier av plagget og at eieren er den som bruker det. Men fleksibilitet oppnås også gjennom ulike former for skifte mellom brukere og eiere. I det neste kapittelet skal vi se nærmere på dette.

3 Eierskapsformer

I møter med andre er klær viktig for hvordan vi blir oppfattet, på samme måte som hvordan vi føler oss også påvirkes av de klærne vi har på. Det intime forholdet mellom klærne, kroppen og personen er et stort tema innen klesforskningen. Både uttrykket «Å komme ut av skapet» og «Være i andres sko» henviser til dette forholdet. Det er derfor ikke så rart at det lett tas for gitt at klær faktisk er en personlig eiendom. At dine klær er dine og at bare du bruker dem. Og ikke minst at det å bruke andres klær medfører noe mer enn det åpenbare og rent praktiske. Kanskje er det derfor vi ikke så lett «ser» de mange former for delt eierskap og deling av klær som omgir oss. Og slett ikke er enige om når og hvordan deling er greit. For noen vil det å bruke klær etter en avdød, nær og kjær være svært hyggelig, mens det for andre vekker avsky. Deling er en form for dematerialisering (Stranbakken & Heidenstrøm, 2013, p. 263). Flere brukere intensiverer bruk og potensielt reduserer antall produkter. Kombinasjonen av sterk vekst i antall, sammen med lite miljømessige forbedringer i produksjonen og store mengder lite brukte klær gjør dematerialisering i forhold til klær til et tema det haster å få kunnskap om (I. G. Klepp et al., 2015).

Dette kapitlet bygger blant annet på prosjektet om fritidsklær som ble omtalt i forrige kapittel, der feltarbeidet er gjennomført av Silje Skuland ved SIFO. Da vi arbeidet med det ble vi oppmerksomme på langt flere former for delings- eller eierskapsformer i familiene, enn vi var klar over (Aall et al., 2011; I. G. Klepp & Skuland, 2013). Vi utformet en hypotese om at både omfanget og miljøgevinsten er større gjennom private delingsformer enn gjennom de markedsbaserte løsningene. Dette er samtidig noe det finns mindre kunnskap om (I. G. Klepp et al., 2015). Dette var bakgrunnen for at vi stilte en del spørsmål om arv og deling av klær og sko i SIFO survey 2014 (Laitala & Klepp, 2014) og har arbeidet med dette i en artikkel «Clothing Reuse: Used clothes as gifts?» (Laitala & Klepp, Unpublished). Vi har også hentet relevant kvantitativt materiale fra Textile waste prosjektet.

Referansebudsjettet bygger på at alle klær er eiet av og brukes av en og samme person og at nykjøp er den eneste måten å anskaffe klær og sko. Men er dette riktig? Har de ulike delingsformene så store økonomiske implikasjoner at de bør regnes inn i budsjettet? Og i tilfellet hvordan? Disse spørsmålene må vi komme tilbake til. Diskusjonen vi skal føre her danner grunnlaget for å svare på slike spørsmål. Vi vil nøye oss med å diskutere:

1. Hvordan ulike eierskapsformer kan systematiseres
2. Hva vi vet om omfang og betydning av de ulike eierskapsformene

Mye av det materiale vi bruker er ikke samlet inn for å undersøke eierskap, men veksten i forbruket. Spørsmål to vil derfor i praksis måtte snevres inn til:

1. Hva er motivene for å dele klær
2. Og har delingsformene konsekvenser for økonomi eller deltagelse

Med deltagelse sikter vi til de anledningene klærne er tenkt til. Diskusjonen vil i hovedsak dreie seg om ulike former for sport og friluftsliv fordi det er et materiale om dette vi har hatt tilgang til.

Kapitlets fokus er å forstå mer omkring deling av klær. Men deling er igjen avhengig av hvordan vi forstår det å eie og forholdet mellom det å eie og det å bruke. Derfor vil diskusjonen

handle om ulike former for eierskap, som da også omfatter bruk eller tilgang (Bardhi & Eckhardt, 2012). Før vi kommer til det empiriske materiale vil vi bruke et enkelt plagg, brudekjolen, og se på de former for eierskap som finnes for å løse oppgaven å omskape en kvinne til en brud. Dette vil vi bruke for å diskutere hvordan eierskap kan ta form og hva slags begreper og litteratur som finnes om dette.

3.1 Tilgang til brudekjoler

Siden 1800-tallet har vi hatt utallige variasjoner av den hvite kjolen, med mer blonder, slør, kapper og bare skuldre enn samtidens kjolesmak. Disse kjolene har omskapt kvinner til bruder (Kjellberg, 1991). Brudekjolene har mer enn en ytre form felles. De er stinne av personlige minner, og kan ikke brukes om igjen av samme person til samme formål. Dette skiller dem fra klær flest, og reiser spørsmålet: hva gjør vi med den brukte kjolen? Kjolens økonomiske verdi, korte brukstid og mange følelser gjør dette til et komplisert spørsmål. Brukekjolen kan sys om eller farges eller brukes som den er, men til noe annet av samme eier. Altså endret funksjon, med eller uten endret form. Eller de kan oppbevares som et minne - også da med samme form og endret funksjon.

Men det finnes også mange former for deling av dette plagget. En annen måte å diskutere dette er å spørre: på hvilke måter kan en vordende brud få tilgang til en brudekjole? Brudekjolen kan selges, og dermed også kjøpes brukt og utgjør i dag største gruppe innen dameklær på finn.no. Før var annonsene for brukte brudekjoler fast inventarer i ukebladene. Brudebilder tatt for å minnes den store dagen, eventuelt i lett beskåret og anonymisert utgave brukes i brukannon-sene. I dag som tidligere finnes det også et godt utbygd leiemarked. Fretex får også inn brukte brudekjoler og selger dem i sine butikker. I vår bekjentskapskrets finnes også eksempler på å låne brudekjole av en venninne, og arve sin mors. Det engelske uttrykket "noe gammelt noe nytt, noe lånt og noe blått" følges fortsatt skal vi tro blogginnlegg og 'skikk og bruk' bøker. Vi vet ikke omfanget av de ulike måtene og skaffe og kvitte seg med brudekjoler på, men bare for dette ene plagget ser vi at det er en rekke ulike eierskapsformer og måter å dele. Noen av dem foregår i det private og utenfor markedssfæren (låne og arve), mens andre involverer penger (leie og brukmarked).

Eksempelet med brukekjolen viste oss noen viktige skiller i måter å få flere brukere av samme plagg. Det første er at eierskapet skifter (gi bort, selge). Dette kan gjøres med eller uten mellommenn og med eller uten penger. Eller kjolen kan skifte bruker (men ikke eier), og altså lånes bort, eller leies bort. Igjen med eller uten penger involvert. Og dette var bare en enkelt kjole! De ulike formene vi her har nevnt er slett ikke uttømmende, men kan brukes for å lete i litteratur om eierskap. Det er veldig mye mer kunnskap om det å selge og kjøpe brukt enn det å gi bort. Men samtidig er det å gi et tema som er stort innen antropologi gjennom tenkningen rundt gavebegrepet (Belk, 2010; Mauss, 1970). Brukte klær, skifter som andre gaver eier uten pengebetaling. Men vel så interessant fra vårt perspektiv er at klærne da får to eiere og trolig også to brukere som kommer etter hverandre i tid. Det å ha tilgang til et forbruksgode er ikke synonymt med å eie det.

Interessen for delingsøkonomi er for tiden stor og mengden litteratur omkring dette vokser raskt. Likevel har vi funnet veldig få studier som skiller mellom de ulike anskaffelsesformene basert på hvorvidt varene er kjøpt eller ikke kjøpt, og hvorvidt varene er nye eller brukte. En av dem er Boyd and McConocha (1996) som utviklet en modell for «inventory ownership cycle», som angir de ulike forbruksstadiene fra planlegging før kjøp til avhending på samme måte som vanligvis er angitt for produksjonsstadier. Selv om de tar i betraktning både markedsbaserte former for eierbytte og eierbytte utenfor det pekuniære marked, tar modellen allikevel ikke hensyn til forholdet mellom eiere og brukere. Det gjør derimot Peter Corrigan i sin studie om families klesforbruk.

Inspirert av gavelitteraturen, skrev Corrigan (1989) artikkelen «Gender and the Gift: The Case of the family Clothing Economy». Et utgangspunkt for ham var at mellom en tredjedel og en kvart av klærne i de familiene han studerte ikke var kjøpt av sin daværende eier. Denne observasjonen stemmer godt overens med vår observasjon av sportsklærne, selv om han i utgangspunkt var mer opptatt av anskaffelsesmåter enn eierskapet i seg selv. Det kommer vi tilbake til, men viktig er at denne observasjonen fikk ham til å se at familiemedlemmene ikke hadde totalt individuelle garderobes der alle klærne tilhørte en bestemt person, men at de sirkulerte på forskjellige måter. I de familiene han studerte fant han følgende former for sirkulasjon:

- A Gave kjøpt ny
- B Gave hjemmelaget
- C Vare hjemmelaget, eks. å betale en i familien for å strikke en genser til deg
- D Arv som han kaller «Cast-offs» og innebærer at giveren er en ex-bruker av plagget
- E Låne
- F ”Stjele” låne uten lov, men levere tilbake
- G Kjøpt selv

Corrigan diskuterer så de ulike måtene klær anskaffes og sirkulerer i forhold til kjønn og familierelasjoner og finner at dette danner klare mønstre. Han var ikke oppfattet av ”eierskap”, og heller ikke en mer prinsipiell diskusjon av de ulike formene for sirkulasjonen, derimot interesserte de formene han fant, og deres systematikk ham.

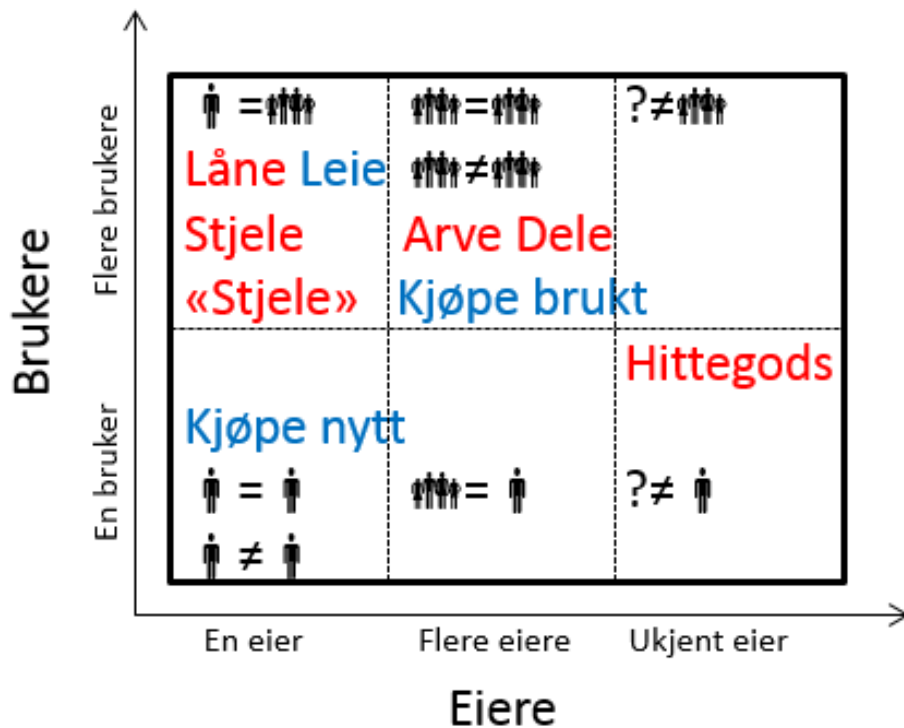
Ser vi på annen litteratur med noe relevans for vår diskusjon er den også opptatt av hvordan noe skifter eier og ikke eierskapet i seg selv. Den formen for skifte som det finnes mest litteratur om er kjøp av brukte klær. Spesielt er omfanget av fenomenet viet oppmerksomhet (f. eks. Ekström m.fl., 2012; Gracey & Moon, 2012), men også forbrukernes motivasjoner (f. eks. Cassidy & Bennett, 2012), eller egenskaper hos forbrukere som er aktive i bruktøyhandel, så som vintage kunder (f. eks. DeLong m.fl., 2005). Denne formen for bytte er ikke med på Corrigan liste fordi den ikke forkom i de familiene han studerte. Men både A og G kan være kjøp av noe som har hatt en annen eier før. Vi skal komme tilbake til dette. Corrigan har heller ikke med leie, som vi så var en mulighet for brudekjoler.

Vi har derfor forsøkt å lage en litt mer prinsipielle liste over eierskapsformer. For å få til det må vi skille mellom eier E og bruker B og mellom deling innenfor og utenfor det pekuniære markedet forstått som kjøp og salg. Vi ser at delingen kan være i form av flere brukere som bruker tingen om hverandre, og deling som har mer preg av først en og så en annen og altså en formidling eller «sirkulasjon» som Corrigan kaller det. Men dette ser vi bort fra, og gjør derfor en forenkling. Det vil si at kategorien tid er kuttet ut. Vi har altså ikke lagt vekt på om plaggene brukes av flere om hverandre, f. eks ved at et ektepar bruker sokkene felles, eller om plagget brukes først av den ene og så senere av den andre slik tilfelle kan være i en søskenflokk. I begge tilfeller vil vi kategorisere dette som flere eiere og flere brukere.

Tabell 3: Modell over ulike eier-bruker forhold. Personssymboler i første kolonne står for eiere og brukere (eiere på venstre side og brukere på høyre side). Er lik tegn = betyr at det er same person(er), er ulikt ≠ betyr at de er ulike person(er). Spørsmålsteget betyr ukjent person.

Sym-boler	Kort tekst	Forklaring
♂ = ♂	Eier=Bruker	Eieren er brukeren
♂ ≠ ♂	Eier≠Bruker	Eieren er annen person enn brukeren
♂ = ♂♂	Eier=Brukere	Eieren er en av flere brukere
♂ ≠ ♂♂	Eier≠Brukere	Eieren er ikke en av brukere
♂♂ = ♂	Eiere=Bruker	Flere eiere og en av dem er brukeren
♂♂ ≠ ♂	Eiere≠Bruker	Flere eiere som ikke er brukeren
♂♂ = ♂♂	Eiere=Brukere	Flere eiere som også er brukere
♂♂ ≠ ♂♂	Eiere≠Brukere	Flere eiere som ikke er brukere
? ≠ ♂	Ukjent eier≠Bruker	Eieren er ikke kjent av brukeren
? ≠ ♂♂	Ukjent eier≠Brukere	Eieren er ikke kjent av brukere

Oversikten er laget med utgangspunkt i nåværende bruker, og inneholder derfor ikke situasjoner der nåværende bruker ikke er kjent. Dette kunne være aktuelt for eksempel når eieren har mistet noe og noen starter å bruke den uten at eieren får vite om det.

Figur 9: Modell med alternative eier-bruker forhold. De blå eksemplene er innenfor pekuniære marked og de røde er private.

3.2 Seks familier

Det kvalitative materialet er omtalt tidligere og vi har også trukket frem problemene med å få oversikt over hva de faktisk hadde. Dette skyltes en glidende overgang mellom hva som brukes til disse aktivitetene og klær for andre formål, oppbevaringen på flere steder, en glidende overgang mellom klær i bruk, og de som ble oppbevart i påvente av en fremtidig beslutning.

Dette materialet er samlet inn for å belyse veksten i klær og utstyr innen idrett og friluftsliv. Vi har tidligere diskuterte dette både i forhold til spesialisering og materialisering (Aall m.fl., 2011) og i forhold til begrunnelser for forbruket (Klepp & Skuland, 2013). Vi vil nå se på hva materialet kan si om eierskapsformer. Først vil vi presentere de 6 familiene. De som har minst klær til de nevnte aktivitetene blir presentert først.

Dina er alene med to barn og bor i en av Oslos østre bydeler. Hun er opptatt av at det gode liv ikke er å eie mange ting, og av å hjelpe andre som har mindre enn henne. Dina har ikke bil, og sykkelen har blitt stjålet. Den vinteraktiviteten hun er mest begeistret for er aking. Kjelke og akebrett brukes også til å frakte barna til barnehage og skole. Med unntak av det gutten trenger for de organiserte aktivitetene han deltar i, for tiden fotball, har ikke familien klær for bestemte friluftslivsformål. De bruker det beste av det de har, eller låner der de er.

Anne er gift, med Gazan som er lite interessert i friluftsliv og sammen har de to barn. De bor også øst i byen. Anne går turer i skogen ved foreldrenes hytte og i marka der de bor. I tillegg går hun på ski og aker også på hytta. Gutten er med på karate, fotball og svømming, og har klær og utstyr for dette. Mor og sønn har sykler og ski, og han har i tillegg snowboard. Faren har ikke noe av dette utstyret. Klærne de bruker er delvis kjøpt inn for de enkelte aktivitetene og delvis arvet. De har ikke spesialisert tøy under, slik som superundertøy og fleece, men spesialisert yttertøy for friluftsliv, turtøy og skiklær. De bruker vanlig tøy til å sykle med, men sønnen har sykkelhansker. Friluftstøyet brukes eksklusivt til de aktivitetene som familien utøver. Men det er en del overføring fra hverdag til friluftsliv. For eksempel har vinterhverdagsjakka blitt til vinterturjakke etter at den ble slitt. Anne ønsket seg finere turklær og mer aktivt liv, en ny jakke var et skritt på veien dit. Turskoene derimot var arvet, godt brukt, og ikke veldig godt likt.

Elin er alene med to barn og bor vest for Oslo. Elin er ute i marka ofte. Hun går på ski og tar oftest småturer innimellom oppgavene hjemme. Hun omtaler seg selv som "fjellgeit". I tillegg rir hun, sykler, trener aerobics og står slalåm. Hun har egne klær for alle de nevnte aktivitetene, men barna har utstyr til vinteraktiviteter, samt tynne og tykke sportsjakker som brukes til flere formål. Dette er klær de delvis har arvet. Hennes utstyr for slalåm brukes også for andre aktiviteter, og skidressen brukes på bålurer - noe mange små brente hull vitner om. Dette får Elin til å le og fortelle at den er ca 6 år gammel og kanskje på tide å skifte ut.

Beatrise bor på østkanten sammen med mann og to sønner. De er alle veldig aktive. Barna har vært mye ute fra de var små, men da vi besøkte dem var det mest fotball. Alle har langrennsski og skøyter, og moren og guttene har også slalåmutstyr. Faren har regntøy som brukes både på jobben og i fritiden. Guttene har i tillegg til regnsett også et sett lettere vannavstøtende bukser og jakker til fuktig vær og vind både i fritiden og på skolen. Foreldrene har egne turbukser og alle har vatterte bukser til slalåm og turer om vinteren. Klær for friluftsliv prioriteres høyt i familien, og selv om en del av det er arvet er det i god stand og det er god orden i det.

Christian har vi allerede møtt i forrige kapittel. Han bor sammen med konen Catrine og sønnen vest i byen. Far og sønn er svært aktive med en rekke ulike utendørsaktiviteter som slalåm, bandy, ishockey, carvingski, snowboard og fotball. Nå er dette lagt bort til fordel for off piste kjøring og downhill sykling. Far og sønn har en mengde nytt og dyrt utstyr for alle de aktivitetene de driver, eller har drevet med. Christian er opptatt av utstyret og har mye kunnskap om merker, stiler, sikkerhet og om funksjonalitet. For ham er utstyret en viktig del av aktivitetene.

Frøydis bor vest i byen i grensen til marka sammen med mann og to barn. Dette er ikke tilfeldig. De ønsker å leve et liv der friluftsliv og trening står sentralt. Faren driver med fotball, alpint, langrenn, sykling og løping. Frøydis er blant annet aktiv innen alpint, langrenn, sykling, aerobic. Barna driver med fotball, tennis, langrenn og alpin. Familien har mye og godt utstyr for de aktivitetene de driver med og har tilgang til innkjøp av en del av klærne til innkjøpspris. De voksne har ny langrennsdress hvert år – og mange godt brukbare dresser som fungerer som reserver. Dette er klær som også brukes til de andre aktivitetene. Klærne blitt satt pris på både i forhold til stil og utseende og for den gleden godt og funksjonelt utstyr gir.

Til tross for våre mange fine kategorier er det første vi oppdager når vi skal analysere materiale at ikke alt passer inn. Hjemme hos Christian er det så mye utstyr at de to voksne ikke er i stand til å holde rede på hvem som eier hva. Foran en haug med hansker, alle til sykling, sier faren "Noe er mitt og noe er Christoffers. Jeg husker ikke, jeg." Mor Catrine legger da til: "Christoffer husker alt. Han (faren) får ikke lov til å bruke hans. Det er skikkelig strengt: "Har du tatt mine hansker!"(Catrine). Vi ser altså at far og sønn ikke er helt enige om eierskapet. Mens sønnen Christoffer mener eierskapet er enkelt, $1E=1B$, så klarer ikke faren å huske hvem som eier, og dermed praktiserer han $XE=XB$. Farens bruk av sønnens hansker blir dermed det Corrigan kaller å stjele, og vi vil kalle "stjele" fordi det ikke er ment som noe permanent, men en måte å alternere bruk. Corrigan finner at denne formen for deling er mest vanlig blant søstre

(Corrigan, 1989). I hans artikkel er det ingen av fedrene som ”stjeler”. For oss er eksempelet viktig først og fremst for å vise at det innad i familien slett ikke er sikkert at alle er enige om (eller husker) hvem som eier hva og hva slags eie og bruke relasjoner som gjelder for de ulike plaggene. Et annet eksempel på noe som faller utenfor vår kategorisering er klær som ikke brukes. Anne forteller at hun tidligere har satt kasser med klær i kjelleren i forbindelse med skifte av årstid. Men ”da blir det til at vi bare glemmer det. Vi gidder ikke å gå ned å hente sånn vinter og sommertøy” (Anne). De klærne man ikke vet man eier eller husker inngår ikke i våre eie, bruke relasjoner.

3.3 Eier og bruker

En eier og en bruker er det som oppfattes som normen for klær, sko og utstyr og selvsagt også som noe helt alminnelig. Denne formen for eierskap er jo det som betraktes som selvsagt og derfor unødvendig å si noe om. For voksne mennesker er det kanskje også det vanligste selv om vi faktisk ikke har så gode kunnskaper om det.

I intervjumaterialet har vi selvsagt eksempler på denne formen for eierskap. Eksempelet er hentet fra den av familiene som delte mest, og hadde minst av både spesielt utstyr for enkeltaktiviteter, og også minst som var privat. Daniel, Dinas sønn er veldig opptatt av fotball og Dina ville også gjerne gi sin sønn de fotballschoene han ønsket seg. Schoene ”kostet to tusen totalt. Men han var med og betalte selv. Jeg fikk rabatt, og en kompis av meg var med, så ble det bursdagsgave fra meg, kompisen og Daniel selv”. Det er selvsagt godt mulig at disse schoene blir brukt av noen andre siden, men da vi besøkte familien var Daniel den stolte eier, og bruker av disse schoene og det er lite sannsynlig at han ville låne dem bort eller at de ville havne gjenglemtkassen på skolen.

At en eier, og en annen bruker derimot er ikke noe like selvsagt og reiser straks spørsmålet om hva det vil si å «eie». Vi vet at utgifter til barneklær har blitt oppfattet som mors ”private utgifter” og mors kontroll og ansvar for barnas klær er svært utbredt. Det er dermed ikke så utenkelig at barnas klær er hennes. Vi vil f. eks. tro at det i mange familier vil være umulig for far å gi bort, kaste eller på andre måter ”bestemme over” barnets klær. I tilfelle vil 1E≠1B, eller flere brukere være mer alminnelig enn vi tenker over. Denne eierskapsformen kan f. eks få betydning for hvem som har ansvar for hva, f. eks. å vite hvor klærne er. De store mengder gjenglemte klær på skoler kan f. eks. ha med slik oppdeling av ansvar å gjøre. Vi har ikke godt nok materiale til å belyse dette spørsmålet, men den måten mødrene snakker om barnas klær peker mot at deres råderett er stor. I forhold til arv av klær til barna sier Frøydis f. eks. at det ikke er noe ”som jeg ikke kunne tatt i mot”. Det er altså hun og ikke barna på 7 og 9 år som tar i mot (eller avviser) arvede klær.

3.4 Leie, låne, stjele

En eier og flere brukere finnes både innenfor en markedsøkonomi (utleie) og privat (lån, stjele eller «stjele»). Vi bruker stjele i anførsel om å låne uten lov, men med intensjon om å lever tilbake. Dette en former for eierskap som skaper fleksibilitet fordi flere brukere kan alternere og dermed utnytte klærne best mulig. Leie er ikke vanlig i de seks familiene, mens alle tre formene for uformelle delingsmåter finnes i intervjumaterialet. Grensen mellom å låne bort og å eie sammen er svært glidende i materialet. Dina sier f. eks. et sted om noen jakker. ”Det er og min. Altså, det er vårt”. Det at sønnen har startet å bruke hennes jakker kvalifiserer til å forstå dem som ”våre”.

Leie klær og utstyr er ikke noe våre informanter snakker mye om selv om det spesielt innen utstyr for alpine aktiviteter er godt etablerte ordninger. Dina ser dette som en løsning dersom sønnen skulle bli invitert med på tur til en slalåmbakke ”så kan dem jo leie utstyr i bakken” Dina er også den som forteller om et tilbud kalt FRIGO som låner ut sports- og friluftsutstyr. Dette er et tilbud som skal gjøre det mulig for alle barna, uavhengig av hva de selv har, å ta del i aktiviteter. Muligheten for å leie bruker Dina som argument for at sønnen kan være med selv om de ikke har utstyr.

”Stjele” har vi allerede vært inne på i eksemplet med sykkelhanskene. I sønnens perspektiv ”stjeler” faren hans hansker og han blir sint. Corrigan skrev mye om denne formen for deling, men fant den bare mellom søstre. Det hadde vært interessant å undersøke dette nærmere både med hensyn til hvem som ”stjeler” fra hverandre og hvordan dette oppfattes. At stjelingen kan bidra til bedre utnyttelse av klærne er opplagt, men bidrar den også til å opprettholde sosiale relasjoner slik gaver gjør? Eller er dette noe som sliter på relasjoner?

Stjele er forbudt, og ikke noe vi kan forvente at informantene forteller at de gjør – om de skulle gjøre det. Derimot er de å bli frastjålet et tema i intervjuene. Faren for tyveri påvirker hvordan barna får bruke klærne. ”Vi har vært litt uheldige med at det har blitt stjålet diverse jakker og sånne ting, og det er litt kjedelig så da er det ikke alt de får lov til å bruke på skolen. Og hvis de gjør det og det er dyrt så må de ta det med seg inn i klasserommet. (Beatrice). På grensen mellom å stjele og finne er det Dina omtaler som ”konteinerjakt” og som betegner det å lete gjennom andres avfall før det blir sendt til gjenvinningsstasjonen.

Låne klær og utstyr er helt alminnelig i de seks familiene. Den som går lengst i låne er Dina. Hun har f. eks ikke klær for skigåing. Men det vil ikke si at hun ikke tar del i denne aktiviteten. Når vi er hos Mamma og Pappa så låner jeg bare klær der, for jeg kjem inn i Mamma sine ting og Daniel kjem inn i Pappa sine ting. Lån bidrar til fleksibilitet - noe som utvides ytterligere ved at Dinas store allværsjakke også fungerer som reserve for sønnen. Sønnen er ikke like begeistret for denne løsningen. ”så må du trykke på han det. Og han er så lei seg og så sint også. Men det er sånn hvis du skal i bakgården og leke med snømenn, jeg mener, brett opp det og ta på det – vær så god – ut! (Dina). Dina forteller ikke om tilsvarende motstand i forhold til at Daniel bruker bestefaren sine klær, om dette er selve jakken, at det er den moren alltid bruker, at den er morens eller tilstedeværelsen av kamerater som gjør denne forskjellen vet vi ikke. Men historien viser likevel at hvordan det å låne klær oppleves kan være forskjellig og kan avhenge av mange ulike forhold.

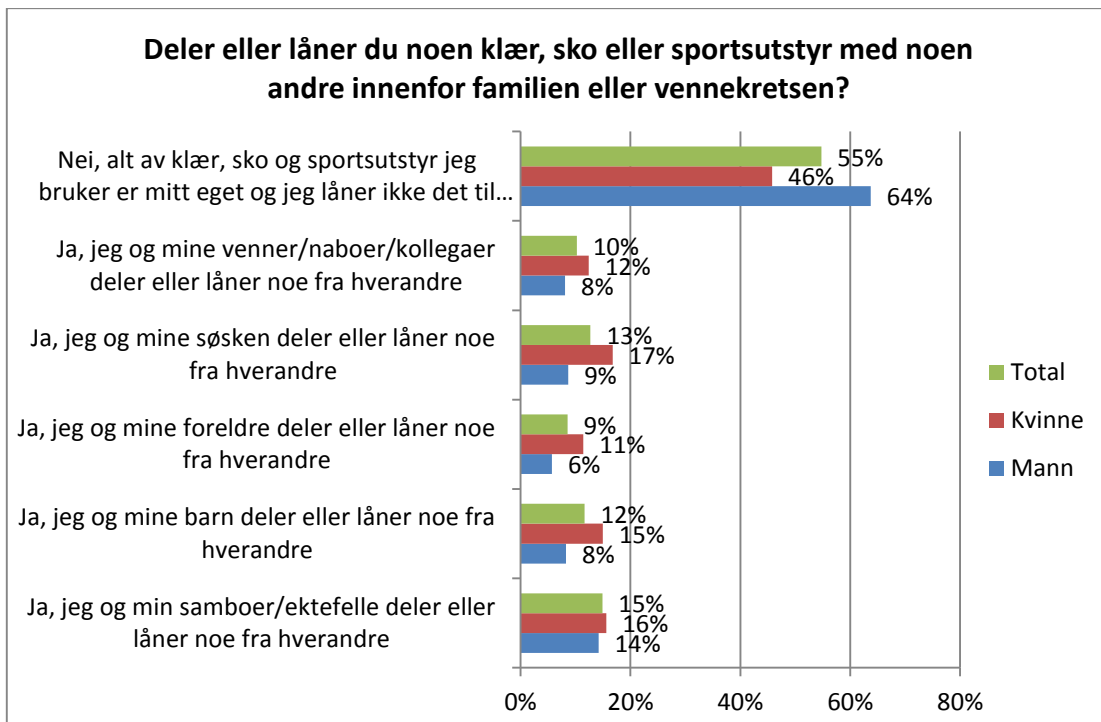
Også de som har mest og er opptatt av stil og funksjonalitet ved klærne låner. Frøydis forteller at hun brukte mannens tøy da hun var gravid. Dette er ellers ikke aktuelt, ikke bare på grunn av størrelse, men ”vi har jo ikke samme farger. Jeg vil jo aldri kjøpt tilsvarende tøy som han.” Men i den korte perioden hun var gravid var lån en praktisk måte å skaffe klær som passet.

Lån av sportsklær er en grei løsning dersom aktiviteten og dermed også de spesialiserte klærne for den er lite prioritert. Anne forteller at før hun kjøpte en egen turjakke ”så har jeg bare brukt sånn diverse jakker som jeg har hatt eller Gazan sine. Det spørs litt om formen. Jeg har ikke hatt sånn spesiell turjakke. Jeg har ikke vært sånn turmenneske. ”Lån kan løse det praktiske, en jakke å ha på. Mens å ha en egen turjakke bidrar til den endringen hun ønsker: å bli et ”turmenneske”.

Et litt spesielt lån er fortellingen om en bukse som Dinas sønn fikk låne av en av hennes venner. Hensikten var at ”han skulle slite den ut for hun liker ikke når den er så stiv, men han skulle få bruke den til den ikke passet lenger. Han skulle få slite den ut, og det brukte han en dag på. Da ble jo han kjempelei seg. Han hadde vondt i magen i to dager, men jeg bare; det skal du ikke ha”. Å låne medfører forpliktelser han tydeligvis følte sterkt på selv om hensikten her faktisk var å slite ut buksa.

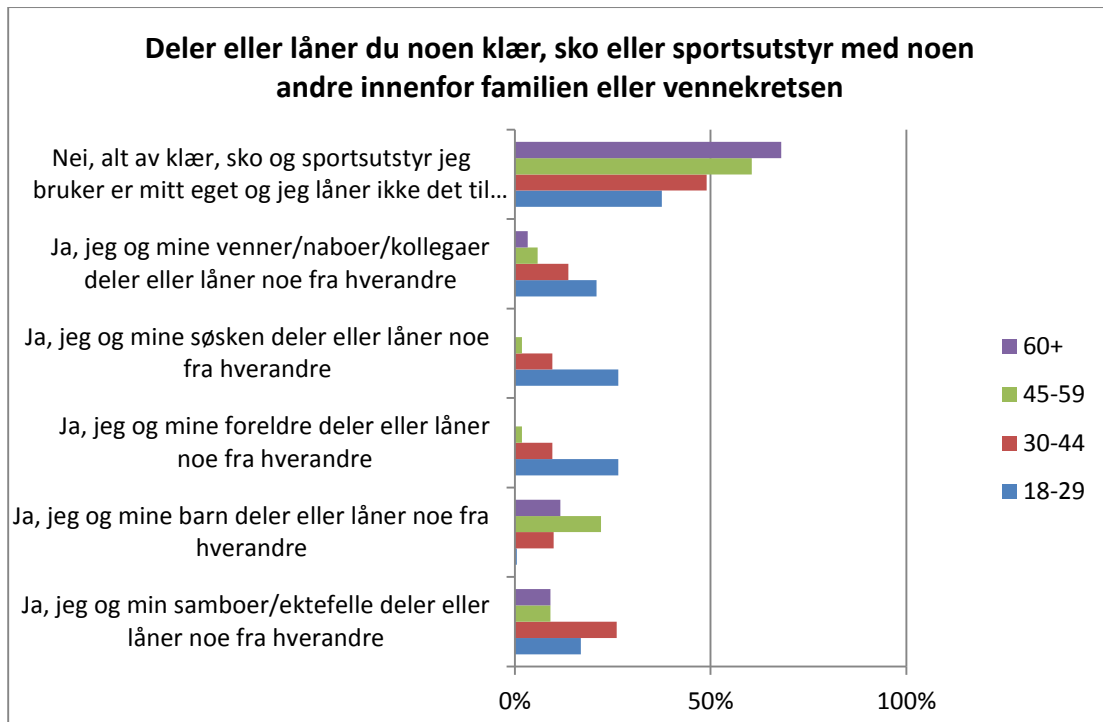
Forholdet mellom lån og arv kan være uklart. Samtalen her starter med et spørsmål om arv og faren svarer med å snakke om en jakke sønnen brukte da ”han kjørte aktivt, den hender det at jeg bruker. Den hender det at han bruker også, altså vi bytter litt om hverandre på enkelte ting. Han vokser jo fort ut av ting, så jeg arver t-skjortene hans jeg og gensere”. Så lenge begge bruker det låner faren, men når sønnen ikke lenger bruker plaggene blir de farens og han omtaler det som arv. Dette er et tema vi skal komme tilbake til.

Vi har noe kunnskap om lån gjennom SIFO survey 2014. Vi spurte der om respondentene deler eller låner klær, sko og sportsutstyr. Litt mer enn halvparten svarer nei på dette spørsmålet og det er flere menn enn kvinner som sier de ikke låner. Når det er sagt vil vi tro andre kilder ville ha gitt større andel som låner og deler. I og med at deling ikke anses som vanlig, og ikke snakkes mye om er det også noe man ikke så lett kommer på. Når vi har brukt garderobestudier som metode har vi funnet former for deling hos de aller fleste. Vi spurte også om hvem de låner og deler med og her er fordelingen ganske jevn.

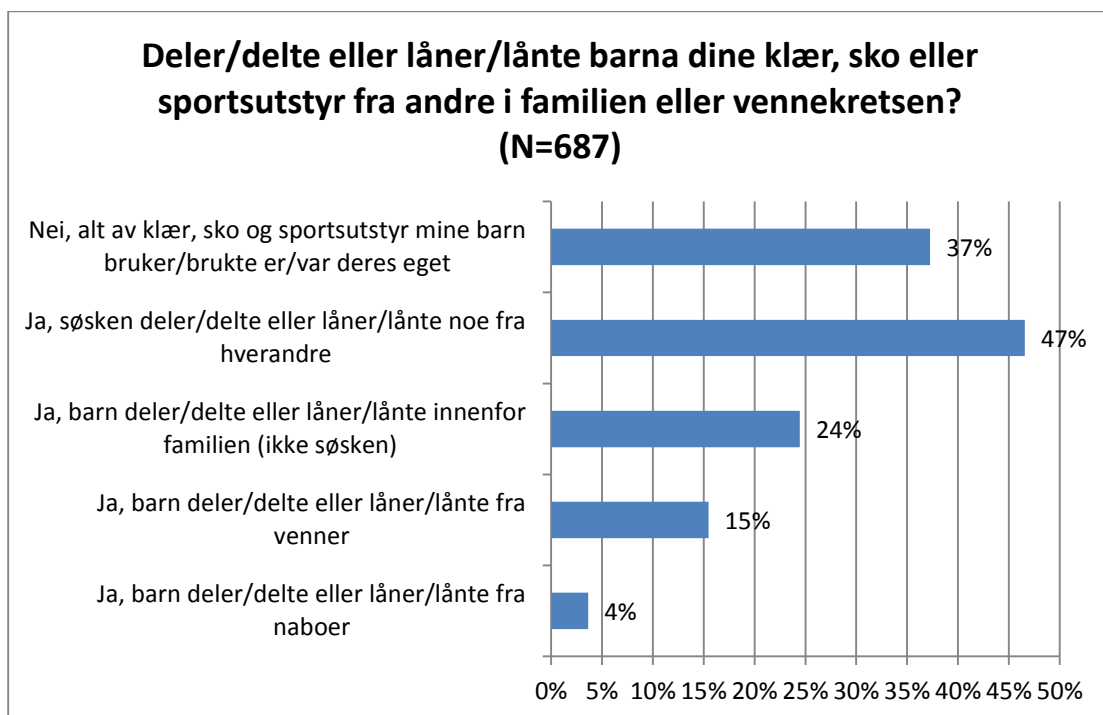
Figur 10: Voksnes lån og deling av klær, sko og sportsutstyr fordelt på kjønn

Det er en klar tendens til at de eldre sier de låner og deler mindre enn de yngre. Spesielt de over 60 år skiller seg ut ved å dele lite med andre, og dersom de deler er det med egne barn eller ektefelle. De under 30 deler mye og med mange ulike grupper mennesker, slik som venner, naboer, kollegaer, foreldre og søsken.

Figur 11: Voksnes lån og deling av klær, sko og sportsutstyr fordelt på alder

Vi stilte også spørsmål om barnas klær og sko ble delt. De fleste (47%) svarte at søsken delte med hverandre. Men mange svarte også at barna bare brukte egne klær sko og sportsutstyr.

Figur 12: Barnas lån og deling av klær, sko og sportsutstyr

3.5 Dele, arve, kjøpe brukt

Flere eiere og en bruker kan forgå både privat og offentlig. Man kan f. eks tenke seg at et selskap eier klær og de ansatte får et sett til bruk til det er utslitt. Dette er vanlig på noen arbeidsplasser, f. eks i militæret, og i lagsport - for eksempel et fotballag som eier draktene sine sammen, men at de har hver sine som de bruker.

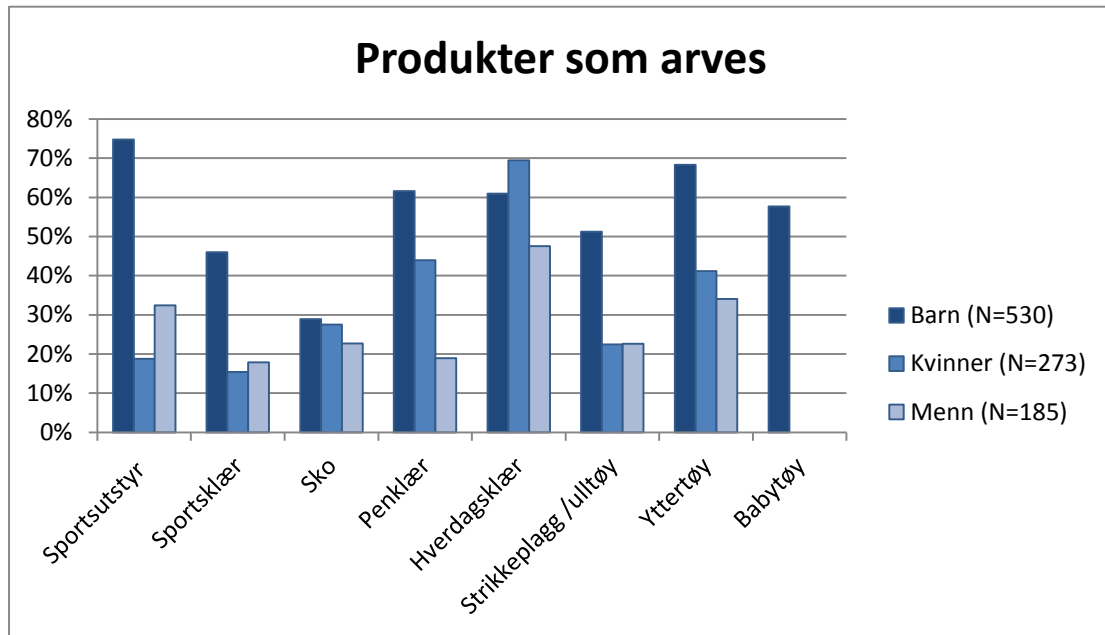
Dersom man tenker at familien er en økonomisk enhet og dermed har felles eiendomsrett, vil svært mange klær være eid på denne måten. Ikke noen av sportsklærne i de 6 familiene faller inn under disse eiendomsformene. De er nok mer interessante å diskutere i forhold til uniformer (i vid betydning). Det er lite forskning omkring denne typen klær i Norge, men vi vet at det f. eks. innenfor militæret har vært en utvikling mot mer og mer "privat" tøy, i betydningen at klærne ikke skal leveres tilbake etter bruk, men følger brukeren. Dermed blir kravene til kvalitet lavere. Klærne behøver ikke "overleve" første bruker. Forholdet mellom eier og bruker, f. eks i organisasjoner som militæret, reiser også spørsmål om rutiner og infrastruktur for renhold av klærne. En av fordelene med at brukerne skifter er jo at klærne kan vaskes felles og ikke må tilbake til spesifikke brukere. Dette kan også være grunnen til felles sokker i familier (Klepp & Laitala, 2015).

Flere eiere og flere bruker kan være tilsvarende men med klær som sirkulerer blant de ansatte. Dette er f. eks noe som praktiseres på mange institusjoner med felles vaskeri, og felles bruk av arbeidstøy. Dette er blant annet vanlig innen helsesektoren.

Mer interessant er denne eierskapsformen i forhold til privat bekledning. Utenfor markedet omfatter dette former der eier-/brukerskapet kommer etter hverandre i tid, det vi ofte kaller arv. En annen type er der klærne eies og brukes felles, det vi vil kalle deling. Privat, kommersiell eller ideell formidling av brukttøy faller også innenfor denne eierskapsformen. Dette er former som på forskjellige måter åpner for flere brukere og dermed også mer bruk av tøy. Sett fra brukers perspektiv innebærer det at tilgangen på klær kan bli enklere, billigere eller bedre. Vi skal se hvordan dette praktiseres blant informantene.

Å kjøpe og selge brukt er ikke noe stort tema i intervjuene. Da Frøydis forteller at de en gang i året tar en opprydding og gir det de ikke bruker til UFF legger mannen til "Vi kan selge det på skimarkedet". Hun svarer da "ja det kan man og", men det er ingenting som tyder på at dette er noe de har gjort, eller vil gjøre. Christian nevner noe sikkerhetsutstyr som er solgt brukt. Han snakker om den lave prisen på nytt utstyr som begrunnelse for å ikke selge mer. Informantenes lave bruk av bruksalg og kjøp stemmer godt overens med det statistiske materialet som viser at kjøp av brukttøy er mindre vanlig enn å få brukte klær. 30% av de norske respondentene sa de hadde mottatt brukte klær i løpet av de to siste årene, noe som er nesten dobbelt så mange som de som sa at de hadde kjøpt brukte klær (17%) (SIFO, 2012). Dette står i klar kontrast til den oppmerksomhet dette får som mulighet til miljøforbedring (Farrant, Olsen, & Wangel, 2010; Fisher, James, & Maddox, 2011; Woolridge, Ward, Phillips, Collins, & Gandy, 2006). Vi har en rekke gamle og nye former for brukttøysalg slik som loppemarkeder, secondhandbutikker, og nye former som netthandel.

Vi ser at deling av sportsutstyr er spesielt vanlig blant barn, og at det er vanligere at de yngre respondentene arvet sportsutstyr og sportstøy enn de eldre respondentene (Figur 13). Arv av sportsklær var ikke så vanlig blant de voksne som arv av andre typer tekstiler så som hverdagsklær (Laitala & Klepp, 2014).

Figur 13: Arv av ulike type klær, sko og utstyr i 2014 (prosent av de som arvet noe, flere svar mulig)

Å få og arve er et tema i alle de 6 familiene. Barna arver av hverandre, av andre eldre slektninger og mødrene arver av sønnene. Arv forstås vanligvis som noe som skjer innad i familien men i forbindelse med klær arves det også fra andre, selv om mest kommer fra nære slektninger. Survey-resultatene viser at det meste arves fra familien, etterfulgt av venner (Laitala & Klepp, 2014). Men det er også mulig å si at man "arver" fra folk man ikke er i slekt med, slik som Frøydis forteller om barnetøyet som hun lar "gå i arv til naboer som gjerne tar imot. Så det er veldig hyggelig". Dermed blir det å få brukttøy og det å arve brukttøy svært likt.

Anne har et par fjellsko som "er eldre enn meg". Hun forklarer at "Mamma har arvet dem fra en på jobben... Fra Fru Berg eller noe sånt på jobben". Her ser vi at skoene både er arvet i nær familie og fra en kollega. Litt indirekte peker også utsagnet på noe annet, det skapes et bånd til en person som Anne ellers ikke ville ha hatt noe forholdt til - "Fru Berg". Dette er et aspekt ved arv som ikke er undersøkt i det materialet vi har, men som ville være interessant å studere videre.

Å gi bort, eller la andre arve kan være en måte å kvitte seg med klær som ikke lenger er i bruk. Slik kan det oppfattes som en gave der mottakernes gjenytelse ligger i å motta gaven, og dermed "spare" giveren for ubehaget ved å kaste brukbare klær (I. G. Klepp, 2001). Men arv kan også være en planlagt strategi for å utnytte ressursene best mulig. Det er flere som forteller at de sparer på skidressene til barna gjennom at barna ikke får bruke skidressen til andre aktiviteter. "Så jeg vil ikke brukt den til noe annet. Den er ganske fin. Og den skal Silje (søsteren) arve også. Den er ikke helt gutt." (Anne). Begrunnelsen for dette er at de skal være pene også når nestemann arver dem. At mødrene forvalter barneklær på denne måten støtter en forståelse av barneklærne som hennes eiendom, eller i alle fall ansvar, og barna som brukere. I forbindelse med diskusjonene av skidressene kommer det også frem at det er lett å arve denne typen klær på tvers av kjønn fordi klærne for det meste er eller i alle fall har vært kjønnsnøytrale. "Frem til hun var elleve eller noe sånt. Hun synes det var kjempestas" Å arve av fettere "Skidress er så nøytralt at hun stusset ikke på det hun." (Elin).

De arvede og de nye klærne til barna brukes ikke likt hos Frøydis, men inngår i et system der noen anledninger blir høyere prioritert klesmessig enn andre. Frøydis forteller her om barnas utstyr for alpint: "Vi har nok den beste buksen som alpinbukse, så har hun to kanskje arvete,

hva hetere det, sånne boblebukser eller tykkere bukser som hun bruker til og fra skolen og leke med. Vi har ikke den beste og fineste alpinbuksene på skolen. Så da er det egentlig en eller to til faktisk av sånne typer tykke bukser (...) Vi arver kanskje de som hun har på skolen som er kanskje litt sånn mer shabby” (Frøydis).

De arvede buksene fungerer her som en andresortering både i det Frøydis sier, i og med at dette er klær hun ikke har kommet på å hente og vise frem, og gjennom å være usikker på hvor mange det faktisk er. Hun har med andre ord et sett prioriterte klær, de er nye og brukes der klærne er viktigst f. eks. i slalåmbakken. I tillegg finnes eldre klær hun har mindre oversikt over og som brukes til flere formål. Forskjellen i prioritering ligger også i hvordan de ulike buksene benevnes. Alpinbuksen har navn etter det den skal brukes til, mens hun er mer usikker, uklar og generell i omtalene av de arvede buksene. Også i hennes egen sportsgarderobe er det et system der de nyeste klærne er de prioriterte klærne, og de klærne vi fikk se. Klærne fra i fjor eller tidligere sesonger fungerte som et supplement.

Ikke bare arv og alder, men også ulike plagg har ulik status hos Frøydis. ”Altså jeg sender jo ulltøy og superundertøy til arv og jeg kunne godt ha tatt i mot superundertøy fra en annen arvet til mine barn, kanskje ikke til meg selv (latter): «Men til barn kunne jeg fint det». Til barna vil hun ta i mot det meste men «ullsokker er jeg ikke så keen på å arve fra andre barn». (Frøydis). Barn kan med andre ord motta brukt undertøy, mens latteren indikerer at dette er pinlig dersom vi snakker om voksne. Vi ser også i det kvantitative materiale at barn mottar mer brukte klær enn voksne og at små barn får mer enn eldre barn (Laitala & Klepp, 2014). I tillegg er det mindre vanlig å arve klær som er nærmere kroppen så som undertøy (O’Reilly m.fl., 1984). Trolig er det dermed flere enn Frøydis som oppfatter brukte klær til barn, annerledes og enklere enn brukte klær til voksne. Dette er noe mer utover det rent praktiske at små barn vokser raskere og dermed stadig har ting de ikke kan bruke (I. G. Klepp & Storm-Mathisen, 2005). Det andre poenget i Frøydis sitt utsagn er at undertøy, og i særdeleshet sokker er mer problematisk enn andre klær. Et liknende hierarki forteller Dina om. ”Altså jeg er ikke så glad i å arve truser. Dattera mi har fått ett par av venninna si, for hun er to år eldre. Så var det sånn; ah mmm, hver så snill. Også har vi fått. Også har vi kokt og styret og ordnet.” I dette ligger det en tanke om bruktklær som mindre ”rene” og dermed mindre egnet for kroppsnære plagg. Renhet er som vi har lært av Douglas (Douglas, 1984), en kulturell konstruksjon, men også noe faktisk (Jacobsen, 2014). Andres undertøy er urent kulturelt. Ser vi derimot på klærne som noe materielt, er gamle klær renere enn nye fordi en større andel av potensielt skadelige kjemikalier er vasket ut (Greenpeace, 2012; Kruse, 2009). Dina vil heller ikke ha sko ”rett og slett for foten sin del. Vi arver ikke sko”.

Frøydis har også estetiske krav til hva hun vil at barna skal arve. De estetiske kravene er ikke formulert som hva hun synes er fint, men hva som tilsvarende det som til en hver tid finnes å få kjøpt. ”Hvis det er relativt sånn nye produkter som er tilsvarende det du får kjøpt i butikkene i dag så, ja takk.” Hun vil ikke ha eldre ting. ”Men det er fordi jeg vil at barna skal ha samme som meg da. Det er ikke noe grunn til at jeg skal ha noe bedre enn dem da, syns jeg. Jeg kan ikke kreve at de skal elske å gjøre en ting og gå i dårlig utstyr hvis jeg selv flyr rundt i noe fint” (Frøydis). Arv til barna er fint, men bare dersom det ikke gjør at de ikke har like fine ting som andre og henne, og fine defineres her som nye. Et slikt standpunkt gjør selvsagt arv mer problematisk fordi det jo nettopp kan sikre eiere og bruker av plagg over tid. På den annen side må vi minne om at denne diskusjonen med Frøydis handler om klær for sport og ikke klær generelt. Sportsklær har, mye mer enn andre klær hatt en rask funksjonell og estetisk utvikling de siste 10-årene.

Frøydis er den eneste som helt eksplisitt nevner endringene i sportsklærne som en faktor som gjør arv mindre aktuelt. Dette kommer frem i en samtale der bruk av samme plagget til flere formål er emne. Hun snakker om en flecegenser med hette ”Akkurat denne bruker han på skolen og til alpin og det er hette på den og den er litt kul” (Frøydis). Friluftsklærne som også kan brukes i det daglig er positivt ”i alle fall for barn”. De vokser jo hele tiden. Det forandrer

seg jo hele tiden, så det er ikke så lett å arve noe fem år etterpå heller hvis...” Det er med andre ord bedre at klærne blir intensivt bruk en kortere periode slik at de rekker å brukes opp mens de enda er funksjonelt og/eller estetisk brukbare. Arv av sportsklær og utstyr er mer aktuelt enn for andre grupper av klær fordi de ofte brukes lite og dermed ikke slites ut. På den annen side vil de raskere endringene føre til at de fortere blir gjenkjennelige som ”gamle”. I og med at det har vært en kraftig vekst og spesialisering i sportsutstyr er det heller ikke gitt at de man ellers arver klær fra har slike klær. Anne har f. eks. bare arvet fjellstøvlene fra sin mor, selv om ”Det er veldig vanlig praksis at Mamma gir meg mye hun mener at jeg skal arve” Men sånn utstyr til å gå på tur i er det bare de skoene for så vidt. De har jo aldri hatt sånn tur..., bortsett fra den grilldressen. Jeg har ikke tenkt å arve den (Anne). Grilldressen betegner her foreldrenes fritidsantrekk - en type fargerik og myk todelt bekledding med tynt glatt syntetisk stoff foret med tynn bomullsjersey og utstyrt med glidelåser. Disse plaggene er utdaterte både funksjonelt og estetisk og viser klart hvorfor Anne ikke kan arve sportsklær av foreldrene.

Arv har en dobbel status i intervjuene. ”Jeg er veldig for arving, jeg da” sier Dina. Og de fleste snakker positivt om arv. Samtidig brukes også arv som en negativ betegnelse, på samme måte som gammel, og da gjerne i barndomsminner ”Jeg hadde vel kanskje en arvet anorakk og en gammel nikkens, tenker jeg.” sier Elling (...) Veldig enkelt. Der gikk jo klærne i arv så det var femte arvtager”. Arv som noe gammeldags kommer også frem i Annes omtale av sin mor: ”Hennes generasjoner er litt opptatt av at ting skal arves og ikke kjøpes nytt hele tiden Anne. Hvorvidt jeg bruker det eller gir bort til fretekassa her borte det litt sånn hipp som happ”. Det statistiske materialet vi har er ikke godt på endring, men det er ikke noe i det som tyder på en nedgang i arv, snarere tvert i mot. Økningen i mengden klær betyr også at en større andel av klær brukes lite, og kan dermed gis videre før de er slitt ut. Kvinner og respondenter i alderen 18-44 arver mer enn menn og de eldre respondentene (Laitala & Klepp, 2014). Dersom de unge fortsetter med arv av klær også når de blir eldre, er det mulig at denne formen for klesdeling kan øke i framtiden.

En annen ting vi ikke vet er kulturelle ulikheter i befolkningen. I en analyse av forholdet mellom indisk og norsk klesforbruk kom det frem at det nye har en høyere status i India. Spesielt gjaldt dette i sammenligningen mellom tradisjonsplaggene bunad og sari (Klepp m.fl., In press). Men hva med mennesker i Norge med innvandrerbakgrunn? Anne forteller om sin mann, som ikke er oppvokst her, at han var veldig opptatt av at sønnen var liten at han ikke skulle arve noen klær. ”Fordi at når han får det første barnet så ville han kjøpe alt nytt fordi det var spesielt og fint. Og han ville velge klærne selv og han skulle alltid se fin ut”. Trolig finnes det kulturelle forskjeller også i Norge, men heller ikke dette har vi materiale om. Det statistiske materiale vi har viser ingen signifikant forskjell mellom respondentene der begge foreldre er norske, og de som har minst en utenlandsk forelder. Heller ingen forskjell på de som selv er født i Norge eller utlandet. Men materialet er for lite til å splitte opp på ulike land de har bakgrunn fra.

Hvor man er i søskenflokket har mye å si for tilgangen på brukte klær: ”yngstemann arver mye. Hvis det går an å bruke det igjen så arver han det. Men eldstemann arver også av moren Beatrice, og gir det så videre til lillebroren. Men det stopper ikke der. Det som er ”i godt behold går til søsteren min sine barn” forklarer Beatrice videre. Dermed blir også aldersrekkefølgen blant kusiner avgjørende for tilgangen på arvetøy. Men i og med at arv også går utenfor familien arver også eldste barn og enebarn. Dinas sønn arver f. eks. ”av et par kompisser” av henne.

3.6 Ukjent eier

Eieren av et plagg kan være ukjent. Dette innebærer at en eller flere bruker et plagg de ikke vet hvem som eier. Dette er selvsagt mulig innad i familier der mulige eiere tross alt er begrenset, selv om det kanskje ikke alltid oppleves slik når sokkene skal sorteres. Men klær uten kjent

eier kan også virkelig være eierløse. Kassene med klær på skoler og badetøy i svømmehallen er eksempler på dette.

I de intervjuene er det bare Dina som forteller at hun bruker et plagg hun ikke vet hvem som eide. Dette er Dinas allværsjakke som hun bruker til det meste, og som vi har hørt om før fordi hennes sønn ikke liker å bruke den. Dina har bodd i kollektiv ”i hele mitt liv, til og med etter at jeg fikk barn liksom. Og stort sett vært den siste som har flyttet, så jeg har fått med meg to allværsjakker på kjøpet, sånn siste flyttelass; okey hvem er dette sin – den er ingen sin – nei, ta det du Dina. Så jeg har to allværsjakker som er vanntett og vindtett. Det er størrelse elefant da. Men det er helt greit. Dem funker” (Dina). Jakken er så vid og fleksibel at den kan brukes til mange ulike formål, både sommer og vinter.

3.7 Motiv og konsekvenser

Vi har gitt et forslag til en måte å systematisere eierskapsformer på og sett på utbredelsen av disse i et lite, kvalitativt materiale omkring sportsklær og i det vi vet om klesforbruk i Norge mer generelt. Det ville selvsagt være mulig å systematisere annerledes, f. eks gjennom å legge større vekt på tid og dermed mer på hvordan klærne alternerer mellom ulike brukere og eiere. Et viktig poeng for oss er at formene er mange og har en etablert plass i norsk kleskultur. Vi hevder dette både på grunnlag av deres omfang, og at flere har innarbeidede navn.

Hvilken betydning har de ulike eierskapsformene? Dette er vanskeligere å besvare, blant annet fordi vårt materiale ikke er samlet inn med tanke på det. Men vi vil likevel forsøke å si noe om det. Viktig her er hvorfor de praktiseres, eller hva som er motivasjonen for å bruke dem. Dette er noe vi ikke har spurt informantene om, så svaret er preget av dette. Men ser vi på de som har minst er den fleksibiliteten det gir å låne, leie og dele avgjørende for at de kan ta del i aktivitetene. Når Dina og sønnen låner skiklær og utstyr av sine foreldre er det hyggelig og fint, og hvis de ikke hadde hatt noen å låne av ville de, høyst sannsynlig, latt være å gå på ski. Hun har ikke råd til klær for ”ditt og datt”. Dersom sønnen ikke hadde kunne låne hennes store allværsjakke når hans egen var våt, måtte han ha blitt inne. Motivasjonen er dermed knyttet opp til å ta del i aktiviteter og anledninger.

I surveyundersøkelsen spurte vi om arv hadde noen økonomisk betydning. Resultatene viste at dette var viktigere innen barneklær enn tøy for voksne, og for familier med lavt inntekt (Laitala & Klepp, 2014). Dette er også noe vi ser i det kvalitative materiale. Men hva er da begrunnelsen for de som har god råd? Dette blir bare gjetninger, men vi tenker at det kan ha med følelsen av å gjøre noe riktig å gjøre, en type økonomisk sans som ligger i å utnytte ressursene best mulig. En annen ting er at det bidrar til større klesforråd og dermed mer fleksibilitet. De arvede klærne gjør det f. eks. mulig å ”spare” de finere slalåmklærne til bruk i slalåmbakken. Vi tror også at de ulike eiendomsformene kan bidra til å opprettholde sosiale relasjoner og bidra til tettere bånd mellom de som får og gir, låner og ”stjeler” av hverandre.

Flere brukere av plaggene vil kunne bidra positivt miljømessige dersom dette bidrar til å utnytte klærnes potensial for bruk bedre. Det er altså gjennom å erstatte innkjøp av nye klær at miljøgevinsten hentes ut. Ser vi på de ulike familiene er ikke dette tilfelle for all deling. Dina sier hun kjøper vinterklær til sønnen ”hvis han ikke får arvet noen ting”, men det samme gjelder ikke nødvendigvis for mer spesialisert sportstøy. Blant de som har minst ville derfor det å ikke kunne arve ikke bidra til flere innkjøp, men til at de ikke deltok. Det samme gjelder også for de som har mest. Her vil arv bidra til et ekstra sett, men ikke erstatte kjøp. Men for andre har arv, lån og deling en slik effekt. Dersom Frøydis ikke hadde hatt mulighet til å bruke sin manns langrennsdress da hun var gravid ville hun høyst sannsynlig kjøpt seg en. Deling av sportsklærne bidrar med andre ord til mulighet for deltagelse for noen, og til færre nykjøp for andre.

Den offentlige oppmerksomheten omkring klær og miljø har økt de siste årene både i forskning og i debatt. Her har særlig brukttøysalg fått mye oppmerksomhet. Det er trolig fordi denne formen for eierbytte er den som minner mest om å kjøpe nye klær. Men samtidig er det mengden innkjøp av nye klær som er det store problemet. Og i stedet for å lete etter løsninger i det som minner mest, burde vi se etter løsninger der miljøgevinsten er størst eller løsninger som allerede er innarbeidet og akseptert kulturelt. Arv, dele, låne og ”stjele” er alle former som bidrar til flere brukere av klærne. Det er påfallende at de ulike formene er så utbredt og så mangfoldige. Vi vil derfor mene at en større undersøkelse av delingens kulturelle forutsetning burde gjennomføres. Vi trenger å vite mer om motivasjon, begrensinger og hva som skal til for å øke kollektive eierskapsformer og deling. Dette innebærer også å undersøke hvilke egenskaper ved klær som bidrar til mer deling. Vi ser allerede i det tilgjengelige materialet at tydelig markering av kjønn for sportsutstyr virker effektivt mot arv innad i familien fordi det halverer antall mulige brukere. Vi vil tro at en systematisk gjennomgang av forholdet mellom produktene og deres sosiale liv vil bidra til at vi ser flere slike designmessige utfordringer. Sportsklær har gjennomgått en utvikling der større grad av spesialisering er vesentlig. Dette gjør at det kreves stadig mer for å ta del i aktivitetene. For andre typer klær har utviklingen gått den andre veien. Det er nesten ikke den anledning innenfor dagligdag og selskapsliv der det ikke går an å gå i olabukse eller hvit skjorte. De ulike typer klær reiser dermed ulike utfordringer i forhold til hvordan deres potensielle brukstid kan utnyttes maksimalt. Vi trenger undersøkelser der ulike type klær, og ulike typer klesbrukere er involvert.

Deling av klær gjennom ulike former for gaver, arv, bytte og ”stjele” er vanlig. Det viser de ulike kildene vi har sett på, selv om de praksisnære kildene; feltarbeid og garderobestudier viser et større omfang enn svar på survey. Vi ser at motivene for å dele klær på denne måten varierer mellom mennesker, blant annet ut i fra inntekt. Men det er også andre forhold som spiller inn. Yngre mennesker deler mer enn eldre. Det vil kunne få konsekvenser for betydningen av deling dersom de fortsetter å praktisere dette. Aller viktigst er deling blant barn i form av det som omtales som arv.

4 Anledning

I diskusjonen om antall klær så vi at ulike typer inndelinger av klær har blitt brukt. En måte er å se på hva klær skal brukes til, eks. penklær eller badetøy. Det er dette vi nå skal diskutere, og med anledning sikter vi til de ulike sosiale situasjoner eller aktiviteter som ”krever” ulik påkledning. I Referansebudsjettets lister er klærne bare delvis knyttet opp til hva slags anledning de skal brukes i. Listene består dermed av ”generelle” klær som bukser eller underklær og av klær der anledningen nevnes slik som sportsklær eller nattøy. Diskusjonen blir da både om anledningen ligger innenfor det alminnelige, som alle bør kunne ta del i, og om spesifikke klær er nødvendig for å ta del. For enkelte anledninger er dette enkelt, det er ikke lov å bade i annet enn badetøy i offentlige badeanlegg, men for andre er den mer komplisert.

Det finnes en rekke ulike anledninger for klær fra fødsel til død, og fra arbeid til fest. Vi skulle ideelt sett inkludert alle de ulike anledningene og diskutert hvordan de påvirker hva som er mulig å bruke av klær. Vi skulle også gjerne ha sett dette i et historisk perspektiv for å se om differensieringen styrkes eller svekkes over tid, og hvordan den påvirkes av kjønn, alder osv. Men igjen må vi begrense diskusjonen til sportsklær. Riktignok er dette et felt der spesialiseringen øker, og som er svært høyt prioritert i Norge i dag både sammenlignet med andre land og andre tidsperioder (I. G. Klepp, Vramo, & Laitala, 2014). Det meste av materialet som brukes i dette kapitlet er hentet fra prosjektet om klær og utstyr for fritidsklær som vi har brukt også i de forrige kapitlene, og mest basert på et feltarbeidet gjennomført av Mari Bjerck i Nordmarka (Oslo), og på Geilo i 2008-9 (Bjerck, 2009; I. G. Klepp & Bjerck, 2010).

I Norsk Ordbok blir Anledning forklart som ’mulighet’, ’(ytre) vilkår’ eller ’årsak’. For å forstå hva anledning er kan vi dermed spørre: Hva er de ytre vilkår klærne varierer med? Hvilke vilkår er bestemmende for at anledningen varierer? Det er mulig å tenke seg at spesialiseringen skyldes at stadig flere anledninger krever bestemte ting av påkledningen. For å forstå dette trenger vi noen redskaper til å fange opp forholdet mellom det vi tar del i og det vi har på oss. Et slikt redskap finner vi i praksisteori. Derfor vil dette kapitlet starte med et kort avsnitt om forholdet mellom praksiser og klær, før vi ser på det empiriske materialet. Men aller først noen ord om tidligere forskning.

4.1 Lange linjer og tidligere forskning

I 1962 skrev den svenske draktforskeren Anna-Maja Nylèn følgende:

Numera är varje plagg endast för ett bestämt ändamål. Under plagg, överplagg och ytterplagg har själfallet sina spesiella uppgifter och byter inte plats eller funktioner. Det finnes speciella arbets- och skuddsplagg, det finns dräkter för sport och t.o.m. för varje sportsgren, för promenader, för middags-, eftermiddags-, och kväldsbruk, för de olika årstiderna, för vardag och fest. (Nylèn, 1962, p. 25).

Nylèn oppsummerer utviklingen av den europeiske draktskikken med ordene ”fra universal – til spesialplagg”. Dette er uten tvil et vesentlig trekk ved drakthistorien. Spesialiseringen omfatter mer enn diskusjonen om anledning. Vi tar det f. eks. som en selvsagt ting at undertøy er noe annet enn annet tøy, men denne oppdelingen er ikke spesielt gammel og var ikke blitt vanlig i Norge på 1860-tallet, selv om bruken var økende (I. G. Klepp, 2006).

Forholdet mellom klær og anledning er et sentralt innhold i litteratur om ‘skikk og bruk’ (Døving & Klepp, 2009; Selseth, 2000). ”Man skal - så sant det står i ens makt – være riktig antrukket ved alle anledninger” heter det i Skikk og bruk (Brøgger, 1960, p. 93). Men har denne utviklingen fortsatt siden 1962? Og er det ulike tendenser for ulike klær? Etnolog Birte Sandvik fant at et generelt trekk ved etterkrigsgenerasjonen var at funksjonene kunne overlappes hverandre (Sandvik, 1998, p. 46). I følge Sandvik har det skjedd store endringer i forholdet mellom klær og anledning i etterkrigstiden. De eksemplene Nylèn trekker frem; «middags, ettermiddags og kveldsbruk» virker heller ikke umiddelbart relevante for dagens kvinneklær. Derimot er det grunn til å tro at etterkrigsgenerasjonene har større krav til tilpassing mellom anledning og klær innen sport og friluftsliv. I stedet for å snakke om en generell utvikling kan den være ulik for ulike deler av garderoben, for ulike grupper mennesker osv.

Til tross for en rask vekst i litteraturen om klær og mote er dette spørsmål som er lite behandlet. Flere klesstudier har selvsagt tatt utgangspunkt i bestemte anledninger, eksemplene her er mange, fra brudekjoler (Knuts, 2006) eller uniformer for ulike yrkesgrupper (Larsson, 2008) til russedressen (Hjemdahl, 1999). I mange studier av klær påpekes det at klærne skifter med anledningen. Ungdom kler seg annerledes hjemme enn ute blant venner (Storm-Mathisen, 2008), eller kravene til renhet blir større ute blant folk enn hjemme (I. G. Klepp, 2007a). Men hva en anledning er, diskuteres ikke.

4.2 Praksisteori og friluftsklær

Når man forsker på forbrukernes hverdagslige praksiser, så som store deler av klesforbruk er, er praksisteori et mulig utgangspunkt (Røpke, 2009; Schatzki, 2001; Shove & Pantzar, 2005). Teorien setter forståelse av praksis i sentrum og forskeren «ser gjennom en linse av praksiser» (Warde, 2005). Reckwitz har definert praksis som en «type adferd som består av flere sammenkoblede elementer; former for kroppslige aktiviteter, former for mental aktivitet, ting og deres bruk, en bakgrunnskunnskap, forståelse, følelser og motiver» (Reckwitz, 2002, p. 249). Dermed kan praksiser forstås som del av hverdagen som i stor grad består av rutiner og ikke bare fullt bevisst, rasjonell atferd. I prinsippet kan en hvilken som helst handling eller oppførsel bli sett på som en del av en praksis, men praksiser er kollektive, mens atferd er individuell oppførsel.

De praksisene vi skal studere er gå, stå eller løpe på ski, gå tur, løpe og sykle. Som vi så i kapittel 2 er disse aktivitetene vanlige, ca. 80 % av befolkningen hadde gått tur, 47 % hadde gått på ski, 44 % hadde syklet og 21% stått alpint, 8 % hadde syklet i ulendt terreng. Praksis-perspektiv er relevant fordi det kan bidra til å forstå hvordan materielle objekter er integrerte i praksisen. De ulike aktivitetene er ikke bare en del av «friluftslivet» i den grad de faller inn under en definisjon av dette. Viktigere er at praksisen er preget av utøverens forståelsen av hva friluftsliv er. Utøveren deler oppfatninger og verdier som stammer fra friluftslivets ideologi uavhengig av om de selv bruker begrepet, eller ikke, og uavhengig av om det de gjør faller inn under definisjoner av begrepet. Å «gå på tur» eller å sette pris på «frisk luft» må som alt annet læres (Long, 2003; Shove & Pantzar, 2005), og opplæringen i praksisen handler blant annet om å forstå hva som er vitsen med dem.

Uttrykket *Manufacturing leisure*, oversatt til fritidsfabrikasjon kan bidra til å klargjøre forholdet mellom utstyret, praksisen og utøverne. Uttrykket er hentet fra rapporten ”Innovations in

happiness, well-being and fun” (Pantzar & Shove, 2005) som handler om hvordan ulike fritidspraksiser er konstituert og hvordan de reproduseres. Forfatterne understreker at den fabrikkasjonen av fritid som de beskriver er en prosess som både forbrukere og produsenter deltar i. Forbrukerne må her forsås som utøvere av fritidsaktivitetene. Fabrikkasjonen av fritid krever en praktisk integrering av ulike elementer som ideologi, forestillinger, mennesker, teknologi, infrastruktur, ferdigheter, kunnskap, prosedyrer, materialer og gjenstander. Det blir da viktig å forstå både hvordan en slik integrering oppstår, opprettholdes eller endres. Deltagerne i praksiser må rekrutteres, de må tilegne seg kunnskapen og ferdigheter både mentalt og fysisk og de må anskaffe det utstyr som anses som nødvendig innen praksisen. Deretter blir praksisen rutinalisert. Praksisene er ganske stabile, men ikke uforanderlige. Pantzar og Shove hevder at de er mer ustabile når de er i de mindre rutinaliserte faser før handlingsmønster har satt seg, utstyr er kjøpt inn osv. (Pantzar & Shove, 2005, p. 230). Å ta utgangspunkt i perspektiv om fabrikkasjon av fritid vil blant annet si å snu problemstillingen fra hva deltagerne får ut av en aktivitet, til hva deltagelsen i praksisen krever av deltagerne. Praksiser lever ikke uten deltagerne, de er i så måte som vampyrer (Reckwitz, 2002). Dermed kan man studere hva det er ved praksisen som binder deltagerne til den. I vår studie vil det innebære at vi vil studere hva slags klær og utstyr som kreves for å delta i praksisen og hvor stor variasjon som tillates.

Det vi vil gjøre i det følgende er å se på forholdet mellom dette teoretiske begrepet praksis og det som i dagligtale er vanlig å bruke når vi snakker om å ha klær som passer til det vi skal gjøre, nemlig anledning. Eller sagt med andre ord at antallet ulike anledninger innenfor praksisen øker. Alternativt kan man forstå spesialiseringen som en oppspalting av praksisen i flere nye med tilhørende utstyr, ferdigheter, mentaliteter, infrastruktur osv. Dette er spørsmål vi skal diskutere videre ved hjelp av materiale fra feltarbeid på ulike fritidsarenaer.

4.3 Sted

Geilo er en fjellbygd øverst i Hallingdalen som på 1900-tallet utviklet seg til turiststed med hoteller, vintersportsanlegg og stor hyttebebyggelse. I dag har bygda et sentrum med kino og godt utvalg av kaféer og butikker. Med nesten to millioner gjestedøgn er det ikke overraskende at sentrum preges av hyttefolk og turister, eller fritidsfolk som vi vil kalle dem i det følgende. Feltarbeiderne observerte dette og la merke til at dette preget påkledningen på Geilo.

Det umiddelbare inntrykket av den generelle beklædningen i Geilo sentrum var høy frekvens av fjellstøvler og anorakker (Feltnotater Geilo 2008). Det ser ut til å være vanlig å bruke ”fjellklær” selv om turen til sentrum ikke var kombinert med å dra andre steder eller å gjøre andre aktiviteter enn å handle. Når dette ble lagt merke til er det fordi feltarbeider forventet en annen påkledning. Det står ikke i notatene hva de som ikke hadde fjellklær var iført, men vi kan gå ut fra at de hadde på seg klær som skiller seg mindre fra butikkunder i andre byer og bygdesentrum. Observasjonene ble støttet av samtaler med butikkpersonale som fortalte at turister og hyttefolk brukte mye tid på shopping og kafébesøk – og var opptatt av å ha riktig fritidsutstyr. I en samtale med en bofast på Geilo ble det spesielle ved klesbruken på Geilo beskrevet slik:

Turistene, norske eller utenlandske, kler seg som om de er på fjellet uavhengig om de faktisk er der eller ikke. Han forteller om flere turer på varme sommerdager til Ustedalsfjorden hvor han og sønnen observerer turister med tykke fjellstøvler, fjellbukser og anorakker ”og det selv om det er tredve grader” (Feltnotater Geilo 2008).

Det er mulig at han og turistene er uenige om hva det vil si ”å være på fjellet”. Å gå i butikker eller kafé på Geilo vil åpenbart ikke være det for ham, mens turistene velger å gå i ”fjellklær” her.

Bruken av turklær i Geilo sentrum kan forklares praktisk. Turister og hyttefolk har slikt tøy med for å gå i fjellet og har ikke med egnede klær for den anledningen det å handle i Geilo

sentrum er. En slik forklaring er sikkert en del av bildet. Men dersom turistene og hyttefolket ikke hadde oppfattet dette som ”gangbare” klær for handleturen ville de ha tatt med egne klær for denne aktiviteten. Dermed kan det se ut til at stedet, Geilo, for fritidsfolket er et sted der det passer å gå med anorakk og fjellstøvler uansett aktivitet. Stedet er så å si preget (klesmessig) av den aktiviteten som fritidsfolket forbinder med stedet. Å gå på kafébesøk iført fjellstøvler ”passer” på Geilo, men ikke på kafé andre steder. Stedet kan dermed være et vilkår for å bestemme anledningen. Anledningen er med andre ord ikke identisk med aktiviteten.

En av de ansatte i sportsbutikk på Geilo fortalte også om et annet fenomen som viser at stedet er med på å bestemme anledningen. Hun forteller om det hun kaller et ”Geilo-fenomen”, en skinnickers som damer benytter til kortere turer i fjellet, til skiturer, så vel som i cocktailselskap og på after-ski. «Der har du den brune om dagen, og den lille sorte om kvelden» (Butikkansatt 09). Skinnickers blir normalt ikke oppfattet som passende påklædning i selskap. Men gjøre det blant fritidsfolk på Geilo i følge denne informanten. Hvis så er tilfelle er det nok et eksempel på at stedet er med på å definere anledningen.

Det kan se ut som om stedet er bestemmende for anledningen, at Geilo er så preget av aktivitetene som mange forbinder med stedet at det «passer» å gå i friluftslivsklær der. Men som vi så var det ikke enighet om hva som var passende klær for kafé eller butikkbesøk i sentrum. I den fastboendes omtale av turistene ligger det implisitt en kritikk av at de ikke tar hensyn til aktiviteten (kafé og butikkbesøk) i sitt valg av antrekk. Alternativt kan uenigheten forstås som at de ikke tolker stedet på samme måte. At turfolket oppfatter Geilo sentrum som «på fjellet» i motsetning til de fastboende. Vi tror derfor at en riktigere måte å forstå dette er at de samme aktiviteter, som for eksempel å handle i sentrum, kan inngå i svært ulike praksiser og dermed vil ulike klær passe. Dette betyr også at de ulike aktivitetene som «å gå på kafé», cocktailselskap, tur og tolkningen av stedet inngår i en praksis som av utøverne kanskje kalles «å dra på hytta», «være på fjellet» og lignende.

Å handle i Geilo sentrum kan for noen være en del av «hyttetur til Geilo», og dermed vil friluftslivets ideologi og estetikk prege det materielle uttrykket. Anorakk og fjellstøvel blir riktig uansett aktivitet. For andre er turen til kjøpesenteret bare en del av et dagligliv – og friluftsklærne virker malplassert. Hva som er riktig påklædning vil dermed variere fordi handleturen inngår i ulike praksiser. Hva blir da forholdet mellom aktivitet og praksis? Hvordan er aktiviteten bestemmende for hvilke klær som passer?

4.4 Aktivitet

Som nevnt krever fabrikasjonen av fritid en praktisk integrering av veldig ulike elementer som ideologi, forestillinger, mennesker, teknologi, infrastruktur, ferdigheter, kunnskap, prosedyrer, materialer og gjenstander. En del elementer er obligatoriske eller ufravikelige, få kan ro uten årer. For å delta i elvepadling må det finnes både elv, en farkost, padleåre og padler. En slik ekstremt rasjonalistisk innfallsvinkel forklarer i liten grad hva utøverne opplever som riktig og nødvendig for å delta i praksisen. Årer er bare noe av det som oppleves som nødvendig, eller tas for gitt for å delta. Det sier heller ikke noe om de mange reglene for hvordan tingene må se ut for å være passende. Her inngår også ideologi og tradisjoner for hvordan ulike materielle elementer skal utformes. Et blomstret seil seiler like godt som et hvitt. Men å se blomstrete seil er langt mer uvanlig enn å se seilbåter uten seil.

Ser vi på aktiviteten «å gå i fjellet» er det svært mange former for påklædning som kunne være mulig, men som vi aldri vil møte noen iført. Og dersom vi velger f. eks. å gå over Besseggen iført smoking og flosshatt, bunad, brudekjole eller naken vil vi uten tvil oppleve turen annerledes enn om vi hadde gått i «fjellklær». Klærne er i likhet med de andre elementene med på å skape anledningen. De er en viktig del av de elementene som er med i fabrikasjonen av praksisen. De klærne mange mener passer for aktiviteten «å gå i fjellet» er anorakk/allværsjakke og

fjellstøvler. Men som vi alle vet, og feltnotatene viser, er det slett ikke alle som bruker anorakk og fjellstøvler. «Å gå i fjellet» foreskriver klær innenfor en variasjonsbredde. Å gå med klær som ligger utenfor rammene for praksisen vil skape turen om til noe annet.

Aktivitetene er viktige elementer i praksisene. Men en og den samme aktiviteten kan inngå i ulike praksiser. Mange aktiviteter er så tett forbundet med materielle objekter at de ikke kan utøves uten. Men like viktig er det at det materielle er med på å fabrikere praksisen. Det finnes en variasjonsbredde innenfor praksisen, men alt går ikke an. Utenfor denne variasjonen vil det materielle bidra til å endre praksisen. Aktiviteten kan være den samme, men anledningen en annen.

4.5 Vær

Fortellinger om andres feil valg av klær handler ofte om feil i forhold til været, og da både når feilene er for mye og varmt tøy eller for lite.

Påkledningens fleksibilitet i forhold til skiftende vær er et vesentlig innslag i markedsføring av klær for friluftsliv. Heri ligger at samme plagg kan ha flere funksjoner slik som allværsjakken. Den er selvsagt ikke laget for all – slags – vær, men både for regn og vind. Den gjør dermed at to tidligere plagg; regnjakken og vindjakken kombineres og blir til et. Den tekniske utviklingen har redusert antallet anledninger som været skaper (tur i vind, tur i regn) og dermed behovet for antall klær.

Samtalene med fritidsfolket viser at de er godt orientert om «trelagsprinsippet» og at det å velge riktige klær i forhold til været er vesentlig i forhold til å vise at man er en kompetent utøver av praksisen. Dette vil vi komme tilbake til. Været endrer ikke nødvendigvis praksisen. Å gå i fjellet vil si å gå i ulikt vær, men ikke i all slags. Værforandringer endrer derimot anledningen. Å beherske praksisen «å gå i fjellet» vil som vi skal se senere bety å kle seg riktig i forhold til været.

4.6 Intensitet

Følgende observasjoner er gjort noen høydemeter opp fra Geilo sentrum til Ruperanden (1100 moh) og Prestolsetra (1358 moh) som er et mye brukt turmål for dagsturer fra begge steder. Feltarbeidet her foregikk delvis om vinteren. Aktivitetene er dermed både å gå, og gå på ski i fjellet.

Noe av den samme variasjonen finnes i klærne i begge årstider. En del bruker lett og moderne utstyr, mens andre velger mer tradisjonelt fjellutstyr med anorakk, nikkers og gamasjer. Dette skillet er delvis et alderskille, der de eldre velger fjellklærne, mens de yngre er lettere kledd. Men forskjellen fortolkes også som en forskjell mellom utøvere fra øst og vestland. Et par i slutten av 30-årne mente de kunne se hvem som var fra Østlandet og hvem som var fra Bergen på måten de kledde seg. Bergenser kledde seg i mer tradisjonelt fjelltøy med tyngre ski, jakker og fottøy, mens østlendinger kledde seg i lettere tøy mer likt det som brukes for å gå på ski i «marka». På Vestlandet vil det å gå på ski bety å gå på fjellet, mens skiturer i godt preparerte løyper i Østlandets skogsområder åpner for lettere utstyr og høyere fart. Ser vi på påkledningen i Nordmarka finne vi også der et skille mellom lett, teknisk, tettsittende og tynn påkledning (og høy fart) og en mer tradisjonell påkledning som gamasjer, anorakk, mindre tettsittende og mer klær. Dette kan oppfattes som et skille mellom to ulike praksiser. Den ene hører hjemme innen sport og trening og klærne har større likhetstrekk med utstyr for annen utendørstrening. Den andre er først og fremst en friluftslivsaktivitet.

Observasjonene viser at mye overlapper. Begge typer klær finnes både på fjellet og i skogen. Folk på tur sammen kan ha ulike typer klær, og ikke minst kombinerer mange mennesker plagg fra begge typer påkledning. I samtalen kommer det likevel frem at det forgår en ideologisk preget diskusjon om hva som er den «rette» påkledningen i fjellet. Et eksempel er en samtale med en familie med tradisjonelt utstyr (fjellbukse, gamasjer og anorakker – «ull under, vindtett over») Faren har en motstand mot de nyeste tekniske og spesialiserte klærne som brukes i fjellet. «Vi må ikke glemme at vi tross alt er på høyfjellet», sa han. En annen mann intervjuet samme sted, iført glinsende trang bukse og teknisk jakke, ga på sin side uttrykk for en aversjon mot å bruke for mye og for varmt tøy da han brukte langrennsturen som en treningstur. Han ville ikke være varm og unngikk derfor å bruke ull. Han «kledde seg tynt» og brukte superunder tøy under på treningstur. Men når han gikk lengre turer så brukte han ekstra ull, anorakk og polvotter.

Aktiviteten å gå på ski på fjellet kan innebære turer av svært ulik lengde og intensitet. Å være riktig kledd for anledningen vil for noen si å tilpasse klærne til dette. Andre vil mene at å tilpasse klærne til været på fjellet (og det ustabile været der) er så viktig at dette faller utenfor en riktig måte å kle seg innen praksisen. Det kan diskuteres hvorvidt vi her snakker om ulike variasjoner innen praksisen eller om to ulike praksiser der den ene er mer beslektet med trening og sport og den andre med turgåing. I diskusjoner om hva som er «rett» dekkes dette til og argumentet om vær brukes i stedet. Vær har en åpenbar fordel fordi det tilsynelatende er nøytralt. Ingen kan jo være uenig i at det er riktig å kle seg etter det. Hvor stort innslag av sport som tillates innen friluftsliv eller om fjellet eksklusivt skal betraktes som en friluftslivsarena og ikke en sportsarena, vil derimot lett bli en diskusjon som tar form av at det vi liker å gjøre burde andre også like.

4.7 Kunnskap

En fjellvert på Geilo fortalte flere historier som forbinder utstyr og klær til vær, samt ulikt engasjement i og kunnskap om det å gå i fjellet.

En japansk jente som var på tur i Geilo fortalte at hun likte Norge veldig godt og at hun ønsket å kjenne Norge fullt ut og hadde kjøpt seg avansert og fullt fjellutstyr for å bli kjent med Nordmenns måte å være på; å gå tur i fjellet. Alle tenkte jo at det var flott, forteller fjellverten. De trodde virkelig at hun likte å gå lengre turer i fjellet, ut ifra hva hun hadde på seg av tipp topp utstyr og fordi hun sa hun ville lære å kjenne den norske kulturen med å gå tur i fjellet. Dette bildet slo raskt sprekker da de fant ut at hun kun gikk en tur på 200 meter, og ikke kunne skjønne hvordan nordmenn kunne gå flere timer i strekk i fjellet med stor sekk på ryggen. «Så der stemte ikke utstyret helt overens med turene hun tok», sa fjellverten (Feltnotater Geilo 2008).

Den japanske jenta bruker det å iføre seg klærne for praksisen som en måte å tilegne seg kunnskap om den. Hun ville leve seg inn i vår måte å gå på tur gjennom å iføre seg klærne. Dette er i tråd med Eva Knuts beskrivelse av hvordan kvinnen og kjolen til sammen blir til en brud. Det er ikke bare kroppens utseende som endres av klærne, men også det mentale: ”Something change inside the body as well” (Andrews, 2005, p. 32). Fortellingen kunne hatt dette som poeng: Hvor langt hun gikk for å faktisk ønske å lære om vår kultur og det at hun brukte klær som en måte å leve seg inn i den på. I stedet er fortellingen en av flere der poenget er feil klær. Turene var for korte til å kvalifisere som deltaker i praksisen. Med «tipp topp utstyr» ble dette ekstra påfallende. Hun hadde feil klær til den turen hun faktisk gikk. Hennes påkledning ble dermed tolket - ikke som et iherdig forsøk på å lære om norsk kultur, men som en måte å vise at hun behersket og deltok i noe hun faktisk ikke gjorde. Klærne ble feil fordi turen var for kort. Å delta i en praksis krever utstyr, kunnskap, ferdigheter og involvering. Her var utstyr på plass, men ikke ferdigheter. Dermed ble utstyret mer feil.

Denne formen for feil klær har et dekkende uttrykk innen ungdomskultur i uttrykket wanna-be (Storm-Mathisen, 2008). Det brukes om ungdom som kler seg som om de er noe de ikke er. Uttrykket brukes ikke i vårt materiale men det inneholder utsagn der uttrykket kunne ha vært bruk. En butikkansatt på sportsbutikk forteller om ulike typer blant fritidsfolket. Det er «rik-folk» som kjøper fjellstøvler «bare for å ha dem, det blir stående på hytta» de kjøper «det dyreste og det peneste». Dette står i motsetning til de «som aktivt går på turer» som er opptatt av funksjon og som «vet hva de vil og skal ha».

Å lære en praksis vil si å beherske et sett av ferdigheter og forstå sammenhengen mellom dem. I de friluftslivspraksisene vi jobber med, er det tydelig at kunnskapen om klær i forhold til vær er et avgjørende skille mellom de som kan og de andre. Dette først og fremst i fortellinger om de andre, som i eksempelet over. Og ofte er dette fortellinger om utlendinger. Men også fortellinger om betydningen av klær og vær i egen tilegnelse av praksis finnes. En dansk mann i 60-årene på tur ved Prestolsetra forteller om sin egen «karriere» som turgåere i Norske fjell.

I begynnelsen var det bare om å gjøre å komme seg ut, uten å tenke på utstyr og lignende. Men så kom værskifte, og man har glemt å ta på seg riktig klær og ta med riktig utstyr. Da lærer man. Sånn som at man skal ut å klatre eller ut å stå på ski, da tar man på seg riktige klær og riktig utstyr slik at man ikke blir overrasket når været skifter. Nei, man skal ha respekt for naturen og ta hensyn til den! (Feltnotater Geilo 2009).

Det er neppe tilfeldig at det er en utlending som sier dette. Og utsagnet kan forstås som en markering av at han ikke lenger er blant «de andre» og må regnes blant de som behersker praksisen. Han viser med det at han både har den rette kunnskapen om forholdet mellom aktiviteter, vær og klær, men også mer indirekte at han kjenner til historiene om «de andre» som han har vært en del av.

Til tross for den store interessen både i markedsføring og blant informantene for forholdet mellom vær og klær er det mange observasjoner både av folk med mange og tykke lag, røde og våte av svette og av svært lettkledd i forhold til været. Et eksempel er fra Prestolsetra der et par yngre damer iført moderne lett skitreningsantrekk var på vei innover høyfjellet da det blåste opp kraftig. ”De fortalte at de hadde snudd fordi det var så sterk vind, men sa ikke noe om at de hadde for lite klær på seg og at de snudde av den grunn” (Bjerck, 2009). Når de selv ikke kommenterte at de hadde for lite klær for anledningen, kan det skyldes at de ikke ville rette oppmerksomheten mot en feil bedømming fra egen side. I stedet snakket de om været. Det de i praksis gjorde var å tilpasse turen til været, i stedet for å tilpasse klærne til mulige værforandringer.

Å lære praksisen «å gå på ski» eller «gå i fjellet» innebærer å lære å kle seg for skiftende værforhold i fjellet. Påkledningen viser at du er en kompetent utøver av praksisen. Men lengden på turen er med på å definere anledningen. På en 200 m lang tur blir «tipp topp utstyr» latterlig, eller i hvert fall et tegn på at du ikke behersker praksisen. Forholdet mellom vær og klær er helt sentralt i hva som oppfattes som riktig påkledning, og som riktig argumentasjon mot feil påkledning. Men selv om man har riktige klær i forhold til vær er det mulig å være «feil kledd».

4.8 Praksis og anledning

Vi startet med spørsmålet: Hva er en «anledning»? For å svare på dette gikk vi veien om praksisbegrepet. Spørsmålet ble da utvidet til hva er forholdet mellom anledning og praksis. For å forstå hva en anledning er brukte vi feltarbeidsmaterialet og lette etter hvilke ytre vilkår fritidsklærne varierer med? I feltarbeidsmaterialet fant vi at de temaer som ble diskutert i forhold til å kle seg riktig var sted, aktivitet, vær og intensitet. Vi kan dermed si at anledningen varierer med disse forholdene. Det er påfallende at diskusjonene om riktige klær ikke i større grad handlet om kjennetegn ved personen slik som kjønn og alder som i andre sammenhenger er

helt avgjørende for hva som anses som riktige klær. Dette kan skyldes at vi leste materialet med et blikk for anledning og ikke for person. Men det kan også skyldes at kjennetegn ved personene ikke er så viktige for hva som anses som riktige klær innenfor friluftslivet. Et omtalt plagg, skinnikkelsen ble bare omtalt som et plagg for kvinner. Men kjønn var ikke poenget med fortellingen. Det eneste kjennetegn ved personen som var relevant i de diskusjonene vi har referert til var kunnskap og ferdigheter, spesielt om forholdet mellom klær og vær.

Det neste spørsmålet vi stilte var hva er forholdet mellom anledning og praksis. Svaret her er enkelt sagt at det finnes mange ulike anledninger innen en praksis. Anledningen varierer (i materialet) med de nevnte temaer (sted, vær, intensitet, aktivitet). Men de samme aktivitetene, stedene osv. inngår også i ulike praksiser og gir dermed ulike anledninger. Hvordan det er «naturlig» å kle seg på kafé på Geilo vil variere ut fra om man forstår Geilo som en fritidsarena «på fjellet» eller som et bygdesentrum. Stedet Geilo og aktivitetene «å gå på kafé» eller «handle» inngår her i to ulike praksiser som er bestemmende for hvordan anledningen tolkes. Klær til noen flere ulike typer anledninger blir diskutert i kapittelet om priser og kjøp.

Vi ønsker å få kunnskap om i hvilken grad klær og utstyr kan brukes til ulike aktiviteter, på ulike steder og i ulikt vær eller i ulike anledninger om man vil. På samme måte ønsker vi å se på hvor strenge krav, eller smal variasjonsbredde det er for klær og utstyr innen praksisene. Hva kreves av de som ønsker å være utøvere? Her vil forhold som krav om variasjon og kleddelighet og det å være oppdatert på nye design, eller ny teknologi inngå.

5 Klesvask

Vaskepraksis er i stadig endring, påvirket av sosiale, kulturelle og moralske normer (Shove, 2003). De må derfor forstås over tid og på tvers av kulturer. Før den industrielle revolusjonen hadde vi i Norge lite tekstiler og vasket dem sjeldent. I annen halvdel av 1800-tallet vokste forrådet av tekstiler og vaskehyppheten. De metodene som da ble brukt var svært arbeidskrevende noe som førte til utprøving av ny teknologi. Fagekspertise innen klesvask har bidratt til å redusere vasketemperaturen siden andre verdenskrig, først fra kokende ned til 60°C i 1980 (I. G. Klepp, 2003). Endringen kom som følge av nye vasketeknologier og tekstilmaterialer. Endringen fra 60 til 40°C og lavere, derimot ble gjennomført til tross for ekspertenes råd (I. G. Klepp, 2007b). I de senere årene har ekspertenes råd varierte avhengig av om de setter hygieniske eller miljømessige argumenter høyest. Men de fleste eksperter er enige om at lave vasketemperaturer kan brukes i hjemmet til vask av tøy, unntatt i tilfeller av epidemier eller for spesielt sårbare brukergrupper. I dag er kroppslukt sterkt uønsket og daglig vask og bruk av parfymer en norm (Ashenburg, 2007). Disse endringene i sosiale normer har ført til økt vaskefrekvens både av kropp og klær (I. G. Klepp, 2008; I. G. Klepp, Buck, Laitala, & Kjeldsberg, In press; Shove, 2003).

Kapittelet bygger særlig på artikkelen: Changing Laundry Habits in Norway (Laitala, Klepp, & Boks, 2012) som igjen bygger på arbeider fra flere av våre kolleger ved SIFO: Madeline Buck og Kjersti Eilertsen, Anne-Helene Arild og Ragnhild Brusdal og sist men ikke minst Lisbet Berg.

Vaskevaner får konsekvenser for valget av klær, energiforbruk, levetid og hvor mye klær som er nødvendig å ha. I sammenheng med Referansebudsjettet kommer spørsmål omkring vask ofte opp i forbindelse med grupper som har spesielle behov. Men igjen skal vi ikke gå inn i spesifikke grupper, men forsøke å beskrive det alminnelige. Kunnskap omkring dette er viktig også for å diskutere hvordan spesielle grupper avviker fra andre. Det viktigste formålet med dette kapittelet er dermed å gi en oversikt over dagenes praksiser innen klesvask. Vi prøver å svare på følgende spørsmål: hvordan er det vanlig å vaske klær i Norge i dag? Vi starter med å si noe om kildene vi har før vi går gjennom klesvasken og ser på hvordan arbeidet utføres og hvor ofte det gjøres.

5.1 Kilder

Vi starter kapittelet med å se på husholdningenes tilgang til produkter som benyttes for vedlikehold av tekstiler; vaskemaskin og tørketrommel. Dette er basert på to store kvantitative surveyundersøkelser, den ene er utført av SSB (SSB, 2013a) og den andre av TNS Gallup som også inkluderte spørsmål om symaskin (TNS Gallup, 2010) (se kapittel 6.1 for mer detaljert metodebeskrivelse).

Kvantitativ informasjon om forbrukernes erfaringer, vaner og meninger om klesvedlikehold ble samlet inn gjennom tre undersøkelser. Spesiell oppmerksomhet ble gitt til vaskefrekvens,

temperatur, programvalg, sortering, og vaskemidler. Det kvantitative materialet er supplert med kvalitative intervjuer.

Den første kvantitative undersøkelsen ble gjennomført i 2002 per telefon og omfattet 1008 tilfeldig utvalgte norske respondentene (Arild, Brusdal, Halvorsen-Gunnarsen, Terpstra, & Van Kessel, 2003). Hovedtema var vaskevaner, og derfor ble spørsmålene stilt den i husholdet som i hovedsak var ansvarlig for klesvask. Kjønnfordelingen i denne undersøkelsen viser at hovedansvaret for klesvask påligger kvinner (tabell 4). Disse tabellene er ikke vektet i forhold til befolkningen.

Den andre undersøkelsen ble gjennomført i 2010 for å samle inn kvantitativ informasjon om forbrukernes erfaringer og meninger om bruk og stell (vasking, tørking og stryking), avhending og miljøholdninger. Respondentene ble rekruttert gjennom ulike kanaler. Flertallet av respondentene ble rekruttert gjennom spørreskjemaer som ble sendt i posten til 1200 tilfeldig utvalgte husholdninger. På grunn av lav svarprosent, ble flere respondenter rekruttert gjennom personlige og jobbrelevante nettverk, og media. Et web-basert spørreskjema var tilgjengelig på nettet fra juli 2009 til mars 2011. I alt 546 svar ble mottatt (tabell 4). Noen av spørsmålene ble erstattet i løpet av undersøkelsesperioden, slik at det totale antall respondenter varierer noe. Fordelingen av respondentene er ujevn med tydelig kvinnelig dominans (77%). Aldersgruppen 25-39 år er overrepresentert i forhold til gjennomsnittet av den voksne befolkningen, og aldersgruppene under 24 år og over 60 år er underrepresentert. Dataene er ikke representativt for hele befolkningen og tabellene er ikke vektet.

Den tredje og siste studien er SIFO-survey, en representativ undersøkelse gjennomført årlig i Norge. Denne undersøkelsen omfatter en rekke generelle forbruksrelaterte temaer, der tekstiler og klær utgjorde en liten del. Totalt 1124 personer besvarte skjemaet i mars 2011. Disse tabellene er vektet slik at de presenterer den norske befolkningen. Respondentene er et tilfeldig utvalg av personer over 15 år.

Data fra alle tre undersøkelsene ble analysert ved hjelp av SPSS programvare. Statistikk fra de ulike undersøkelsene er sammenlignet når spørsmålene har vært like nok til å tillate det.

Tabell 4: Respondenter fordelt på bakgrunnsvariabler og forhold til norske befolkningen (15 år og eldre) (Agerskov, 2010)

Bakgrunnsvariabler		Sample 2002	Sample 2010	Sample 2011	Norsk befolk- ning 2010
Antall respondenter (N)		1008	546	1124	-
Kjønn	Menn	18%	23%	50%	50%
	Kvinner	82%	77%	50%	50%
Gjennomsnitt alder		47.7	39.2	45.2	45.9 ⁴
Aldersgruppe	Under 24 år	5% ¹	9% ²	10% ³	16% ⁴
	25-39 år	30%	48%	29%	25%
	40-59 år	42%	33%	38%	33%
	Over 60 år	23%	9%	23%	26%

1) Alle respondenter var 14 år eller eldre

2) Alle respondenter var 15 år eller eldre

3) Alle respondenter var 18 år eller eldre

4) Tallene gjelder for befolkningsandel som er over 15 år.

Studien fra 2010 inkluderte et strategisk utvalg av 16 husstander valgt for kvalitative dybdeintervjuer for å samle inn mer detaljert informasjon om husholdningenes klespraksiser. Mennesker med ulike livssituasjoner og bakgrunn fra ulike områder i Norge ble intervjuet med en semi-strukturert intervjuguide. Intervjuene vil bli brukt til å tolke det kvantitative materialet. Intervjuene ble tatt opp, transkribert, kodet og analysert med ATLAS.ti programvare. Sitater fra

disse intervjuene er gitt med informantens alder og et oppdiktet navn. For å skille det kvantitative og kvalitative materialet vil deltakerne i de kvantitative undersøkelsene refereres til som «respondenter», mens intervju-deltakere betegnes som «informanter».

Vaskevaner varierer mellom ulike land og kulturer. Vi har derfor sammenlignet det norske materialet med studier fra andre land i seksjon 5.7.

5.2 Tilgang til klesvedlikehold

Mulighetene husholdningene har til vedlikehold av tekstiler kan påvirke også deres behov for ulike størrelser av klesforråd og eventuelle kjøp eller lån av tjenester (vask, rens, skredder osv.). To undersøkelser har spurt respondentene om de/deres hushold har eller disponerer vaskemaskin og tørketrommel, og en av undersøkelsene inkluderte også spørsmål om symaskin (SSB, 2013a; TNS Gallup, 2010) (se kapittel 6.1 for mer detaljert metodebeskrivelse). Resultatene er angitt i tabell 5.

Tabell 5: Andel av husholdninger som har eller disponerer vaskemaskin, tørketrommel og symaskin

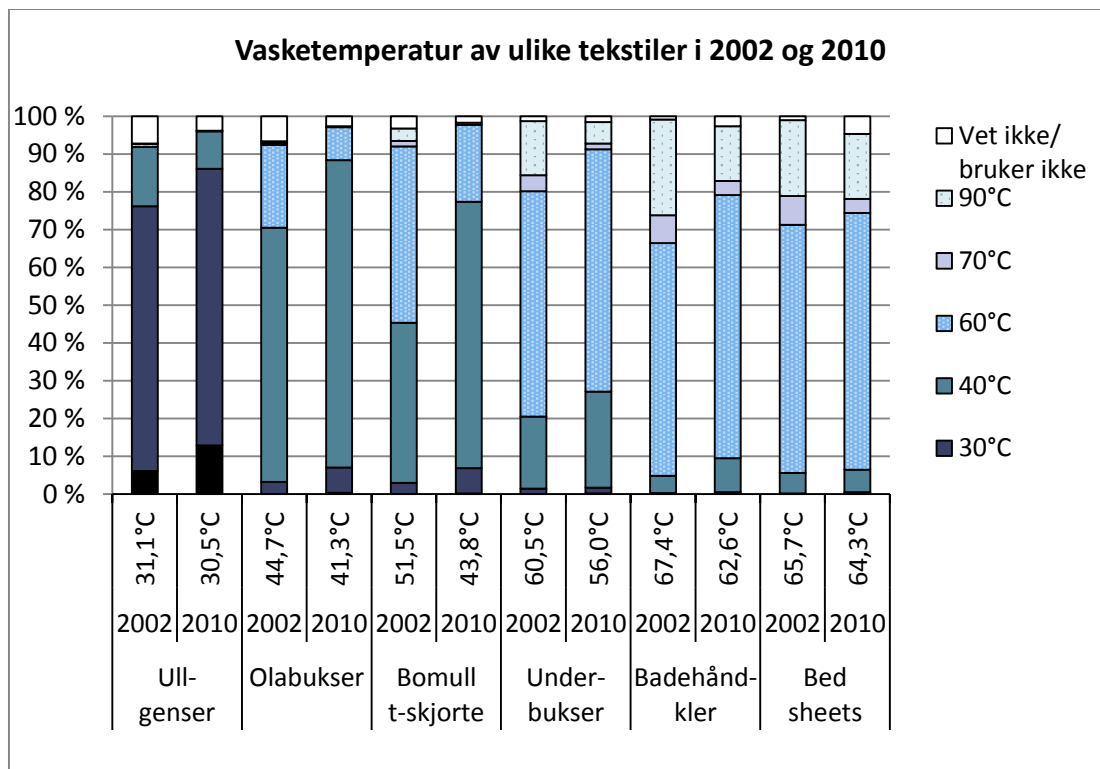
Produkt	TNS Gallup2008/2009	SSB 2012 Gjennomsnittlige hushold	SSB 2012 Lav inntekt (Desil 1)	SSB 2012 Høy inntekt (Desil 10)
Vaskemaskin	93 %	91%	61%	98%
Tørketrommel eller tørkeskap	49 %	47%	12%	74%
Symaskin	73 %	-	-	-

I følge disse undersøkelsene disponerer 91-93% av husholdninger vaskemaskin, 47-49% tørketrommel eller tørkeskap, og 73% symaskin. Men det er stor variasjon på husholdningene i ulike inntektsklasser, da kun 61% av husholdninger i laveste inntektskategori (Desil1) har vaskemaskin og 12% tørketrommel/tørkeskap, mens tilsvarende tall for gruppen med høyest inntekt (Desil 10) er 98% og 74%. Dette viser at inntekt også påvirker mulighetene husholdningene har til vedlikehold av tekstiler. Vi vet ikke hvordan de som ikke har tilgang til vaskemaskin vasker klærne sine. Det kan tenkes at de enten låner maskin fra noen venner, slektninger eller naboer, vasker for hånd, eller benytter seg av fellesvaskerier eller andre tjenester mot betaling. Det å ikke ha tilgang til tørketrommel eller symaskin har nok mindre konsekvenser, da klær kan hengtørkes, og eventuelle småreparasjonen kan sys for hånd.

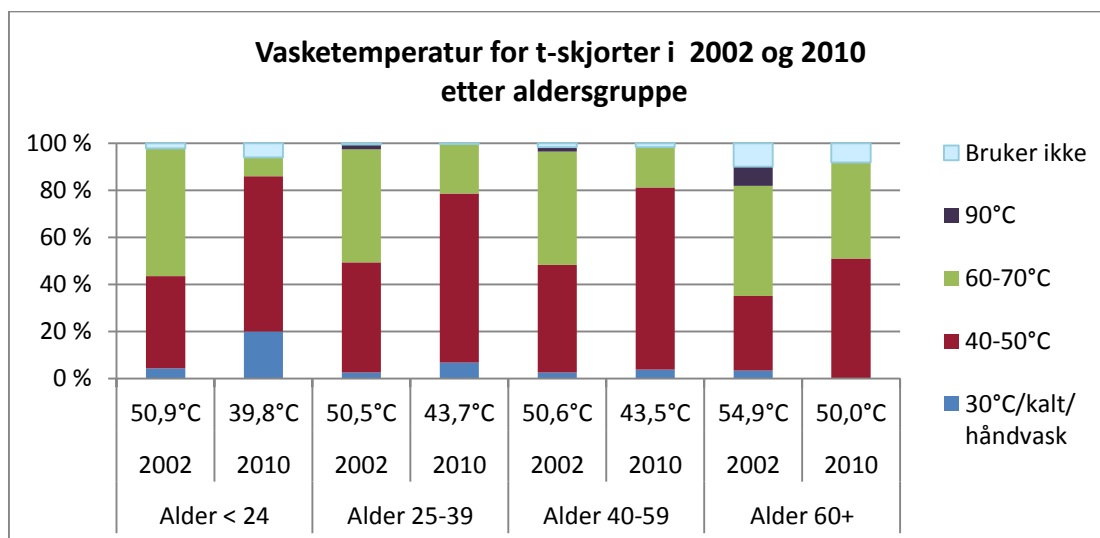
5.3 Temperatur og program

Vi samlet informasjon om valg av temperaturer for ulike tekstiler i 2002 og 2010. Andelen vask ved ulike temperaturer samt gjennomsnittsverdiene finnes i Figur 14. Den gjennomsnittlige vasketemperaturen for ullklær var betydelig lavere enn for lignende produkter i bomull i begge undersøkelsene ($P < 0,01$). De fleste ullplagg vaskes på 30°C. Klær som brukes nærmest huden vaskes ofte ved høyere temperaturer enn lagene utenpå (f.eks. gensere.)

En liten reduksjon kan sees i den gjennomsnittlige vasketemperaturen. For de seks produktgrupper som er gitt i figur 14, er den gjennomsnittlige reduksjonen 3,7°C. Den største endringen er for bomulls t-skjorter. De fleste av respondentene sier de vasket ved 40°C istedenfor 60°C i den nyeste undersøkelsen. Dette bidro til en gjennomsnittlig reduksjon på 7,7°C. I figur 15 har vi sammenlignet resultatene for ulike aldersgrupper. Den viser en reduksjon i gjennomsnittlig vasketemperaturer innenfor hver aldersgruppe, og at yngre respondenter hadde lavere gjennomsnittstemperaturer enn eldre.

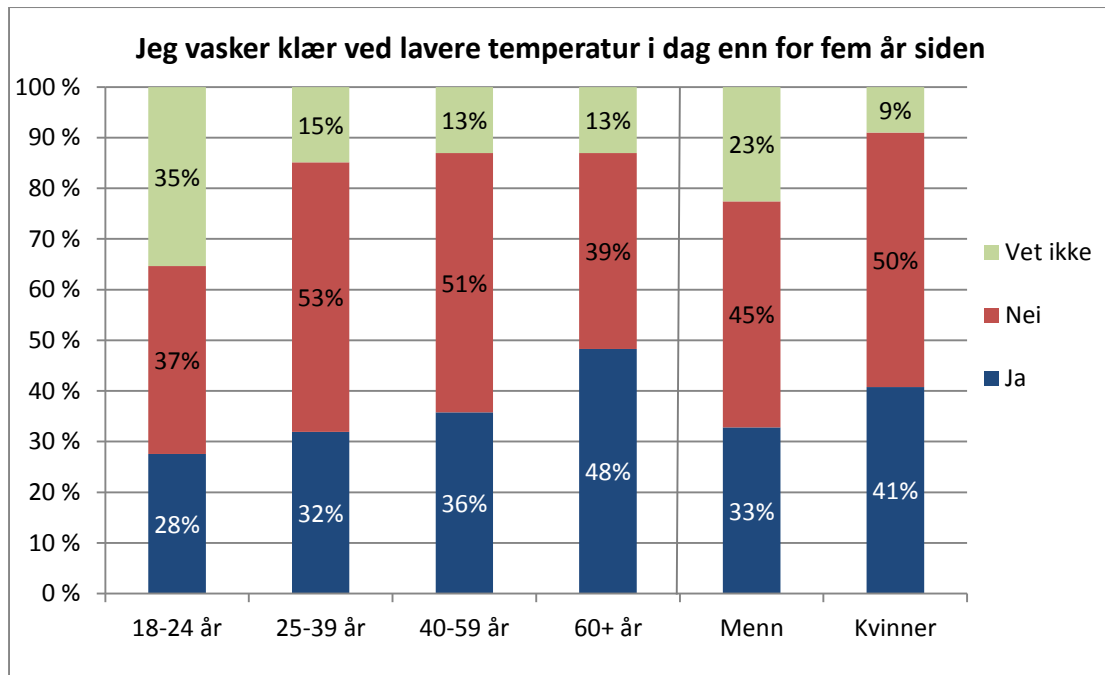

Figur 14: Vasketemperatur for ulike tekstiler i 2002 og 2010. Gjennomsnittstemperaturen er gitt under søylen (2002: N= 1008, 2010: N=546)

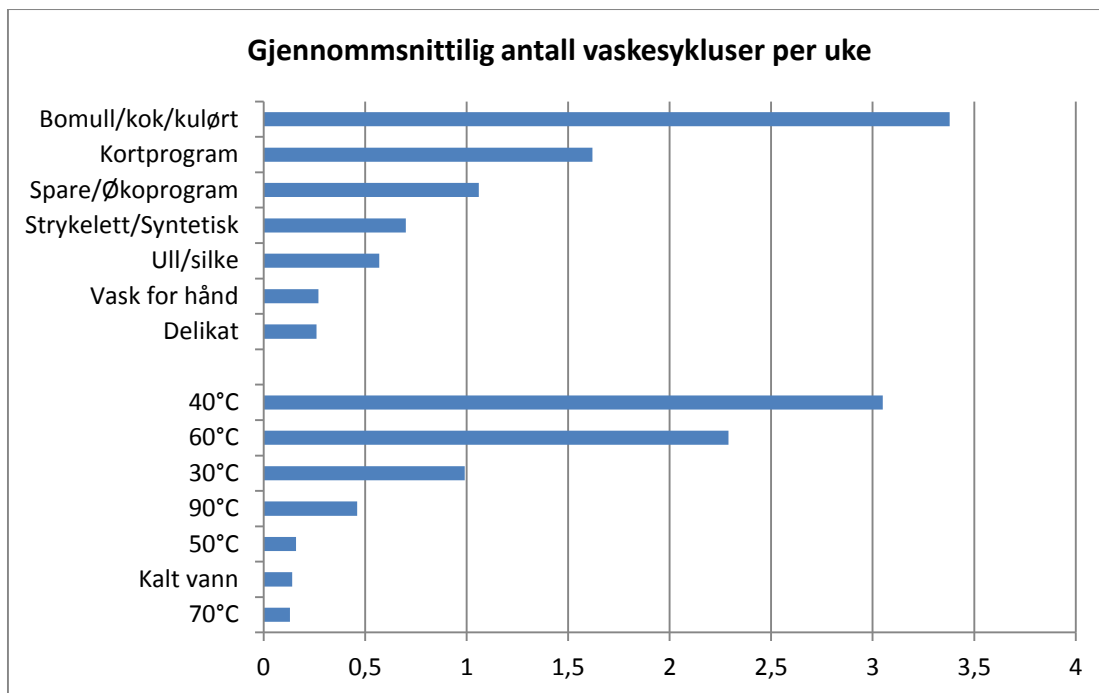
Figur 15: Sammenligning av vasketemperatur for t-skjorter for respondenter i ulike alder. (2002: N=1008, 2010: N=546)

Ett av spørsmålene i 2011 var om respondentene vasket klær på en lavere temperatur enn for fem år siden (figur 16). De fleste (47%) sa at de ikke hadde redusert temperaturen, 37% sa de hadde, og 16% visste ikke. En sammenligning av aldersgrupper viste at de eldre respondentene hadde redusert temperatur mer, selv om de fortsatt ville vaske på en høyere gjennomsnittstemperatur enn de yngre respondentene. I intervjuene beskrev Olivia (67) for at hun hadde redusert temperaturen slik: «Jeg tror ikke jeg har brukt 95 for svært lang tid. Jeg gjorde før på håndklær, men ikke lenger. [...] Vaskemidler er mer effektiv, så 60 er faktisk nok. Vi har ikke det skitne ting. Og jeg bruker litt flekkfjerner hvis nødvendig.

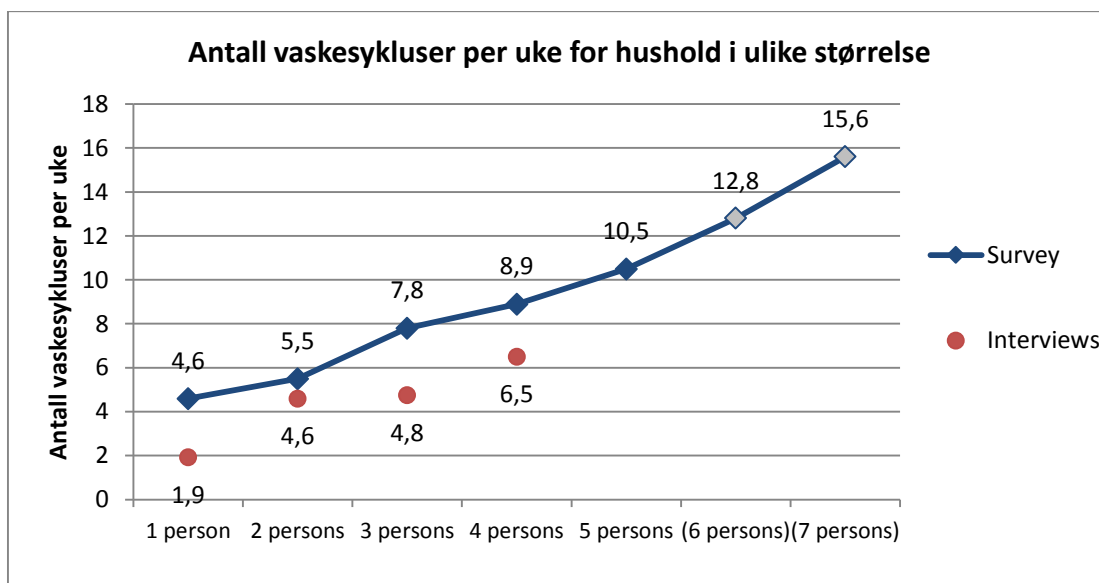

Figur 16: Reduksjon i vasketemperatur de siste 5 år. (2011: N=1122)

Respondentene anslo hyppigheten av ulike vasketemperaturer og programmer i 2010. Den mest brukte vaskeprogram var vaskesyklusen for bomull ved 40°C. Denne temperaturen ble etterfulgt av 60°C, 30°C og 90°C vask (figur 17). Gjennomsnittlig vasketemperaturen var 48,4°C. Bruk av korte programmer var nest mest populære og mer vanlig enn øko-programmer. Bruksfrekvens for ullprogram kan ha vært vanskeligere å anslå, fordi det er stor variasjon mellom årstidene for bruk av ull. Respondenter ble ikke spurt om hvor mange ganger de totalt vasket per uke, men hvor ofte de vasket ved ulike temperaturer eller med ulike vaskeprogrammer. Basert på disse svarene, ble et gjennomsnittlig antall vaskesykluser per uke beregnet for ulike husholdningsstørrelser (figur 18). Dette gir trolig ikke et like nøyaktig resultat som om spørsmålet var stilt for all vask samlet. Dette spørsmålet ble stilt til de intervjuede husholdninger, og disse informantene rapporterte et lavere antall vaskesykluser per uke, i gjennomsnitt 1-3 sykluser mindre for hver husholdningsstørrelse.

Figur 17: Antall vaskesykluser med ulike program og temperatur per uke i norske hushold (Gjennomsnittlig husholdstørrelse var på 3.1 personer.) (2010: N=257)

Figur 18: Gjennomsnittlig antall vaskesykluser per uke for hushold i ulike størrelse. (Survey 2010: N=257, Intervjuer 2010 N=16)

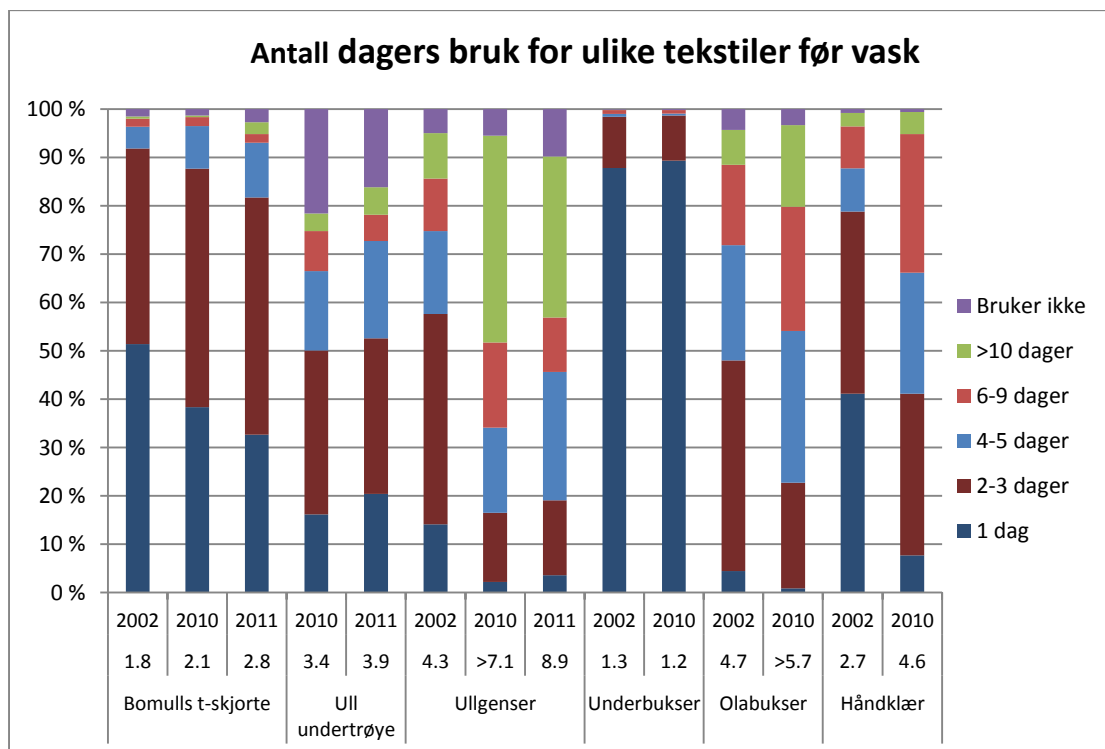
5.4 Hyppighet, sortering, og fyllingsgrad

Antall dager ulike tekstiler ble brukt mellom vask varierer betydelig (figur 19). Nesten alle ville bruke underbukser én dag, mens ullgensere ofte blir brukt over 10 dager. Generelt var det mer sannsynlig at menn og de eldre respondenter bruker klærne litt lenger mellom hver vask.

Resultatene viser at det er vanlig å bruke ullprodukter lenger mellom hver vask enn tilsvarende produkter i bomull. 25-åringen Barbara beskrev hennes vaskevaner av ull sammenlignet med

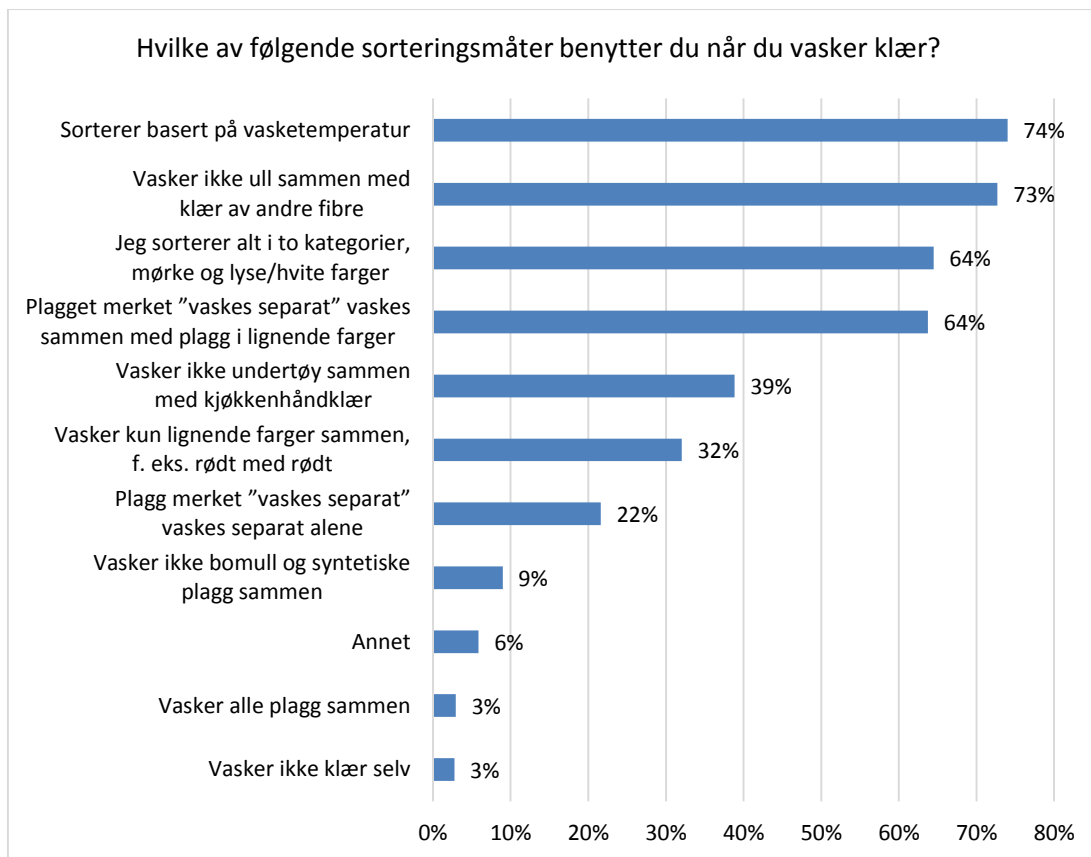
andre tekstiler: «Ull vasker jeg veldig sjelden. Ull er jo selvrensende nesten. Så ull er litt... blir enda sjeldnere igjen.» I 2011 var det 72% av de spurte som foretrakk å vaske ull i maskinen, i motsetning til 17% som foretrakk å vaske den for hånd.

Klær som hadde vært brukt, men ikke var for skitne til å bli brukt igjen, ble beskrevet av informantene som hauger på en stol, seng, eller på gulvet. Jenny, 39 år gammel og mor til tre små barn beskrev problemene med denne kategorien slik: «Vi har prøvd å lage et system på badet, der vi henger opp klær som er brukt, slik at vi kan bruke dem igjen ... Når de ikke er flekkete, kan du bruke dem neste dag, spesielt barna ... Ellers blir det bare en stor kaotisk haug, og til slutt ender de opp i skittentøyet, ikke sant. Så jeg prøver å tenke at de må bruke tøyet før det er skittent minst. [...] Men det er klart at det er mye ... når vi rydde opp, så er det mye som går til vask.» Hun prøvde å sikre at klær ble brukt lengre mellom hver vask, men dette er ikke så lett. Noen andre informanter vasket selv uten å evaluere om klærne var skitne, vanligvis etter en dags bruk.

Figur 19: Antall dager bruk før vask for ulike tekstiler (2002: N=1008, 2010: N=546, 2011: N=1094)

Hvordan plaggene sorteres og vaskes varierer med vasketemperatur, farge, fibertype, bruksområde og vaskeanvisning (figur 20). Bare 3% av respondentene vasket alt sammen. Yngre respondentene sorterte oftere i to kategorier (lys og mørk). Vasketemperatur som grunnlag for sortering er mer vanlig blant de kvinnelige respondentene, samt de høyere aldersgruppene. Ull vaskes normalt separat fra andre fibertyper, og 73% av de spurte oppgir at de ikke vasker ull sammen med andre tekstilmaterialer. Noen forbrukere bruker flere forskjellige sorteringskategorier slik at det blir vanskeligere å samle tilstrekkelig mengde klær til å fylle maskinen. Ett eksempel er Camilla, 29: «Ullvask ... Det er noe jeg vanligvis utsetter en svært lang tid, fordi jeg tror det er litt ... Jeg kan ha en ullskjorte for eksempel som skulle ha vært vasket, men jeg har ingen andre ullklær som jeg vil vaske med det, og blir det bare liggende veldig lang tid, men til slutt må jeg vaske det.» Informantene beskrev at de hovedsakelig vasket «fulle maskiner, men ikke for full». De ønsket ikke å fylle for fullt i frykt for et dårlig vaskeresultat.

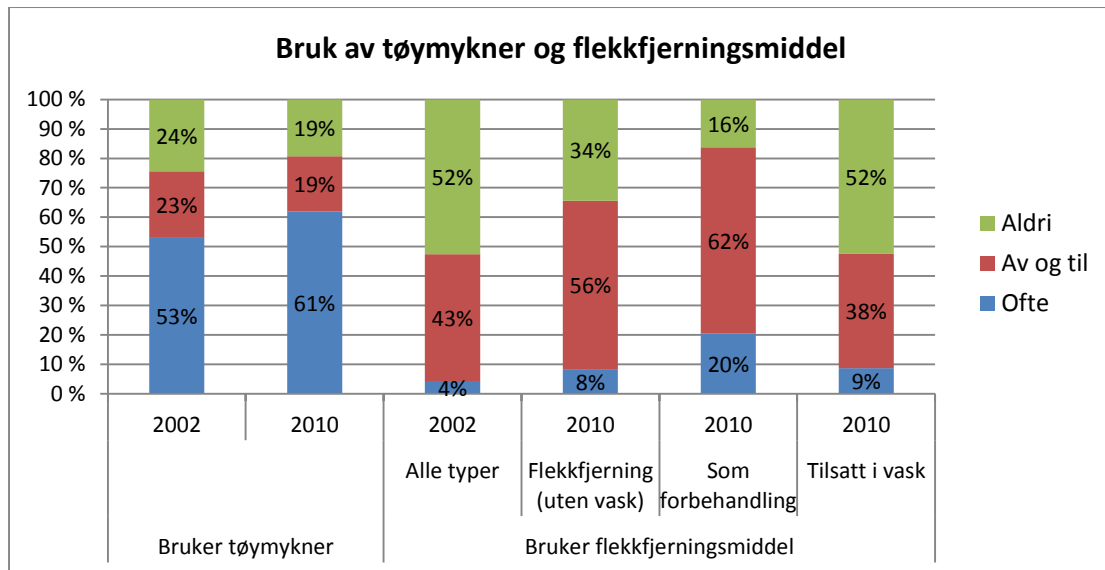

Figur 20: Sorteringsmetode for klesvask, flere svar mulige (2010: N=545)

5.5 Vaskemidler og dosering

Omtrent halvparten av de spurte i 2002 sa at de brukte et målebeger for dosering av vaskemiddel, og en tredjedel har aldri brukt det. Bruken av målebegeret synes å ha avtatt de siste årene. I 2010 svarte de fleste (58%) at de baserte doseringen på øyemål. Bare 12% fulgte instruksjonene på vaskemiddelpakken nøyaktig og brukte målebeger. Men fordi spørsmålene ble uttalt ulikt kan ikke spørsmålene sammenlignes direkte, men gir likevel en indikasjon.

Flertallet av de spurte i 2010 varierte doseringen i forhold til nivået av tilsmussing. De var mer sannsynlig å bruke mindre vaskemiddel hvis tøyet ikke var så skittent. Svært få tok hensyn til vannhardheten, størrelsen på vaskemaskin eller vannstanden i vaskeprogrammet. 63% av respondentene visste vannhardheten. Dette indikerer at doseringen av såpe ikke er optimal. Imidlertid er det bare 4% som alltid brukt samme mengde, noe som indikerer at forbrukerne forsøker å variere doseringen til behovet. Noen av informantene brukte innstillinger på vaskemaskinen for å få variere. Markus (42) forklarte: «Vi har en helt ny, moderne vaskemaskin. Vi kan sette den på for skittentøy, mindre skitne og ... Du kan styre vask fra to timer til én time, fire forskjellige lengder. Så vi bruker det ganske mye.»

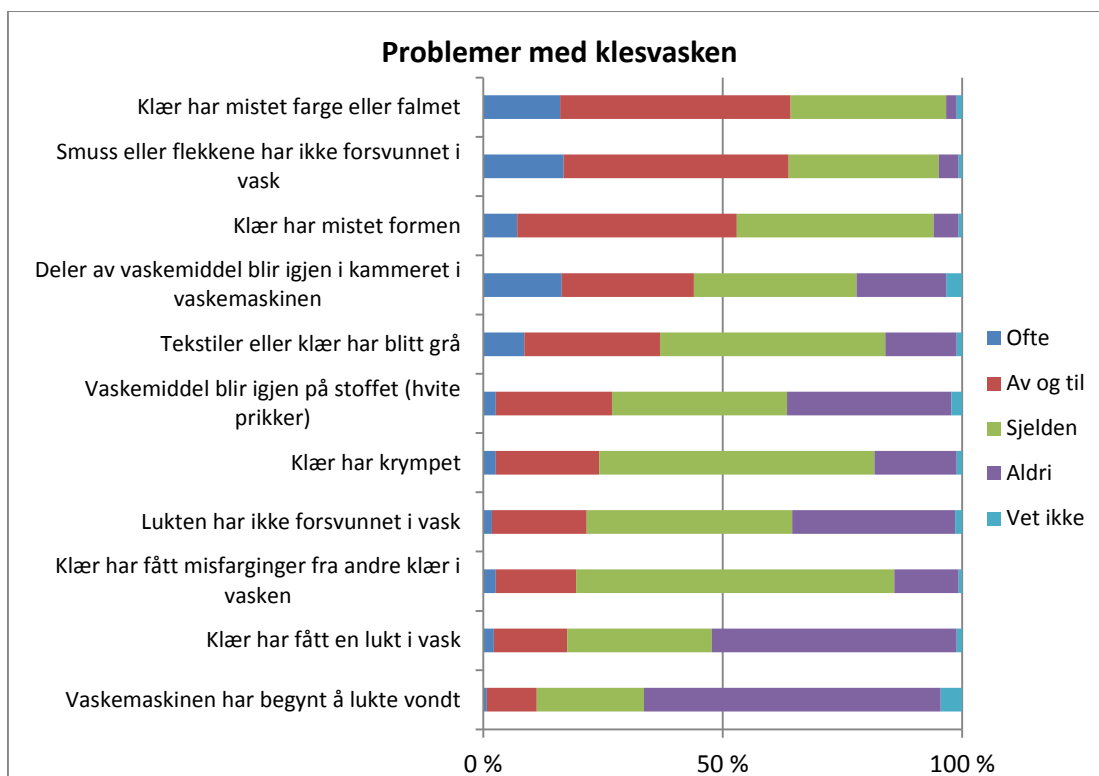

Figur 21: Bruk av tøymykner og flekkfjerningsmidler (2002: N=1008, 2010: N=268)

Flertallet av de spurte i 2002 og 2010 bruker tøymykner ofte (figur 21). Intervjuene viste at de ble brukt til mange forskjellige formål: ønsket duft, mykhet, antistatiske egenskaper, og enklere stryking. Mange informanter sa at de trengte det hvis de ikke bruker en tørketrommel. Bruk av flekkfjernere var mye mindre vanlig. Antall respondenter som brukte myknere og flekkfjernere synes å ha økt i perioden, men det er en liten forskjell i måten spørsmålet ble stilt som kan forklare dette, i tillegg til at det var få respondenter i 2010. I dag synes den vanligste metoden for behandling av flekker med flekkfjernere å være å bruke den direkte til flekken som en forbehandling til vask.

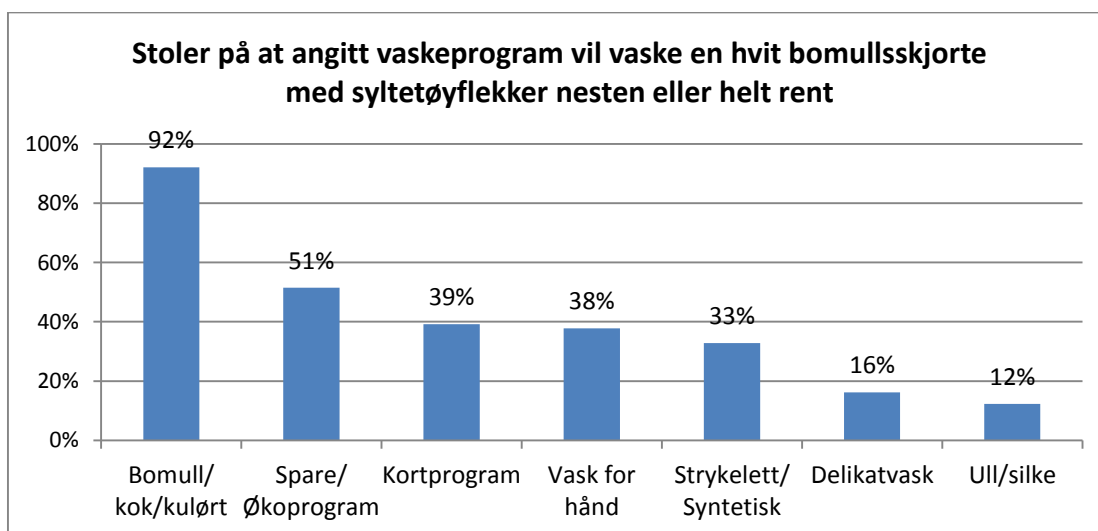
5.6 Rengjøringseffekt og hygiene

Vi var også interessert i respondentenes meninger om vaskeresultat fordi dette kan påvirke mulighetene for endringer. Et flertall av respondentene hadde opplevd at tekstilene mistet farge, ikke ble rene eller miste form (Figur 22). 85% av respondentene har sjelden eller aldri opplevd vaskemaskinen luktende dårlig. Dette er et problem knyttet til utilstrekkelig mikrobiell reduksjon ofte forbundet med konstant bruk av lave vasketemperaturer (Amberg, Fäh, & Frey, 2009). En annen måte å merke dette er når klærne får en ubehagelig lukt i vask, men dette var ikke vanlig blant de spurte. En vask på 60°C en gang i måneden er anbefalt for å unngå dannelse av biofilm. Et annet råd er å la maskinen tørke med døren åpen (Bain et al., 2009). I 2002 undersøkelsen var ni av ti respondenter enige i utsagnet om at det er flaut å bruke klær som lukter kroppslukt, og at det er viktig at klærne er hygienisk rene.

Figur 22: Hyppighet av problemer med klesvask. (2010: N=268)

Respondentenes meninger om effekten av ulike vaskeprogrammer er presentert i figur 23. De ble bedt om å anslå hvor godt et spesifisert program ville vaske en skjorte med syltetøysflekk. Bomull/kok/kulørt programmet hadde klart best tillit. Dette ble etterfulgt av øko-programmet. Ull og silke program ble ansett for å være det med lavest vaskeeffekt.

Figur 23: Andelen av respondenter som stoler på at vaskemaskinens program klarer å vaske en skjorte med søl av syltetøy helt eller nesten helt ren (2010: N=204)

5.7 Norske og europeiske vaskevaner

Sammenlignende studier mellom ulike land viser klare kulturforskjeller i klesvask. I 2002 ble vaskevaner i Norge, Hellas, Nederland og Spania sammenlignet (Arild et al., 2003). De vik-

tigste forskjellene var vasketemperaturer og frekvenser. I Spania vasket flertallet av respondentene bomulls t-skjorter i kaldt vann, i Hellas og Nederland på 40°C og i Norge ved 60°C. Vår studie fra 2010 viser at nordmenn senket vasketemperaturer til 40°C, men er fortsatt ikke vanlig å bruke 30°C eller kaldt vann for å vaske slike produkter. En endring mot lavere temperatur er god fra et miljøperspektiv, men det er fortsatt forbedringspotensial på området. Studier av gjennomsnittlig vasketemperaturen i Europa har vist at den ligger mellom 40°C og 55°C, avhengig av regionen (A.I.S.E., 2009; IKW, 2009; Stamminger, 2009). Unntaket er Spania, der bruk av kaldt vann er mer vanlig.

Mange vaskemaskiner har automatiske temperaturvalg. Dette var frustrerende for Barbara (25) «*vår nye vaskemaskin bruker 40 som standard. Men hvis jeg hadde valgt selv, så hadde jeg nok valgt 30 oftere, fordi egentlig så... det skal jeg egentlig blir flinkere til, fordi det er ikke noe forskjell på å vaske på 30 og 40. For meg er det ikke det.*» Dette støttes av en undersøkelse på renholdseffekt, som viste at forskjellen i renhet mellom 30°C og 40°C ikke er stor. Et renere vaskeresultat kan oppnås ved 30°C enn ved 40°C, hvis et mer effektivt vaskemiddel brukes (Laitala & Jensen, 2010).

Bomullsprogrammet dominerte etterfulgt av korte programmer, som var mer vanlig enn øko-programmer til tross for at tilliten til øko-programmenes effekt var høyere enn for korte programmer. Dette kan være en reaksjon på den økede lengden på bomullsprogrammet, som igjen er et resultat av kravene i energimerking. Ifølge Sinners vaskesirkel (Sinner, 1960) må man for å oppnå samme vaskeresultat med redusert vann- og energiforbruk (og dermed redusert mekanisk påvirkning) øke tiden, eller bruke mer effektive midler. Typisk varighet for et bomullsprogram i Norge er over to timer. Øko-programmer er ofte enda lenger, i gjennomsnitt 26 minutter mer, og kan vare i opptil fire timer (Laitala & Vereide, 2010). Raske programmer tar vanligvis 15-35 minutter, men har redusert tøymengde, noe ikke alle vet. En av informantene, Camilla (29) beskrev at hun følte at den normale bomullsprogrammet tok svært lang tid: "Det kan ofte være greit å bare vaske litt kortere. Fordi det er svært sjelden det er en masse flekker". Hun antok at kortere vasketid redusert energibruken og var tilstrekkelig for et vaskeri som ikke var veldig skitten. En annen grunn til lite bruk av miljøprogrammer kan være den lave tilliten til deres renseseffekt sammenlignet med bomullsprogrammet, til tross for at høy vaskeeffekt er et krav for å få energimerkingen i EU (EN 60456, 2011; European Commission, 2010).

Disse resultatene tyder på at det er et stort potensial i å senke strømforbruket gjennom design av nye vaskemaskiner. Den vasketemperatur som velges automatisk kunne senkes og øko-programmet kan være det forhåndsinnstilte program. I tillegg kunne fyllingsgraden bli angitt slik at forbrukerne ble oppmerksomme på hva som er full kapasitet på de ulike vaskeprogrammene.

Vaskehyppheten for en familie på fire personer var i 2010 mellom 6,5 og 8,9 vask per uke. Dette resultatet er ikke langt fra en norsk studie gjort i 2000, der husholdningene førte vaskedagbøker. I denne studien var gjennomsnittlig antall vasker åtte sykluser per uke for en husholdning av denne størrelsen. De samme informantene ble intervjuet før de skrev dagbok, og alle anslo at de vasket færre enn dagbøkene senere viste (I. G. Klepp, 2003). Det er derfor grunn til å tro at intervjuer gir et for lavt tall, og at dagbokskrivning gir et mer troverdig bilde.

Flere andre studier har rapportert anslag for vaskefrekvens. En verdensomspennende sammenligning av vaskevaner med flere kilder anslo at det gjennomsnittlig i Vest-Europa ble vasket 3,2 per husholdning. Estimaten varierte fra 1,9 i Kina til 10,4 i Japan (Pakula & Stamminger, 2010). En internettundersøkelse i 10 europeiske land rapporterte gjennomsnittlig antall vaskesykluser per uke per husholdning til 4,9 med variasjon 4,1 til 6,0 mellom land (Stamminger, 2009). En annen nettbasert undersøkelse blant 23 europeiske land viste variasjoner 3,0 til 4,2 vaskesykluser per uke, avhengig av regionen (A.I.S.E., 2009). Husholdningsstørrelse påvirker vaskefrekvens. Dette ble tatt hensyn til i en finsk studie som anslo at enslige husholdninger vasket 1,6 ganger i uken, par 3,3, og familier med barn 6,2 ganger i uken (Aalto, 2003). Dette

er mindre enn i vår norske undersøkelse fra 2010. Vaskehyppighet kan også være knyttet til mengden av tekstiler som eies. Hvis man har lite, prøver man kanskje å bruke de lengre mellom vask, og kan ha problemer med å fylle på maskin.

Metodisk ser vi en utfordring i å bruke intervjuer og spørreundersøkelser for å få kunnskap om adferd. For å oppnå riktig informasjon om hverdagspraksiser, kan det være en god idé å følge informantene nærmere. For eksempel er det vanskelig å estimere hvorvidt man vasker med full maskinbelastningen, hvis man aldri veier tøyet. Dette har blitt tatt i betraktning i en tysk studie, hvor informantene fikk tildelt vekter for å måle mengden av vaskemiddel og skittentøy (Kruschwitz & Stamminger, 2011).

Vaskefrekvens mellom ulike klesplagg varierer i tid. For eksempel underbukser, vaskes i hovedsak etter en dags bruk i dag. Dette var også normalt i de fire europeiske landene som inngikk i 2002-undersøkelsen (Arild et al., 2003). Vi har noen få eksempler på at brukstiden mellom hver vask øker. For jeans, har vi sett en ny trend å vaske dem mer sjeldent, spesielt mørk "rå" denim materialer, for å holde form og farger uendret (Hicks, 2011; Tan, 2010). Evalueringmetoder av tilsmussing eller friskhet av klær varierer. I en britisk studie ble det dokumentert hvordan ulike sanser, slik som lukt, berøring og syn, kan brukes til å evaluere (Pink, 2005). Noe av vaskingen kan potensielt bli erstattet av andre rensemetoder, slik som flekkfjerning, lufting, bruk av damp eller børsting.

Resultatene viser at vaskemiddeldoseringen var langt fra optimal. Dette samsvarer med en tysk studie som viste at forbrukerne sjelden tok hensyn til nivået av smuss, type vaskemiddel, vannhardhet eller maskinkapasitet (Kruschwitz & Stamminger, 2011). For å møte disse problemene har vaskemaskinprodusenter utviklet automatisk dosering (Sanner, 2011; Witte, 2011). Men disse maskinene krever at brukeren angir korrekt informasjon om vannkvalitet etc. Selv om de fleste forbrukere ikke kjenner vannets hardhetsnivå, kan det at de må velge en innstilling gjøre dem oppmerksomme. Dette systemet løser ikke problemet med unødvendig og hyppig vask. Derfor vil også et bedre system for mellomlagring mellom rent og skittent være nyttig.

Bruk av tøymyknerne synes å være økende i Norge. En sammenligning med Tyskland viser at de brukes oftere i Norge enn i Tyskland, hvor 35% aldri brukte dem (Braun & Stamminger, 2011). De fleste av informantene reflekterte ikke over bruken av tøymykner og deres potensielt skadelige kjemiske innhold. Steinemann (2009) viste at mange vaskeprodukter hadde VOCs (flyktige organiske forbindelser) som ikke var oppført på etiketten, men som kan være giftig eller farlig.

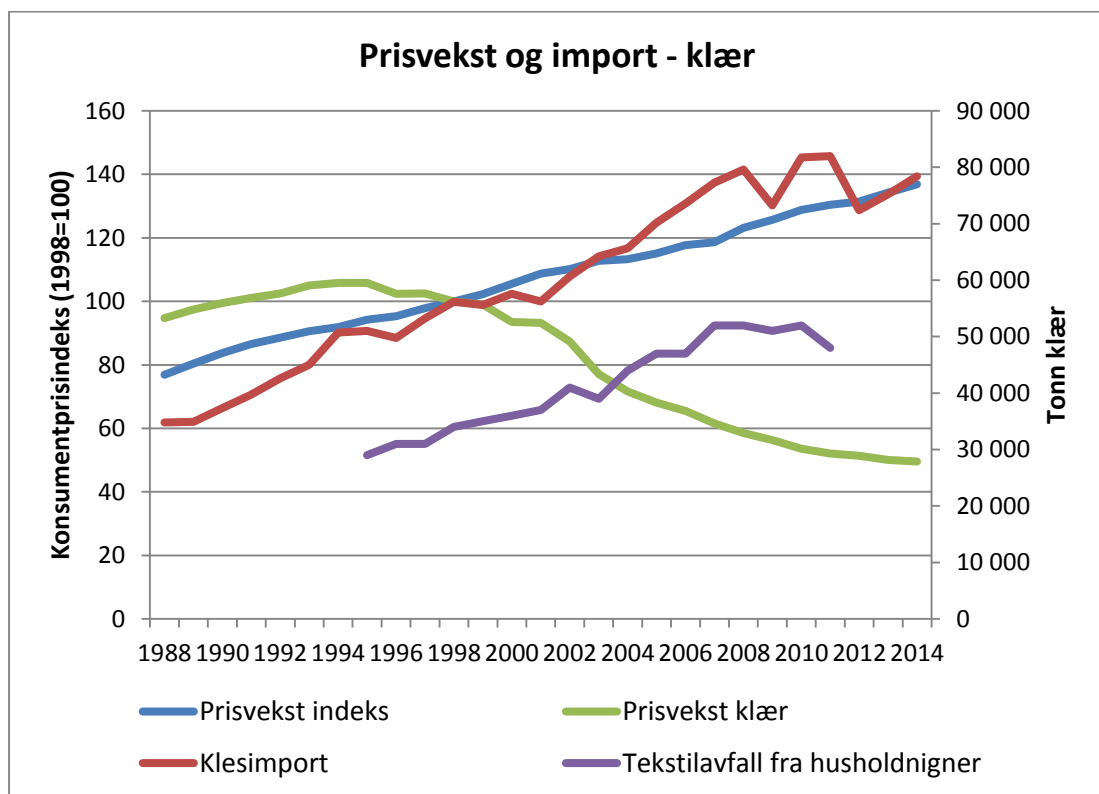
Det ble ikke rapportert noen store problemer med vaskeresultat, selv om over hver tredje hadde opplevd at det var vaskemiddel igjen i vaskekammeret av og til. Problemer med at klærne ble ødelagt i vask ble hovedsakelig forårsaket av feil i sortering, for eksempel vask av ull med vanlig program eller vask av farget og hvitt sammen. Mindre endringer i tekstilene var derimot vanlig, slik som falming og endring av passform. Disse problemer skyldes tekstilenes kvalitet og ikke bare vaskemetoden.

Vi har vært vitne til en reduksjon i den gjennomsnittlige vasketemperaturen til under 50°C i Europa. Fra et miljøperspektiv er en videreføring av denne tendensen ønskelig, forutsatt at økningen i vaskefrekvens ikke også øker, men helst reduseres. Selv om oppfatninger av renslighet ikke alltid er direkte koblet til mengden skitt på tekstiler, er renslighet ansett som viktig.

6 Priser og kjøp

I Norge, som i mange vestlige land, har fallende priser og økt kjøpekraft ført til økende mengder av tekstiler (European Environment Agency, 2014). Den andelen av inntektene som brukes til klær har sunket, mens mengden som vi så i kapittelet om antall har økt.

Prisene har det siste tiåret falt betydelig. I EU utgjør klær i gjennomsnitt 4,2 % av utgiftene i husholdningene, en nedgang fra 1996 da andelen utgjorde 5,4 % (European Environment Agency, 2014). I den samme perioden har klesforbruk målt i volum økt med 40 % (ibid). Figur 24 viser hvordan den generelle prisvekstindeksen har økt ganske stabilt, mens prisindeksen på klær har gått ned siden 1995. Samtidig har mengden importerte klær og tekstilavfall fra husholdningene økt.

Figur 24: Sammenligning av klespris og generell konsumentprisindeks, samt import av klær og mengden tekstilavfall fra husholdninger (SSB, 2012, 2015a, 2015b)

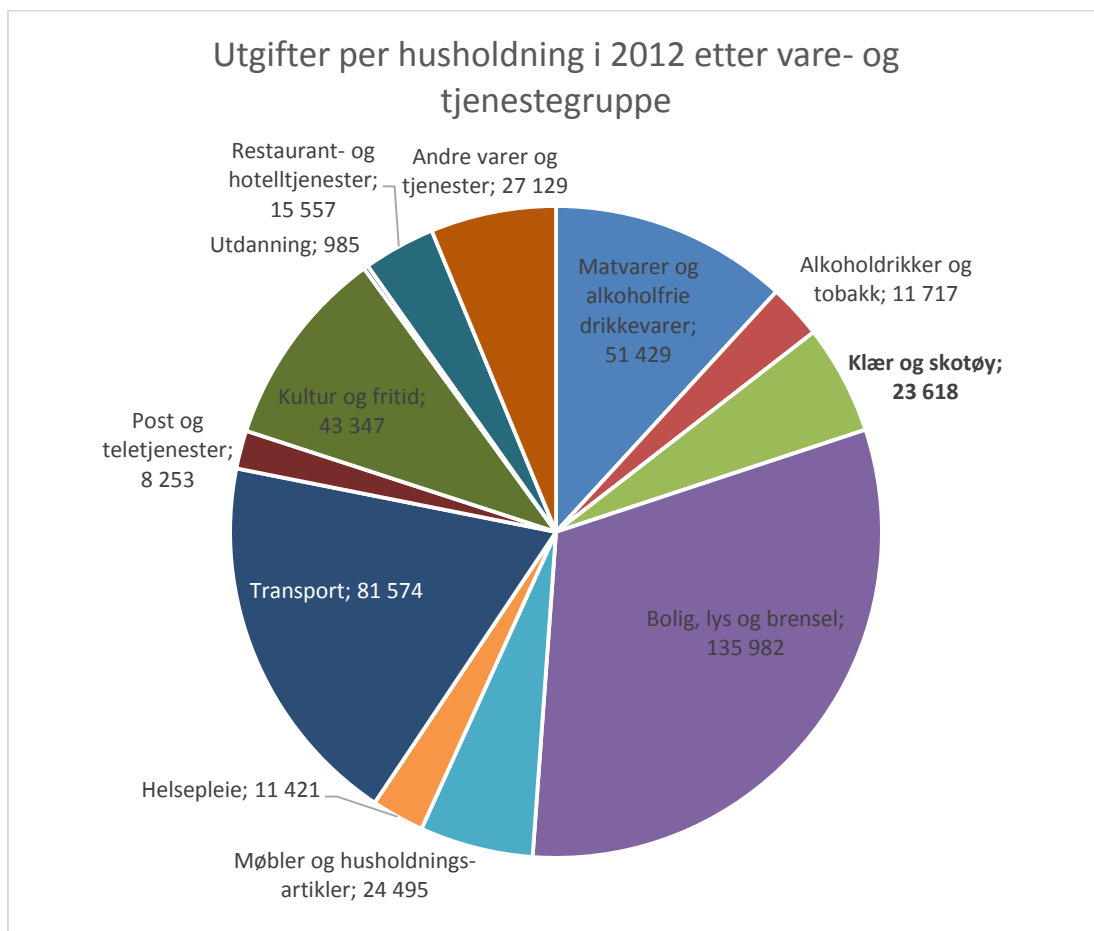
Noen av Referansebudsjettets kjernesporsmål er hvor store utgifter ulike familier har for klær og sko, hvor mye det er vanlig å betale for ulike produkter, og hvor ofte klær kjøpes. Men fordi forskningen omkring klær har vært mer rettet mot miljø er det mye vi ikke vet omkring disse temaer. Flere av de store prosjektene på SIFO har handlet mer om bruk, vedlikehold og avhending av klær enn om anskaffelser. Derfor er kildene til dette kapitlet først og fremst svar på survey-spørsmål, og vi benytter tall fra SSB og TNS Gallup i tillegg til SIFO-survey spørsmål.

6.1 Utgifter på klær og sko

Dette kapittelet inneholder resultater fra to ulike kilder. Først går vi gjennom SSBs forbruksundersøkelse fra 2012 (SSB, 2013b), etterfulgt av TNS gallups forbruker- og mediaundersøkelse fra 2008/2009 (TNS Gallup, 2010). Begge undersøkelsene angir de private husholdenes årlige forbruk på ulike varer og tjenester, men benytter ulike metoder og utvalg.

SSBs utvalgsundersøkelsene er basert på besøksintervjuer og føring av utgifter (papir- og internettbaserte) i en 14-dagersperiode (SSB, 2013b). I 2012 ble det trukket 7000 husholdninger fra 0-84 år. Tidligere ble det trukket 2 200 husholdninger fra 0 til 79 år. Personer bosatt i felleshusholdninger som sykehus, pensjonat o. l. er ikke tatt med. Data kombineres med opplysninger fra inntektsregisteret, boligregisteret og utdanningsregisteret. Resultatene fra undersøkelsen blir benyttet blant annet i beregning av konsumprisindeks.

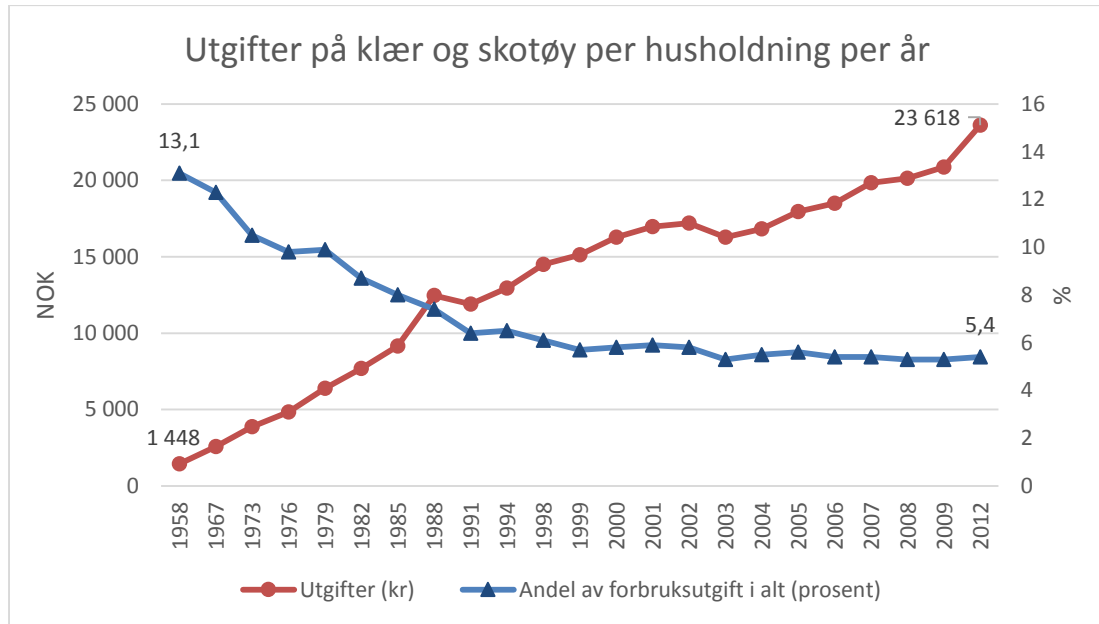
Figur 25 angir gjennomsnittlig fordeling av husholdningenes forbruksutgifter mellom ulike vare- og tjenestegrupper i 2012. Totale utgifter var kr 435 507. Dette viser at klær og skotøy er 7. største vare- og tjenestegruppe av de 12 hovedgruppene som SSB benytter, og utgjorde kr 23 618, som tilsvarer 5,4% av de totale utgiftene i 2012.

Figur 25: Fordeling av husholdningenes forbruksutgifter mellom ulike vare- og tjenestegrupper i 2012.

Figur 26 angir utviklingen av utgiftene på klær og sko over tid. Disse utgiftene har økt kraftig siden 1958 samtidig som andelen av forbruksutgifter har sunket fra 13,1% til 5,4%. Imidlertid så har andelen av husholdningenes utgifter på klær og sko holdt seg ganske stabilt på mellom 5.3 og 5.9% siden 1999, selv om kostnadene har økt med 56% (kr 8 491) i den samme perioden. Figur 26 er basert på tre ulike tidsserier fra SSB derav den første går fra 1958 til 1973, den

andre fra 1976 til 1998 og den nyeste fra 1999 til 2012. Man må ta forbehold om at måten undersøkelsene er gjort og type produkt og tjenestekategorier som har vært inkludert kan ha endret seg mellom disse tidsseriene.

Figur 26: Utgifter på klær og skotøy per husholdning per år. Angitt som utgift i NOK og andel av forbruksutgifter i prosent. (SSB tabeller 06368, 06366 og 10235)

Tabell 6 angir husholdningenes utgifter per år fordelt på SSBs varegruppekategorier for klesplagg og fottøy, som tillater å sammenligne kvinners, menns og barnas utgifter på klær og sko. Tabellen viser også utvikling av disse over tid. Første kolonne med totalbeløp inkluderer også andre klesplagg, tilbehør til klær, tøy, rensing, reparasjon og leie av klær og skotøy. Tabellen viser at de gjennomsnittlige utgiftene for klesplagg og sko for kvinner er høyere enn tilsvarende utgifter for menn, og at utgifter for voksne er høyere enn utgifter for barn.

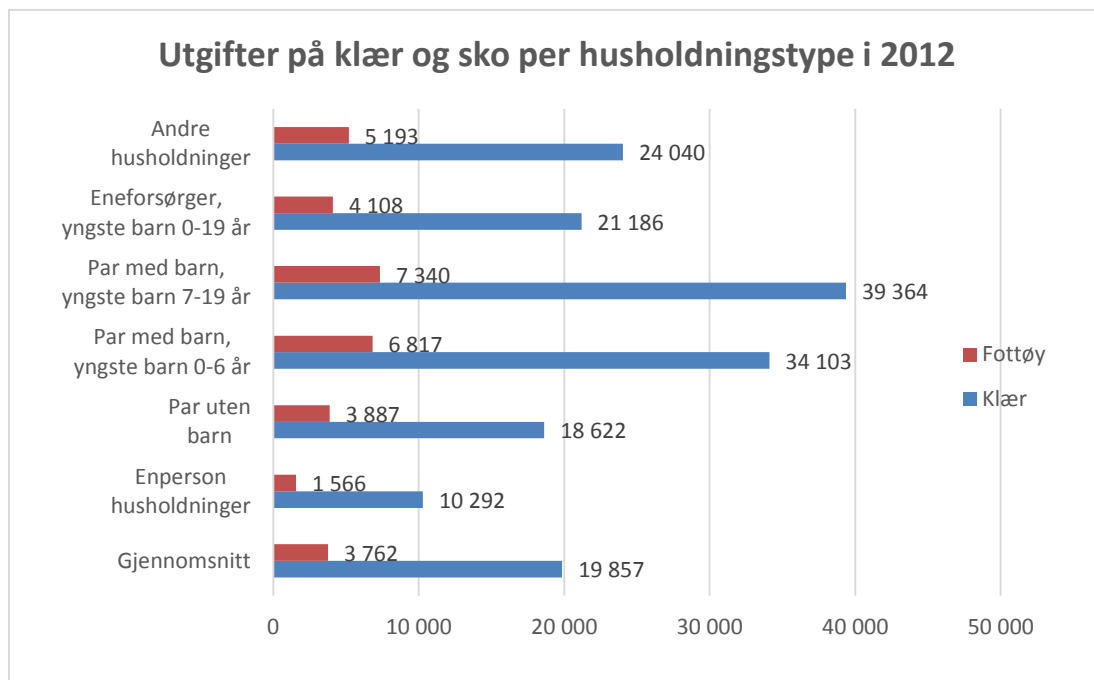
Tabell 6: Utgifter per husholdning per år fordelt på SSBs varegruppekategorier for klesplagg og fottøy.

	Totalt for klær og skotøy	Klesplagg for menn	Klesplagg for kvinner	Klesplagg for barn (0-13 år)	Fottøy for menn	Fottøy for kvinner	Fottøy for barn (0-13 år)
1999	15 127	4 129	6 386	1 357	707	1 113	473
2000	16 278	4 415	6 743	1 650	802	1 213	528
2001	16 960	4 701	6 957	1 959	794	1 174	530
2002	17 208	4 785	6 984	2 105	739	1 187	553
2003	16 287	4 466	6 707	1 860	694	1 162	519
2004	16 817	4 595	6 990	1 951	675	1 180	515
2005	17 952	4 863	7 579	2 051	720	1 141	526
2006	18 496	5 017	7 545	2 202	906	1 160	525
2007	19 841	5 086	8 144	2 315	1 031	1 434	590
2008	20 123	5 136	8 254	2 283	1 102	1 543	598
2009	20 866	5 295	8 715	2 360	1 013	1 613	615
2012	23 618	6 188	9 923	2 345	1 435	1 608	646

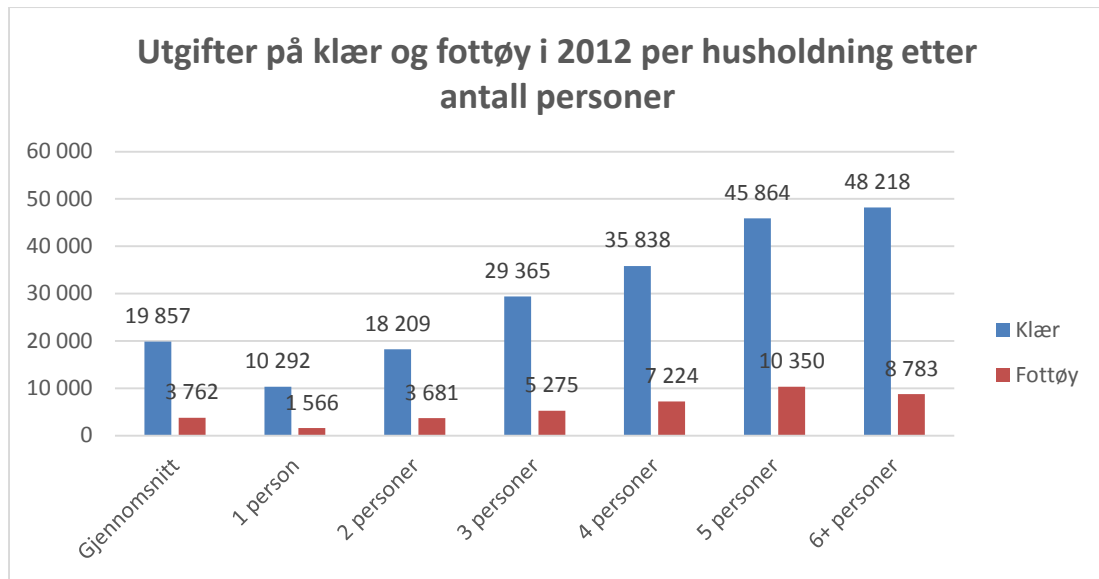
Videre viser tabell 6 at forskjellen på utgiftene mellom kjønn har økt. Utgifter til klesplagg for kvinner var i 2012 kr 3735 mer enn for klesplagg for menn. Denne forskjellen i 1999 var kun kr 2257. Forskjellen mellom utgifter på klesplagg for barn når sammenlignet med klesplagg for voksne er imidlertid større enn forskjellen mellom kvinner og menn, og i 2012 ligger på kr 5711. Også denne forskjellen har økt fra 1999 til 2012.

Forskjellene mellom kjønn, og mellom barn og voksne er mindre på sko enn for klær. I 2012 var kostnadene for kvinnesko kun kr 173 mer enn for sko for menn, mens tilsvarende tall for 2009 var kr 600. Denne forskjellen i den angitte måleperioden fra 1999 til 2012 har vært gjennomsnittlig kr 409. Forbruk på barnesko har vært lavere enn sko for voksne, og denne forskjellen har økt noe i måleperioden og var kr 876 i 2012.

Statistikk som har vært henvist til nå er gjennomsnittlig for alle husholdningstyper. SSB angir også noe mer spesifikk statistikk basert på husholdstype, antall personer og inntekt. Figur 27 angir disse utgiftene fordelt på type hushold, figur 28 fordelt på husholdstørrelse, og figur 29 den samme informasjonen men bare per person i husholdningen. Figur 28 viser at utgiftene for klær øker først ganske lineært, men økningen avtar når husholdstørrelsen oppnår 5 personer. De store husholdningene på seks personer eller mer bruker faktisk mindre penger på sko enn fem personers husholdninger.

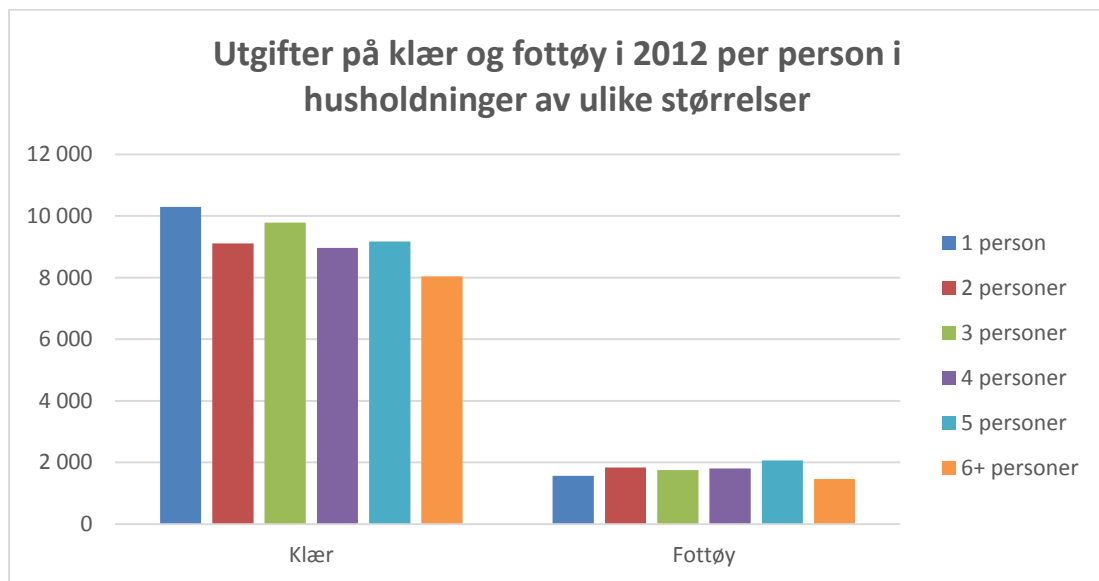

Figur 27: Utgifter på klær og sko per husholdningstype i 2012

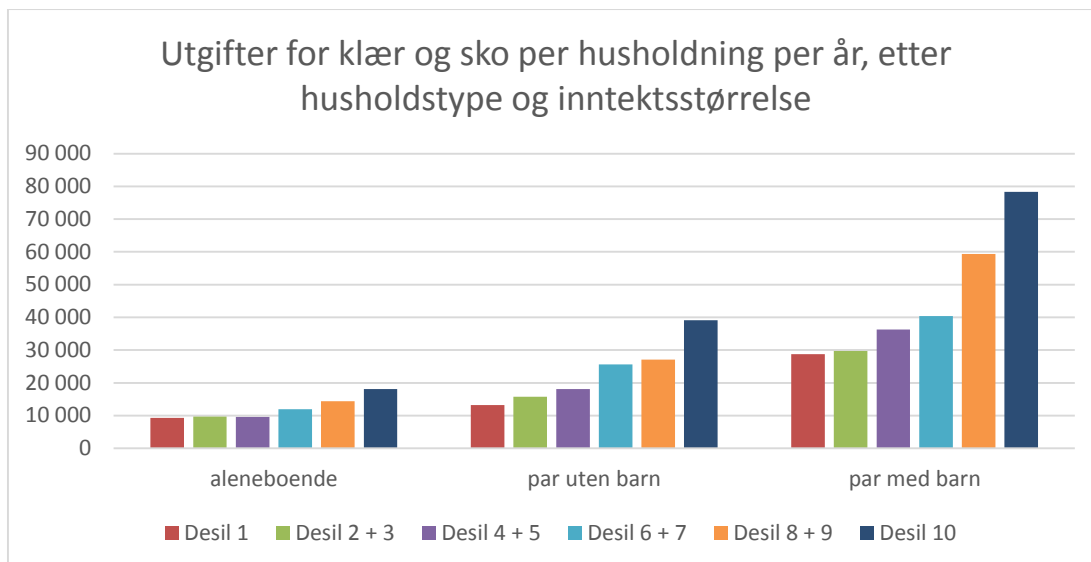
Figur 28: Utgifter på klær og fottøy i husholdninger av ulike størrelser i 2012

De fleste andre beregningene i denne rapporten baserer seg på forbruk per person, ikke per husholdning. Figur 29 viser akkurat dette, forbruk per person i husholdninger av ulike størrelser. Det viser at forbruket per person går noe ned ved økt husholdstørrelse, men forskjellene er ikke så store.

Figur 29: Utgifter på klær og fottøy per person i husholdninger av ulike størrelser i 2012

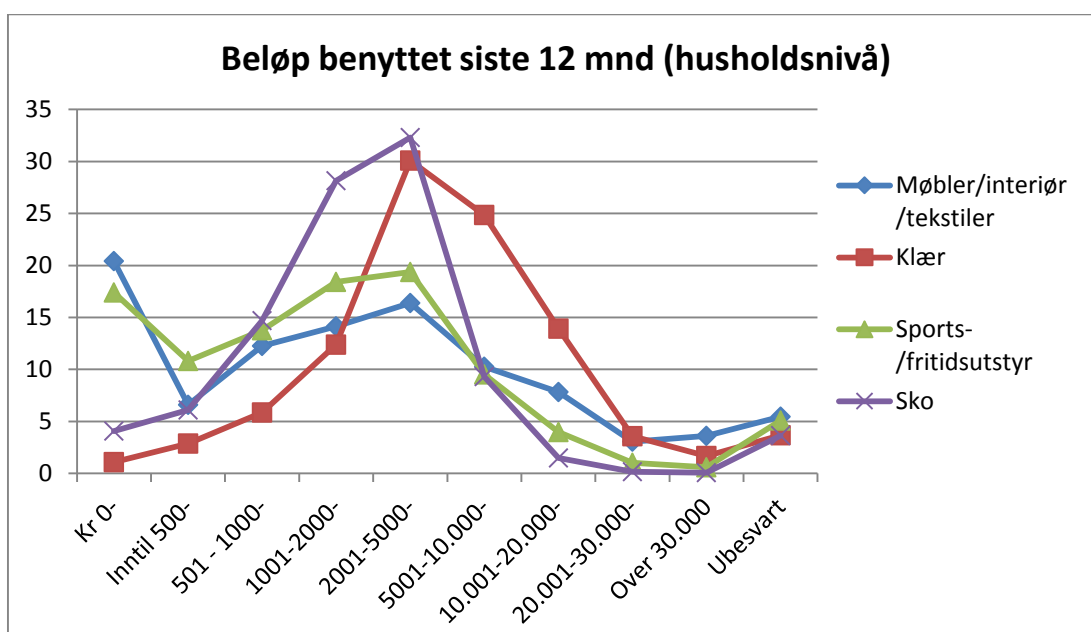
Figur 30 viser utgiftene til ulike typer husholdninger fordelt på inntektsklasse. Figuren viser at det er direkte sammenheng mellom inntekt og hvor mye hushold bruker på klær og sko. Barnefamilier med høy inntekt har mer enn dobbelt så høyt forbruk sammenlignet med barnefamilier med laveste inntekt.

Figur 30: Utgifter for klær og sko per ulike typer husholdninger og inntekt i 2012.

I de følgende avsnittene analyserer vi tall fra TNS Gallup sin Forbruker & Mediaundersøkelse fra 2008/2009 (TNS Gallup, 2010). Denne survey-undersøkelsen er omfattende med 10 019 respondenter og består av telefonintervju etterfulgt av et langt spørreskjema. Spørsmålene handler om ulike temaer fra hverdagen så som media, reklame, forbruk, ferie, interesser, politikk og samfunnsspørsmål. Her inkluderer vi svarene som har noe å gjøre med forbruk av klær, sko, interiørtekstiler eller sportsutstyr.

Først ser vi på rapportert forbruk; hvor mye penger respondentene estimerte at deres husstand brukte på fire ulike produktkategorier i løpet av de siste 12 månedene. Svarfordelingen er angitt i figur 31. Hver tredje estimerte at husholdets forbruk på sko var mellom 2001 og 5000 kroner, og nesten like mange estimerte forbruket på klær til samme nivå. Forbruk på møbler/interiør og på sports- og fritidsutstyr var jevnere fordelt mellom de ulike svarkategoriene, men hver femte anga at de ikke hadde kjøpt møbler/interiør, og 17% anga at de ikke hadde kjøpt sports- eller fritidsutstyr. Nesten alle hadde kjøpt sko og klær.

Figur 31 Omtrent hvor mye penger har du/din husstand brukt på følgende i løpet av de siste 12 måneder?

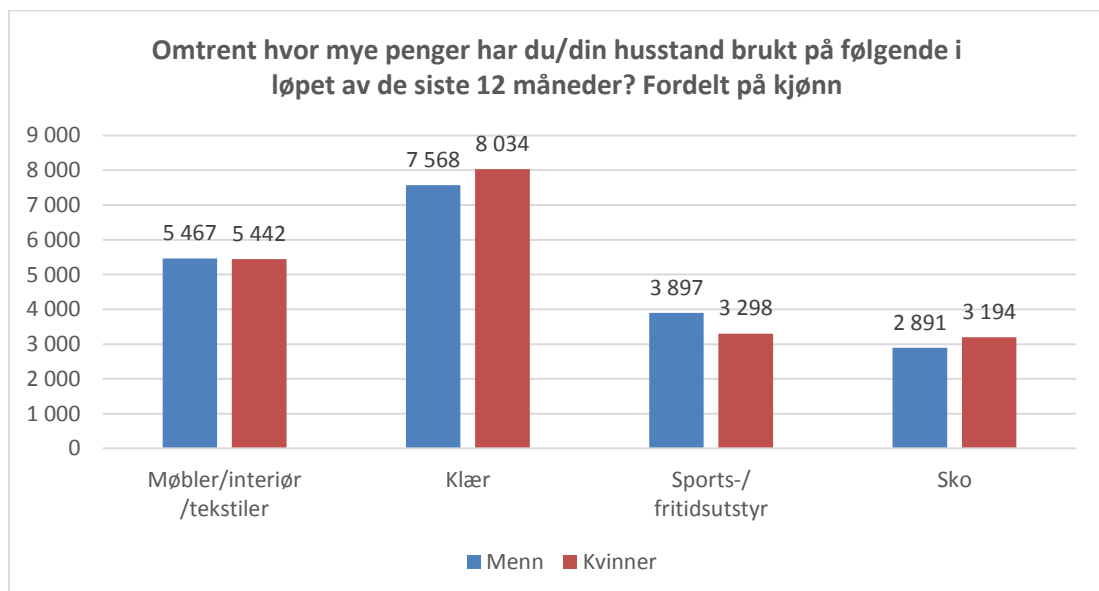
For å kunne analysere resultatene bedre, ble disse svarene kodet om til gjennomsnittlige beløp slik som angitt i tabell 7.

Tabell 7: Omkodning av svarkategoriene på årlige utgifter til gjennomsnittlige verdier

Svarkategori	Gjennomsnitt estimat
Kr 0-	0
Inntil 500-	250
501 - 1000-	750
1001-2000-	1500
2001-5000-	3500
5001-10.000-	7500
10.001-20.000-	15 000
20.001-30.000-	25 000
Over 30.000	35 000

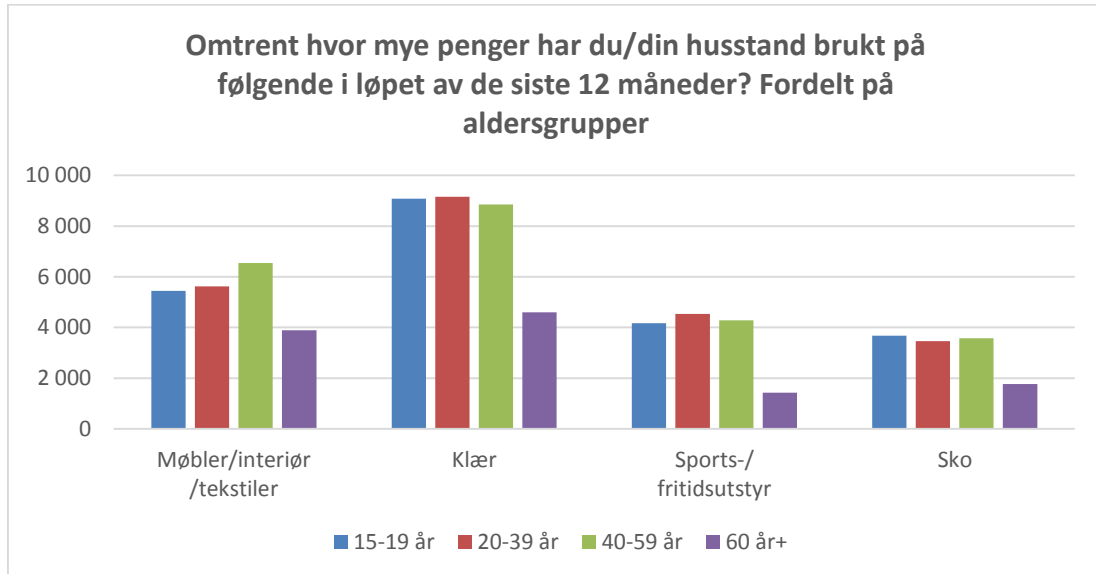
Etter omkodningen var det mulig å beregne gjennomsnittlig forbruk for de ulike kategoriene. Av de fire kategoriene, er forbruk på klær høyest (kr 7802), etterfulgt av møbler/interiør /tekstiler (kr 5455), sports-/fritidsutstyr (kr 3598) og til slutt sko (kr 3043).

Forbruksestimatene fra denne undersøkelsen er under halvparten av det som SSB har estimert i forbruksundersøkelsen fra 2012. Kategoriene klær og sko utgjør kr 10 845 tilsammen, mens i SSB-undersøkelsen var dette kr 23 618/ hushold/år. Det er mange mulige forklaringer på denne forskjellen. For det første, så er metoden annerledes. SSB-undersøkelsen benyttet dagbøker som respondentene fylte ut i løpet av to uker, noe som gjør at den undersøkelsen sannsynligvis er nærmere sannheten, da estimering av årsbruk på ujevne utgifter så som klesforbruk ikke er så enkelt. I tillegg er undersøkelsen gjort med xx år i mellom, og mengden penger som er brukt på klær og sko har økt (se figur 24). Og selv om begge undersøkelsene ønsker å få rapportert hele husholdsforbruket, kan de ulike måtene spørsmålet er stilt på ha påvirket resultatet slik at flere bare har rapportert sitt eget forbruk på Gallups undersøkelse.

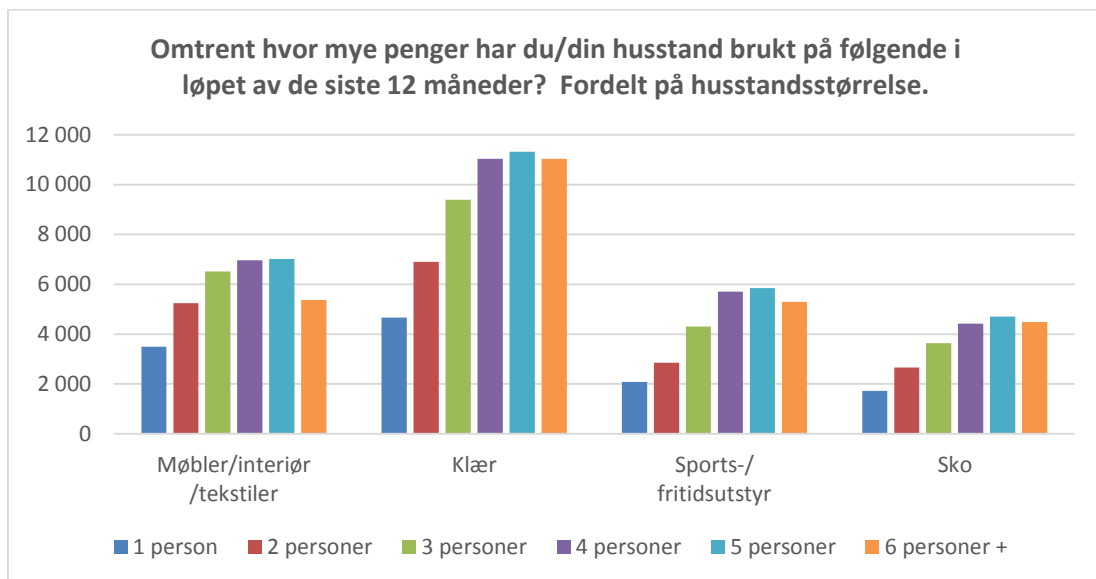
Figur 32: Omtrent hvor mye penger har du/din husstand brukt på følgende i løpet av de siste 12 måneder? Fordelt på kjønn

Undersøkelsen av gjennomsnittlige forbrukstill viser at det var noen kjønnsforskjeller (figur 32). Kvinner estimerte at de hadde brukt mer på klær og sko enn men, men mindre på sports- og fritidsutstyr. Samme tendens ble observert i SSB-resultatene.

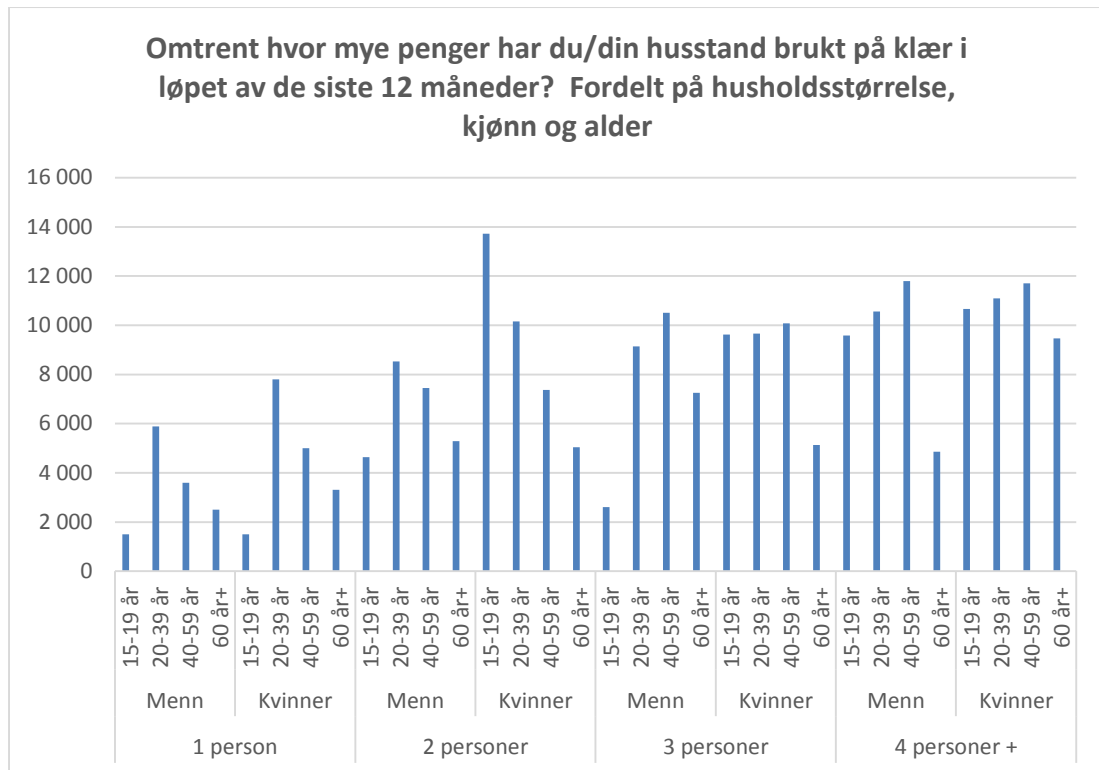

Figur 33: Omtrent hvor mye penger har du/din husstand brukt på følgende i løpet av de siste 12 måneder? Fordelt på aldersgrupper

De eldste rapporterte betydelig mindre forbruk på alle de fire produktkategoriene enn respondentene under 60 år (figur 33). Det er også mulig at dette har betydelig sammenheng med husholdsstørrelse, da færre av de eldre bor i store hushold. Figur 34 angir fordelingen mellom hushold av ulike størrelser, og viser økning fram til fem personer per hushold.

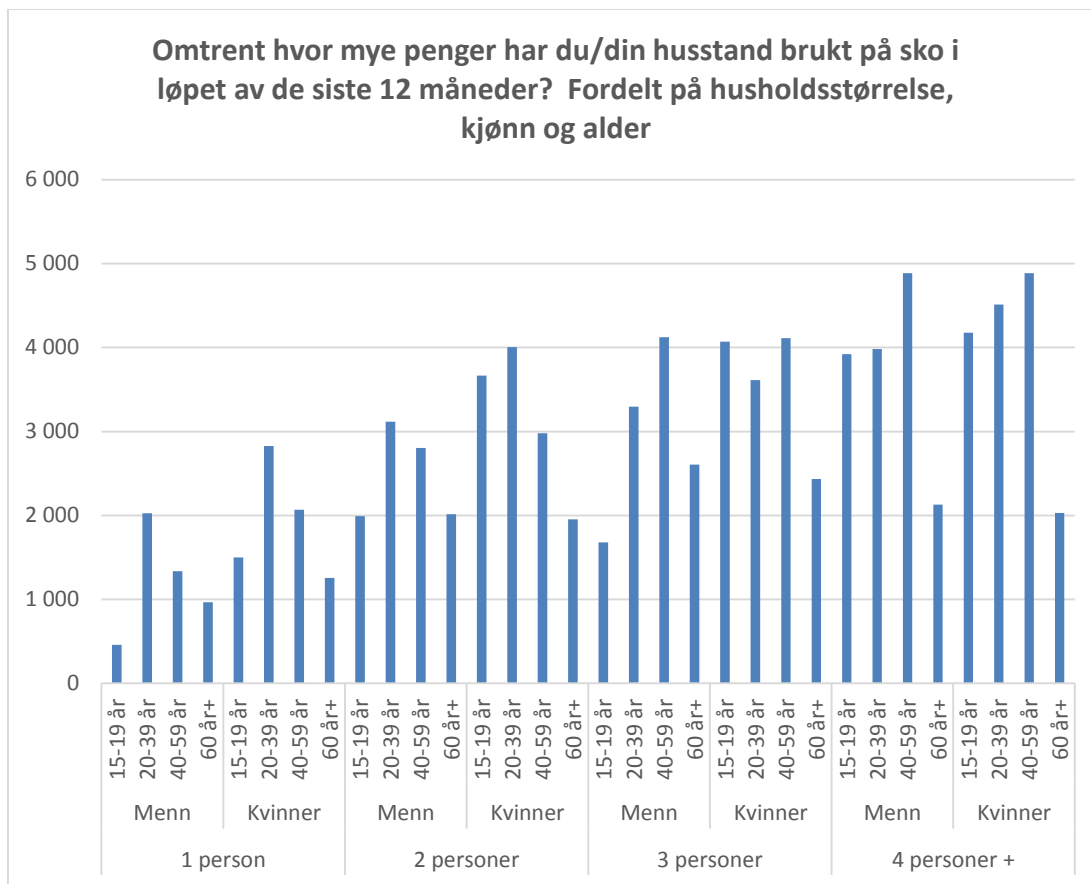

Figur 34: Omtrent hvor mye penger har du/din husstand brukt på følgende i løpet av de siste 12 måneder? Fordelt på husstandsstørrelse.

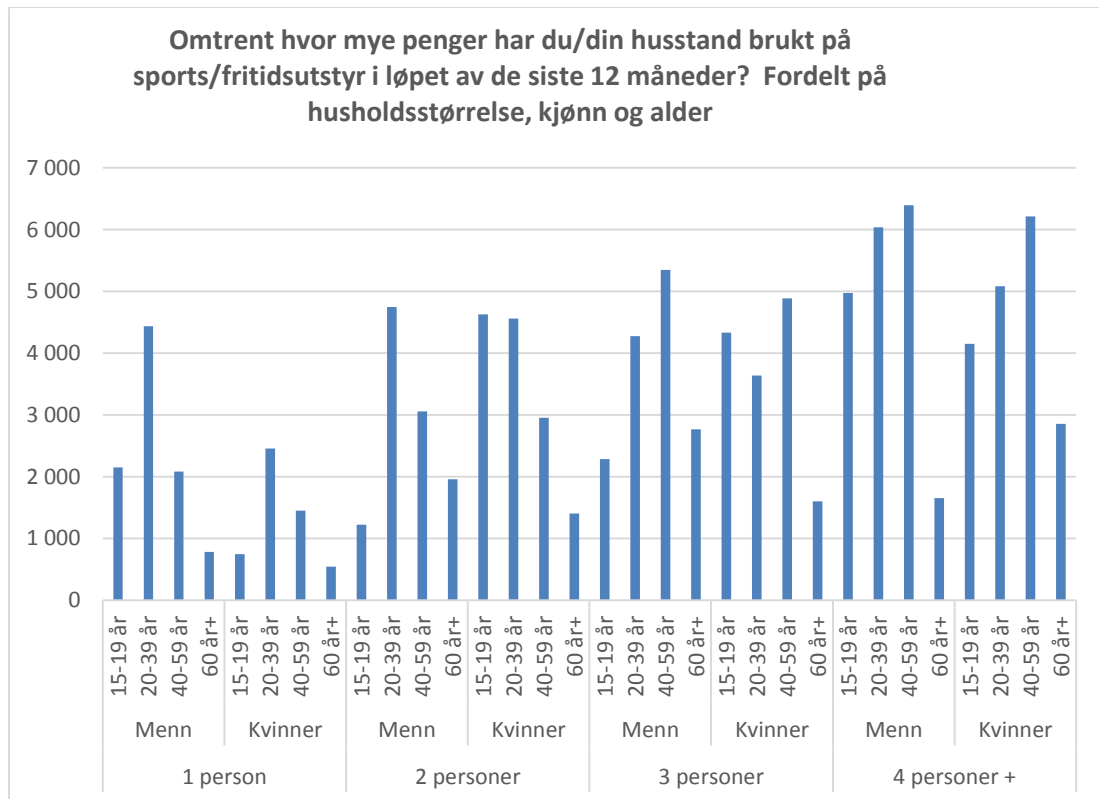
Figur 35: Årlig forbruk på klær fordelt på husholdsstørrelse, kjønn og alder

Det ser ut som den yngste gruppen i enpersonshusholdninger har veldig lavt forbruk og gruppen med unge kvinner i topersonshusholdninger har veldig høyt forbruk på klær i forhold til de andre gruppene, men disse gjennomsnittene er basert på veldig få respondenter. Undersøkelsen inkluderer bare 11 respondenter som er under 19 år og bor alene, og 27 som bor sammen med en person. Det er også mulig at disse estimatene blir mer usikre da det er mulig at respondentene ikke selv står hovedansvarlig for hele husholdets klesinnkjøp, spesielt hvis de bor sammen med foreldre.

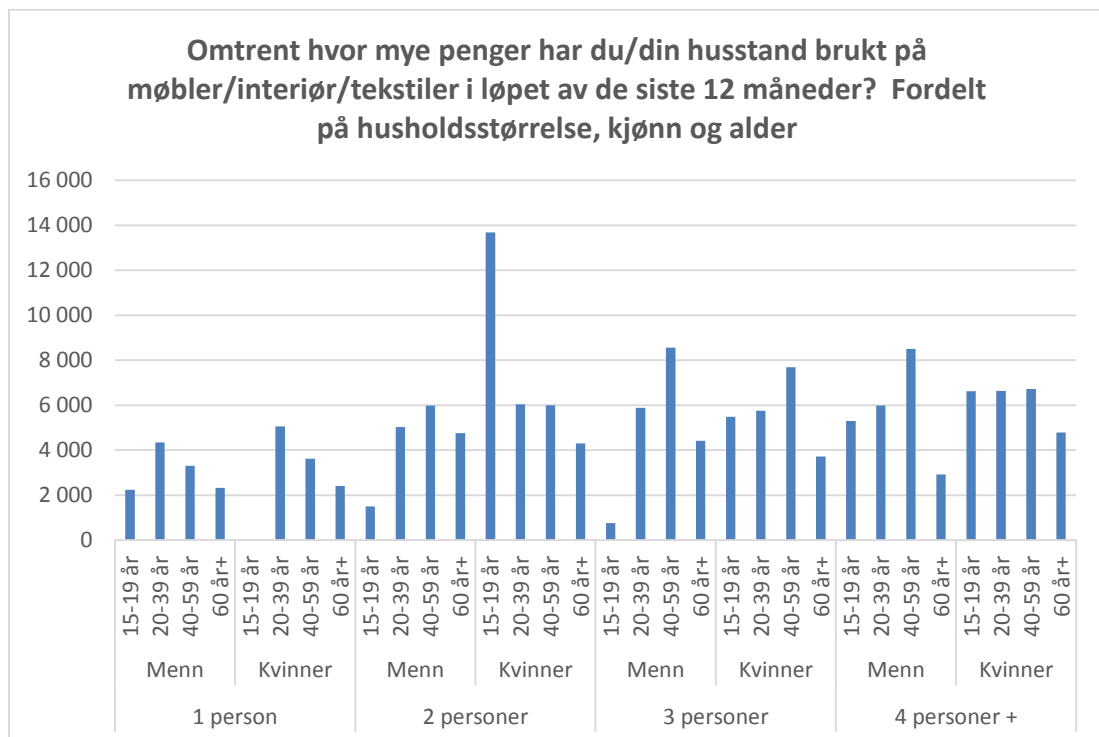
Figur 36: Årlig forbruk på sko fordelt på husholdsstørrelse, kjønn og alder

Figur 36 viser ulikheter i utgifter til sko for hushold av ulik størrelse. Høyest forbruk har menn og kvinner i hushold på fire personer eller mer i alderen 40 til 59 år. Men deretter synker utgiftene kraftig, og menn og kvinner over 60 år har lave utgifter til sko uavhengig av husholdsstørrelse. Aller laveste utgifter har menn under 19 år og da særlig om de bor alene. Dette skyldes trolig at de får sko av sine foreldre og ikke betaler dem selv. Kvinner svarer at husholdet bruker noe mer enn det menn svarer. For enpersonhushold kan denne forskjellen være reel, mens den for hushold med både menn og kvinner trolig heller skyldes ulik kunnskap omkring klesforbruk. Vi vet at kvinner kjøper mer klær til barn og også til menn xx

Figur 37: Årlig forbruk på sports/fritidsutstyr fordelt på husholdsstørrelse, kjønn og alder

Utgifter til sportsutstyr viser et annet bilde enn klær. Her estimerer menn som bor alene at de bruker mer enn kvinner. I likhet med utgifter til klær og sko bruker de eldste minst. Høyest utgifter har menn og kvinner i hushold med fire personer eller mer i alderen 40 til 49 år.

Figur 38: Årlig forbruk på møbler/interiør/tekstiler fordelt på husholdsstørrelse, kjønn og alder

Figur 38 viser hva personer i ulike hushold tror de har brukt på møbler, interiør og tekstiler det siste året. En gruppe skiller seg klart ut, kvinner i alderen 15-19 år i topersonshusholdninger. Imidlertid så var det veldig få respondenter i denne kategorien.

6.2 Butikker og merker

TNS Gallups Forbruker- og mediundersøkelse inkluderte også spørsmål om hvor respondene handlet og hvilke merker de kjøpte. Tabell 8 angir en liste over klesbutikker/kjeder og respondentenes svar på hvilken av dem de handlet i sist, om de handler der (enten av og til eller ofte), og om de foretrekker å handle der. Denne kan bidra i valg av butikker som skal brukes i prishenting for ulike klær i Referansebudsjettet.

Tabell 8: Klesbutikker

Klesbutikk	Der handlet sist	Handler i av og til eller ofte	Foretrekker å handle i
Dressmann	20,7 %	48,3 %	23,5 %
Cubus	16,2 %	54,3 %	21,8 %
Hennes & Mauritz	14,6 %	54,8 %	24,4 %
KappAhl	10,1 %	39,7 %	18,2 %
Lindex	6,9 %	37,6 %	15,6 %
B- Young	5,7 %	19,4 %	9,7 %
Vivikes	4,4 %	15,1 %	8,9 %
Vero Moda	4,3 %	26,3 %	10,3 %
Match Woman	4,2 %	14,8 %	9,0 %
Jack & Jones	3,3 %	24,5 %	6,9 %
Match Man	3,0 %	14,0 %	5,4 %
Vic	2,8 %	17,2 %	6,0 %
Bik Bok	2,7 %	13,9 %	4,7 %
Bogerud Tekstil	2,1 %	7,1 %	2,8 %
Lene V	1,8 %	19,9 %	7,0 %
Carlings	1,6 %	14,7 %	3,7 %
Voice of Europe	1,5 %	16,0 %	4,4 %
Gina Tricot	1,4 %	11,2 %	4,3 %
Indiska	1,4 %	13,7 %	5,5 %
Benetton	1,3 %	7,2 %	3,0 %
Mexx	1,0 %	8,1 %	3,1 %
JC	1,0 %	15,3 %	3,0 %
Boys of Europe	0,9 %	10,0 %	2,3 %
Neste Stopp	0,9 %	7,6 %	2,7 %
Esprit	0,5 %	5,7 %	2,0 %
Brandstad	0,5 %	5,1 %	1,4 %
Varners	0,4 %	4,6 %	1,2 %
Ricco Vero	0,4 %	3,6 %	1,2 %
Bertoni	0,3 %	2,8 %	0,8 %
Solid	0,3 %	3,9 %	1,0 %
Inwear	0,2 %	4,9 %	1,9 %

Butikker har ulike målgrupper, noen selger klær for hele familier mens enkelte bare har dame- eller herreklær, eller klær for unge. Rene barneklærbutikker var ikke inkludert i undersøkelsen. «Der handlet sist» kategori utgjør til sammen 118%, selv om det var spesifisert i skjemaet at kun ett svar skulle gis. Det er mulig at respondentene har handlet i flere butikker når de handlet noe sist, eller kanskje de ikke har husket helt hvor det var og har angitt flere sannsynlige alternativer.

Tabell 9: Klesmerker

Klesmerke	Kjøpte sist	Kjenner til	Foretrekker
Levi's	11,5 %	94,3 %	20,9 %
B-Young	9,6 %	84,2 %	8,8 %
Jack & Jones	7,7 %	87,7 %	9,9 %
Bik Bok	4,7 %	90,1 %	5,6 %
Mc Gordon	4,4 %	48,1 %	3,3 %
Gant	4,2 %	65,2 %	8,8 %
Diesel	3,8 %	86,5 %	9,4 %
Wrangler	3,7 %	82,6 %	5,9 %
Jean Paul	3,6 %	76,7 %	8,0 %
L.O.G.G	3,4 %	64,3 %	3,3 %
Henry Choice	2,8 %	77,8 %	4,3 %
Lee	2,5 %	82,0 %	6,9 %
Mexx	2,5 %	64,0 %	5,1 %
Sand	2,4 %	48,2 %	7,8 %
Benetton	2,3 %	84,1 %	3,6 %
Marie Philippe	1,7 %	30,1 %	2,8 %
In Wear	1,7 %	58,1 %	3,5 %
Calvin Klein	1,6 %	85,0 %	4,8 %
Armani	1,4 %	84,3 %	3,9 %
Tommy Hilfiger	1,2 %	60,3 %	3,2 %
Nudie Jeans	1,1 %	20,6 %	2,3 %
Marlboro Classic	1,1 %	62,3 %	3,5 %
Filippa K	1,0 %	40,0 %	3,2 %
Ralph Lauren	0,9 %	62,6 %	3,2 %
Timberland	0,8 %	65,7 %	2,8 %
Replay	0,8 %	34,0 %	2,6 %
Tiger of Sweden	0,6 %	27,7 %	3,3 %
Marco Polo	0,6 %	80,8 %	2,0 %
Dockers	0,5 %	43,9 %	1,4 %
Donna Karan, DKNY	0,5 %	45,2 %	2,1 %
Matinique	0,4 %	30,9 %	0,8 %
Miss Sixty	0,3 %	47,4 %	1,0 %

I følge Virke står de 26 største kleskjedene for 60% av klesbutikkens samlede omsetning i Norge (Virke, 2014a). De ti største er Hennes & Mauritz med 13%, etterfulgt av Cubus 8%, Texcon 5,5% (Norges største samarbeidsgruppering for frittstående motebutikker), Dressmann

4,1%, Lindex 3,8%, KappAhl 3,5%, Sparkjøp 2,5%, BikBok 2,4%, Match 2,3% og Carlings 1,8%.

I tillegg til klesbutikker, listet undersøkelsen opp en del klesmerker. Respondentene ble spurt om disse var merker de hadde kjøpt sist, kjente til, eller foretrakk. Listen mangler mange av de store kleskjedene egne varemerker, slik som H&M. Kjøpte sist er totalt 85%, noe som viser at mange har kjøpt sist klær av et merke som ikke er med på listen.

Undertøymerkene ble listet separat fra klesmerkene. I denne tabellen utgjør kjøpt sist kategorien 75%, noe som viser at respondentene også handlet andre merker enn de som var inkludert i undersøkelsen. Det var tillatt å angi flere svar på kategorien «foretrekker», men allikevel utgjør svarene sammen kun 96%, noe som tyder på at respondentene enten foretrakk noe som ikke var med i listen, eller ikke hadde noen mening om hvorvidt de foretrakk noen av merkene.

Tabell 10: Undertøymerker

Undertøymerker	Kjøpte sist	Kjenner til	Foretrekker
Triumph	12,9 %	80,3 %	19,1 %
Bjørn Borg	12,6 %	89,8 %	13,9 %
Sloggi	11,8 %	85,2 %	16,2 %
Pierre Robert	10,0 %	65,9 %	9,8 %
Dovre	9,2 %	80,3 %	10,0 %
Janus	6,6 %	75,2 %	9,8 %
Calvin Klein	4,1 %	82,9 %	6,8 %
L.O.G.G.	3,2 %	60,2 %	2,8 %
Kari Traa	2,0 %	77,7 %	3,4 %
JBS	1,2 %	25,1 %	1,7 %
Chantelle	0,9 %	29,8 %	2,1 %
After Eden	0,1 %	14,5 %	0,4 %

Undersøkelsen inkluderte også spørsmål om handlevaner i sportsbutikker (tabell 11) og av ulike sports- og fritidsklærmerker (tabell 12). «Der handlet sist» kategorien utgjør 72% totalt, noe som antyder at respondentene handler sports- eller fritidsutstyr i andre butikker (for eksempel andre sportsbutikker eller butikker som ikke har spesialisert seg på sportsutstyr), eller at kanskje ikke alle hadde handlet noen slike produkter i det siste. Listen over sports- og fritidsklærmerker er lang, men allikevel utgjør alle «kjøpte sist» svarene kun 92%.

Tabell 11: Sportsbutikker

Sportsbutikk	Der handlet sist	Handler i av og til eller ofte	Foretrekker å handle i:
G-sport	32,1 %	59,3 %	37,6 %
XXL Sport	15,0 %	30,4 %	20,6 %
Intersport	11,8 %	45,8 %	22,3 %
Sport 1	5,5 %	20,8 %	8,2 %
MX Sport	5,2 %	17,9 %	7,6 %
Sportshuset	2,5 %	13,5 %	6,0 %

Tabell 12: Sports- og fritidsklærsmærker

Sports-/Fritidsklær	Kjøpte sist	Kjenner til	Foretrekker
Bergans	13,4 %	93,6 %	29,3 %
Adidas	12,8 %	96,6 %	25,7 %
Helly Hansen	12,0 %	96,5 %	31,9 %
Ulvang	10,9 %	92,8 %	23,5 %
Nike	6,3 %	92,9 %	18,4 %
Umbro	4,0 %	84,5 %	8,5 %
Fjellräven	3,8 %	85,6 %	11,9 %
Norrøna	3,5 %	81,2 %	13,8 %
Puma	3,3 %	85,3 %	8,3 %
Haglöfs	2,4 %	50,7 %	6,1 %
H2O	2,1 %	69,4 %	4,3 %
Kari Traa	2,1 %	83,3 %	5,0 %
Bjørn Dæhlie	2,0 %	89,6 %	6,5 %
Swix	1,9 %	73,0 %	6,0 %
North Face	1,7 %	47,6 %	5,2 %
Peak Performance	1,4 %	48,7 %	5,9 %
McKinley	0,9 %	48,7 %	1,8 %
Quiksilver	0,8 %	42,4 %	3,4 %
Billabong	0,8 %	35,7 %	3,2 %
Berghaus	0,7 %	56,0 %	2,8 %
Burton	0,6 %	41,0 %	2,1 %
Hummel	0,6 %	64,4 %	3,0 %
Ajungilak	0,6 %	76,0 %	6,1 %
Roxy	0,5 %	24,3 %	1,4 %
Lowe Alpin	0,4 %	34,5 %	2,5 %
Fila	0,4 %	62,0 %	1,6 %
Frank Shorter	0,4 %	58,2 %	1,4 %
Fjellsport	0,4 %	59,7 %	1,0 %
Head	0,3 %	38,0 %	1,1 %
O'Neill	0,3 %	38,1 %	2,0 %
Ultra Sport	0,3 %	48,7 %	0,7 %
Phenix	0,2 %	32,7 %	1,2 %
Ajax	0,2 %	45,3 %	0,8 %
Napapijri	0,2 %	26,5 %	1,4 %
LillSport	0,1 %	43,4 %	0,9 %

Tilsvarende spørsmål ble også stilt for handling i ulike skobutikker (tabell 13) og av ulike skomærker (tabell 14). Skobutikkene «Der handlet sist» kategori utgjør totalt 67%, og av skomærkene utgjør det totalt 87%. Virke skriver at en stadig økende andel av skoomsetningen skjer utenom skofaghandelen. De viser til at i 2004 utgjorde innkjøp i skobutikkene om lag 70% av husholdningenes forbruk av skotøy, mens det nå har falt ned til 61% (Virke, 2014b).

Tabell 13: Skobutikker

Skobutikker	Der handlet sist	Handler av og til eller ofte	Foretrekker å handle i
Eurosko	26,3 %	51,8 %	30,4 %
Skoringen	16,3 %	47,4 %	23,3 %
Din Sko	9,0 %	31,3 %	13,7 %
Økonomisko	8,5 %	26,7 %	11,3 %
Bianco	4,0 %	13,2 %	9,1 %
DNA	2,8 %	10,9 %	6,2 %
Wedins	0,5 %	13,2 %	1,3 %

I følge Virke er den største skokjeden Eurosko-gruppen som har 46% av markedsandelene og inkluderer DNA og Shoeday (tidligere Økonomisko). De er etterfulgt av Shoe-d-Vision som har 12% (inkludere Skoringen, Zjoos og Feet me), Nilson gruppen 7%, og Bianco Footwear som har 5% av markedsandelene (Virke, 2014b).

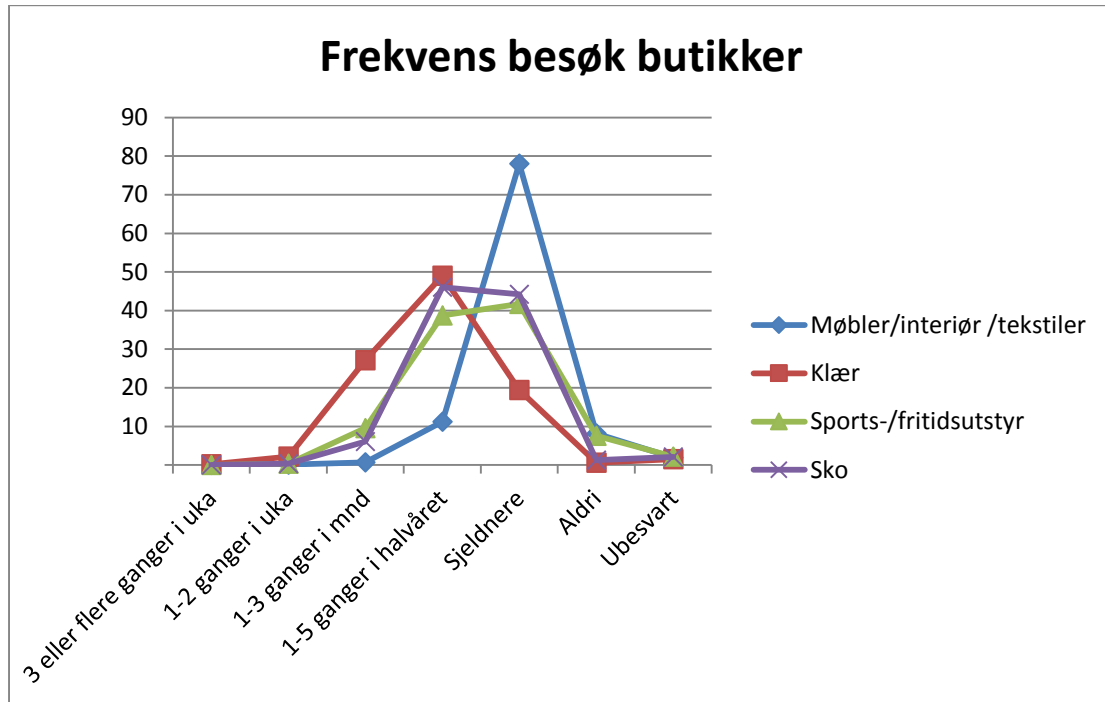
Tabell 14: Skomerker

Skomerker	Kjøpte sist	Kjenner til	Foretrekker
Ecco	27,4 %	94,8 %	42,6 %
Adidas	14,2 %	95,7 %	26,4 %
Nike	10,5 %	93,0 %	23,1 %
Asics	6,8 %	66,4 %	13,1 %
Viking	5,2 %	79,5 %	11,5 %
Timberland	3,6 %	73,1 %	8,2 %
Bianco	3,5 %	60,9 %	6,5 %
Roots	2,8 %	71,0 %	5,8 %
Converse	2,4 %	36,7 %	4,8 %
Merrell	2,1 %	25,9 %	4,3 %
Geox	2,1 %	37,9 %	4,3 %
Reebok	2,0 %	82,4 %	5,9 %
VagaBond	1,6 %	51,0 %	5,0 %
Dr. Marten's	0,7 %	48,9 %	2,8 %
Birkenstock	0,6 %	28,3 %	2,2 %
Caterpillar	0,5 %	52,8 %	1,9 %
Lloyd's	0,5 %	22,7 %	0,9 %
Kangaroos	0,4 %	49,8 %	0,8 %
Fila	0,4 %	47,9 %	0,9 %
Bjørn Borg	0,2 %	56,4 %	1,0 %
Lumberjack	0,2 %	32,4 %	0,7 %
Buffalo	0,2 %	41,7 %	0,7 %

Undersøkelsen er begrenset ved at mange butikker, kjeder og merker ikke har vært med. I følge Virke har netthandelen økt, nå er det mer sannsynlig at flere handler også utenfor de fysiske tradisjonelle butikkene (Virke, 2015).

6.3 Hvor ofte kjøper vi

Det spørsmålet vi ønsker å svare på her er hvor ofte det er vanlig å kjøpe ulike typer klær, sko og tekstiler. Vi starter med å se på TNS Gallups Forbruker- og mediaundersøkelse der respondentene ble spurt hvor ofte de besøkte ulike typer butikker (Figur 39). Resultatene viser at det er vanligst å besøke klesbutikker oftest, etterfulgt av skobutikker og sportsbutikker. Møbelbutikker ble besøkt sjeldnere. De fleste besøkte klesbutikker 1-5 ganger i halvåret, mens det var vanlig å besøke de andre typer av butikker som er inkludert her enda sjeldnere.

Figur 39: Hvor ofte besøker du butikker for å handle følgende produkter?

Dette sier lite om type produkter, så vi har stilt ytterligere spørsmål om klesinnkjøp på SIFO survey 2013. For å få mer kunnskap om hvor ofte det er vanlig å kjøpe klær til ulike anledninger, ba vi respondentene tenke på siste gang de kjøpte fire ulike typer klær eller sko til seg selv, og fortelle mer om disse kjøpene. Anledningene og type klær/sko var:

1. Klær til bruk ved fest eller formelle anledninger
2. Klær til bruk i friluftaktivitet, sport eller trening
3. Yttertøy til bruk ute om vinteren
4. Sko, støvler eller støvletter til bruk ute om vinteren

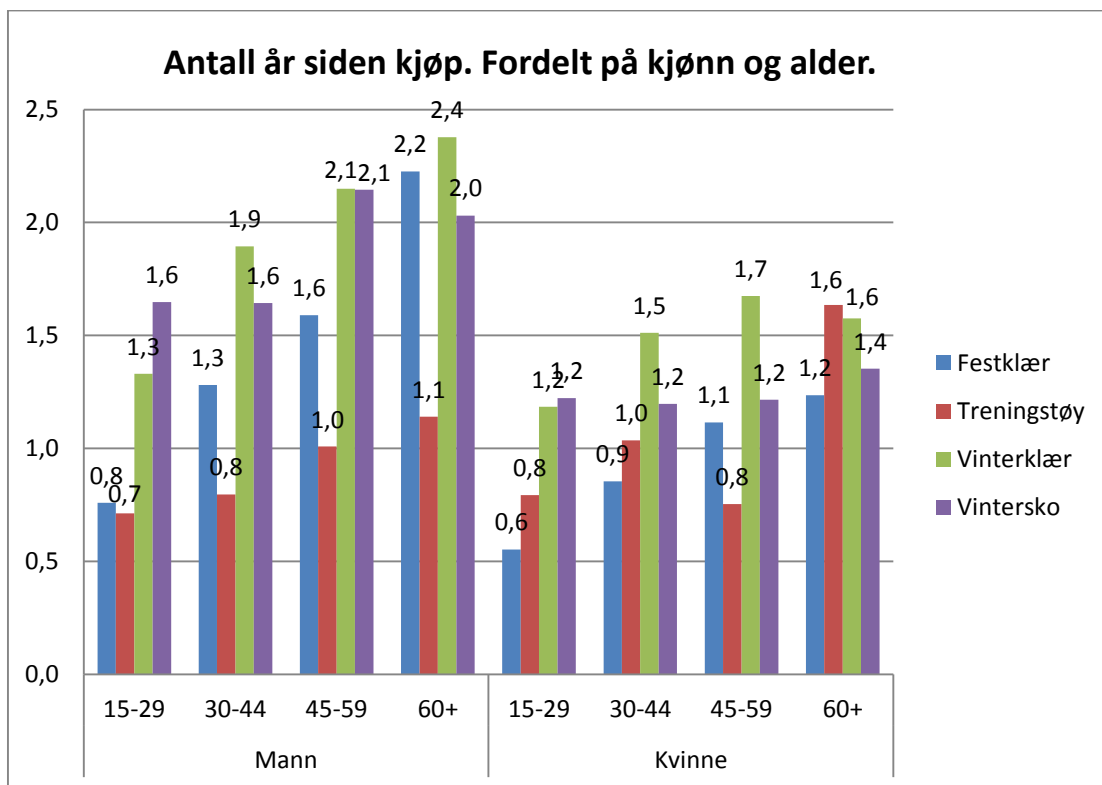
Disse kategoriene ble valgt fordi de ofte koster litt mer og dermed kan utgjøre en større andel av klesbudsjettet til familiene.

Vi ønsket å få informasjon om kjøp, så det ble spesifisert at spørsmålet gjald både nye og brukte plagg som er kjøpt, men ikke klær som respondentene har fått i gave eller arvet. Svaralternativene for hvor lenge det var siden siste kjøp var under et år siden, lengre enn et år siden, har aldri kjøpt et slikt plagg eller husker ikke/vet ikke. Dersom svaret var over et år, kunne respondentene angi antall år. Svarfordeling er angitt i tabell 15. Baser på svarene, ble det beregnet estimat for gjennomsnittlig antall år siden sist kjøp. Svarene «under et år siden» ble kodet om til et halvt år. Disse resultatene er angitt i tabellens siste kolonne.

Tabell 15: Antall år siden siste kjøpt

Type klær/sko	Under et år [%]	Lengre enn et år [%]	Har aldri kjøpt et slikt plagg [%]	Husker ikke [%]	Gjennomsnitt antall år
Klær til bruk ved fest eller formelle anledninger	67,7	26,4	0,3	5,6	1,2
Klær til bruk i friluftaktivitet, sport eller trening	68,3	23,0	1,3	7,4	1,0
Yttertøy til bruk ute om vinteren	40,2	51,1	0,2	8,5	1,7
Sko, støvler eller støvletter til bruk ute om vinteren	47,1	42,4	1,8	8,7	1,5

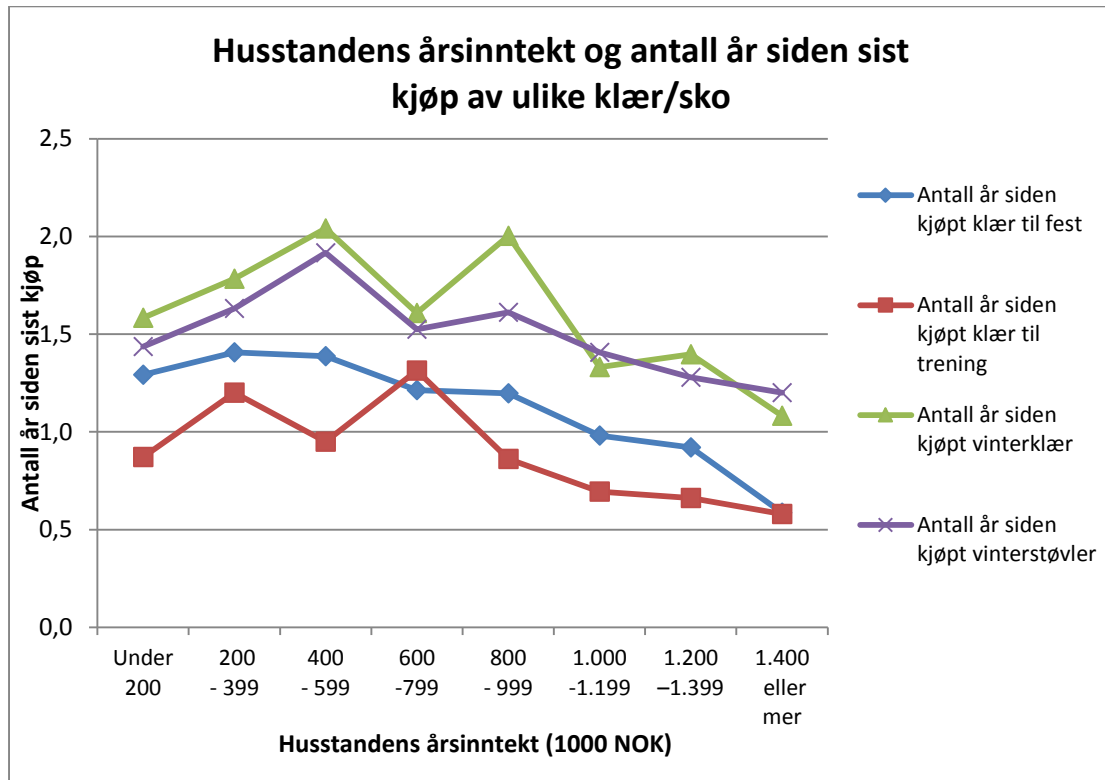
Resultatene viser at de fleste hadde kjøpt klær til friluftaktiviteter eller trening og fest eller formelle anledninger i løpet av det siste året, mens vintertøy og vintersko ble kjøpt noe sjeldnere.

Figur 40: Gjennomsnitt antall år siden sist kjøp av ulike klær/sko. Fordelt på kjønn og alder.

Menn rapporterte gjennomsnittlig over et halvt år lengre tid siden sist kjøp for tre av de fire kategoriene sammenlignet med kvinner. Unntaket er trenings/fritidstøy der det var et par måneder kortere tid siden siste kjøp for mennene. De eldre respondentene rapporterer noe lengre tid siden siste kjøp enn de unge i alle fire kategoriene, spesielt eldre menn. Kortest tid siden siste kjøp for de eldre mennene var av treningstøy, og her skiller de seg klart fra de eldre kvinnene som hadde kjøpt festklær sist. Forskjellen for innkjøp av fest- og formelle klær varierer mer med alder for menn enn for kvinner.

Sett i forhold til det store fokuset på unge kvinners forbruk av klær (Storm-Mathisen & Brusdal, 2009) skiller ikke de unge kvinnene i denne undersøkelsen seg spesielt ut. De forteller riktignok om kortest tid siden innkjøp, (0,6 år siden innkjøp av festklær), men dette er ikke veldig langt fra de unge mennene eller middelaldrende kvinner, begge med 0,8 år. De unge mennene kjøper treningstøy noe oftere enn de unge kvinnene. Antall år for innkjøp av vintersko er det samme for kvinner fra de yngste og opp til 59 år.

Figur41: Gjennomsnitt antall år siden sist kjøp av ulike klær/sko. Fordelt på husstandens årsinntekt

Når man sammenligner husstandens årsinntekt og antall år siden siste kjøp, ser vi at det er noe kortere tid for de som har høy inntekt enn de med lav inntekt. Dette gjelder alle de fire kategoriene klær/sko.

Vi ville også vite hva slags plagg eller sko det var som ble kjøpt, og hvor mye det kostet. De fire undersøkte produktgruppene går gjennom hver for seg.

6.4 Fest

Fest og formelle anledninger omfatter en rekke ulike anledninger, fra de store årshøytider; jul, nyttår, 17-mai og markering av runde år, konfirmasjoner, bryllup, barnedåp osv., til ulike former for selskapelighet blant venner, kolleger og familie. I 'skikk og bruk' litteraturen er distinksjoner mellom de formelle og festlige anledningene viktig (Døving & Klepp, 2009), men utviklingen har gått mot mindre strenge regler for denne typen anledning, og høyere prioritering av klær for andre anledninger (I. G. Klepp et al., 2014).

Gjennomsnittlig pris for festklær var kr 1 533, men det var store forskjeller i prisene som varierte fra 49 til 40 000 kroner. Siden variasjonen er betraktelig, er det også av interesse å se på medianverdien som er kr 800 og en del lavere enn gjennomsnittet. Vanligste type plagg som ble kjøpt var kjoler og skjørt, etterfulgt av overdel, dress/smoking og bukser. De dyreste plaggene var bunader, der prisene varierte fra 2 000 til 40 000 kroner.

Tabell 16: Priser på ulike klær til bruk ved fest eller formelle anledninger

Hva slags plagg var det?	Antall plagg	Gjennomsnitt [NOK]	Median [NOK]	Minimum [NOK]	Maximum [NOK]
Kjole eller skjørt	267	935	700	50	5 000
Genser, topp, skjorte eller annen overdel	229	551	400	49	3 300
Dress eller smoking	179	3 081	2 500	200	12 000
Bukse	104	762	600	50	3 000
Jakke eller kåpe	66	1 321	1 000	120	4 500
Bunad eller annet nasjonaldrakt	11	20 307	20 000	2 000	40 000
Pensko	8	772	999	100	1 100
Annet	5	2 778	1 997	700	8 000
Total	869	1 533	800	49	40 000

Det var forskjeller på pris på festklær mellom kvinner og menn (tabell 17). Menn brukte i gjennomsnitt kr 1 795 mens kvinner brukte kr 1 290. De unge under 29 hadde billigst festklær, kr 1 155, mens de mellom 30 og 44 hadde dyrest, kr 1 821.

Tabell 17: Pris på klær til fest/formelle anledninger fordelt på kjønn og alder

Kjønn	Alder	Antall plagg N	Gjennomsnitt [NOK]	Median [NOK]	Minimum [NOK]	Maximum [NOK]
Mann	15-29	77	1 604	900	100	7 500
	30-44	129	1 868	1 000	50	12 000
	45-59	114	1 881	1 200	79	25 000
	60+	100	1 749	1 000	99	8 000
	<i>Total</i>	<i>419</i>	<i>1 795</i>	<i>1 000</i>	<i>50</i>	<i>25 000</i>
Kvinne	15-29	140	909	400	60	30 000
	30-44	96	1 758	600	50	40 000
	45-59	98	1 225	800	99	20 000
	60+	117	1 415	900	49	20 000
	<i>Total</i>	<i>450</i>	<i>1 290</i>	<i>600</i>	<i>49</i>	<i>40 000</i>
Begge kjønn	15-29	216	1 155	466	60	30 000
	30-44	225	1 821	900	50	40 000
	45-59	212	1 577	1 000	79	25 000
	60+	217	1 569	1 000	49	20 000
	<i>Total</i>	<i>869</i>	<i>1 533</i>	<i>800</i>	<i>49</i>	<i>40 000</i>

Tiden fra siste innkjøp var lengst for bunader og dress/smoking (over to år), mens tiden var kortest for sko og overdel (tabell 18). Det første er ikke overraskende tatt i betraktning at dette er dyrere plagg som er laget for å vare. Samtidig er det påfallende at det kan brukes klær med svært forskjellig pris og kjøpshyppighet for den samme anledningen.

Tabell 18: Sist innkjøp av klær til fest/formelle anledninger

Hva slags plagg var det?	Gjennomsnitt antall år siden	N
Kjole eller skjørt	0,9	287
Genser, topp, skjorte eller annen overdel	0,9	242
Dress eller smoking	2,1	184
Bukse	1,0	114
Jakke eller kåpe	1,3	73
Bunad eller annet nasjonaldrakt	2,8	10
Pensko	0,5	9

6.5 Friluftsliv, sport og trening

Betydningen av fritid har økt i etterkrigstiden (A. Klepp, 1993). Dette har ytterligere blitt forsterket gjennom sterkt fokus på sport, friluftsliv og trening både ut i fra et folkehelseperspektiv og for å oppnå en sunn og vakker kropp (Laitala, Klepp, & Hauge, 2011). Klærne for sport og trening har gjennomgått en rask estetisk og funksjonell utvikling med vekt på funksjonalitet. Det har også foregått en spesialisering der tøyet blir mer og mer tilpasset den enkelte bruker (gjennom klubbnavn, initialer, markering av kjønn med mer) og den enkelte sportsgren (slik at klær og utstyr for å gå langrenn i skog er blitt annerledes enn på fjellet). Denne utviklingen har ført til en vekst i omsetning og miljøbelastning (Aall et al., 2011; I. G. Klepp & Skuland, 2013). Vi skal nå se på hva SIFO survey 2013 kan fortelle omkring dette forbruket.

Gjennomsnittlig pris på treningstøy som ble kjøpt sist var 772 kroner, men de rapporterte prisene varierte fra 16 til 9000 kroner (tabell 19). Medianverdien var 500 kr. Det vanligste treningstøyet som ble kjøpt sist var bukser/tights, etterfulgt av jakker. De dyreste treningsklærne var jakker og hele sett/drakt, etterfulgt av treningssko. Vanlige svar under kategorien «annet» var kjøp av flere ting samtidig; hansker, badedrakter, regntøy og mer spesialisert tøy til bestemte aktiviteter, så som seiling.

Tabell 19: Priser på ulike klær til bruk i friluftaktivitet, sport eller trening

Type plagg	Antall plagg	Gjennomsnitt [NOK]	Median [NOK]	Minimum [NOK]	Maximum [NOK]
Bukse eller tights	296	541	400	59	3 100
Jakke	195	1 332	800	99	8 000
T-skjorte, topp, genser eller annen overdel	151	370	300	25	2 000
Sko/støvler	50	1 073	999	90	2 800
Undertøy	39	389	400	33	1 000
Annet	34	1 570	864	50	9 000
Sokker	28	191	100	16	1 000
Treningssett/drakt	19	1 254	800	500	6 200
Total	812	772	500	16	9000

Menn brukte i gjennomsnitt kr 911 og kvinner kr 642 sist gang de kjøpte seg klær og sko for trening. Unge kvinner under 29 år kjøpte de billigste plaggene, 574 kroner, mens menn i alderen 45-59 hadde kjøpt de dyreste tingene, 1009 kroner. Kvinner i alle aldersgrupper brukte mindre enn menn i samme alder ved sist kjøp.

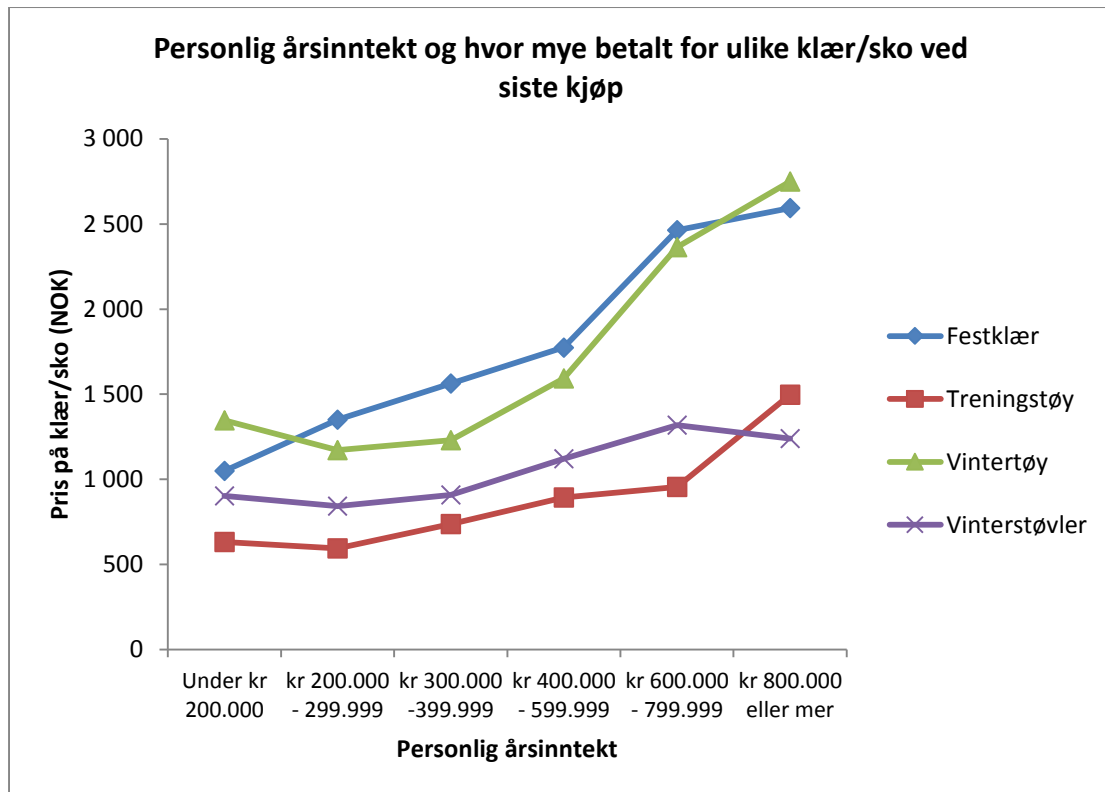
Tabell 20: Priser på ulike klær til bruk i friluftaktivitet, sport eller trening fordelt på kjønn og alder

Kjønn	Alder	Antall plagg	Gjennomsnitt [NOK]	Median [NOK]	Minimum [NOK]	Maximum [NOK]
Mann	15-29	76	840	400	50	3100
	30-44	118	957	500	49	8000
	45-59	115	1009	600	25	9000
	60+	84	776	600	16	4500
	<i>Total</i>	<i>393</i>	<i>911</i>	<i>500</i>	<i>16</i>	<i>9000</i>
Kvinne	15-29	140	574	300	50	5000
	30-44	90	671	400	29	3500
	45-59	88	667	500	50	3000
	60+	102	689	500	50	4500
	<i>Total</i>	<i>419</i>	<i>642</i>	<i>400</i>	<i>29</i>	<i>5000</i>
Begge kjønn	15-29	216	668	300	50	5000
	30-44	208	834	500	29	8000
	45-59	203	860	500	25	9000
	60+	186	729	500	16	4500
	<i>Total</i>	<i>812</i>	<i>772</i>	<i>500</i>	<i>16</i>	<i>9000</i>

T-skjorter og andre overdeler hadde kortest tid siden siste kjøp, mens sokker ble rapportert lengst siden sist. Allikevel, som vi senere ser så har de fleste rapportert at de kjøper flere par sokker per år, men det kan være at disse ikke er spesielt tiltenkt trening eller friluftsliv. Det kan også hende at de blir kjøpt sjeldent, men mange samtidig.

Tabell 21: Antall år siden kjøp av ulike typer klær til bruk i friluftaktivitet, sport eller trening

Hva slags plagg var det?	Gjennomsnitt antall år siden	N
Bukse eller tights	0,8	311
Jakke	1,0	209
T-skjorte, topp, genser eller annen overdel	0,7	180
Sko/støvler	1,2	50
Undertøy	0,9	48
Sokker	2,8	30
Treningssett/drakt	1,7	21

Figur 42: Gjennomsnitt av hvor mye respondentene betalte for de fire ulike kles/skokategoriene ved siste kjøp fordelt på personlig årsinntekt

Det er en klar sammenheng mellom personlig årsinntekt og prisnivået på det siste kjøpet på de fire produktgruppene som vi var interessert i. I alle fire gruppene har respondentene med høyere inntekt betalt mer. Forskjellen på festklær og vintertøy er spesielt stor, der respondentene med høyest inntekt har betalt 2,5 ganger mer enn respondentene med laveste inntekt. Prisen på treningstøy er cirka dobbelt så høy, mens forskjellene på vinterstøvler er mindre. Dette er ikke overraskende i og med at vinterstøvler er en spesifikk vare, mens klærne for fest omfatter en rekke svært ulike plagg og antrekk som vi allerede har vært inne på. Dette kan også tolkes slik at vinterstøvler og treningstøy prioriteres av alle, uansett inntekt (I. G. Klepp & Skuland, 2013) mens prioritering av festklær er mer avhengig av inntekt.

6.6 Yttertøy om vinteren

Ytterklær, og da spesielt vinterklærne er viktige fordi de holder oss varme. De har dermed en klarere praktisk funksjon enn mange andre klær. Samtidig er dette også det ytterste laget, som dermed sees av mange. Begge forhold tilsier at dette er plagg som trolig prioriteres høyt. Det er en glidende overgang mellom klær for sport, trening og friluftsliv og ytterklær for vinterbruk. Vi kan ikke helt vite hvordan informantene har tenkt rundt dette, men bare rapportere hvordan de har svart.

Det siste yttertøy for vinterbruk som respondentene hadde kjøpt var oftest jakke, kåpe eller frakk, etterfulgt av vinterbukser. Noen få hadde også kjøpt overall/termdress. De fleste svar under kategorien «annet» inkluderte mindre plagg som votter, skjerf og lue. Respondentene hadde brukt i gjennomsnitt 1 486 kr på plagget, men prisene varierte fra 50 til 3 000 kroner. Medianverdien var kr 1 000.

Tabell 22: Priser på ulike yttertøy til bruk ute om vinteren

Type vintertøy	Antall plagg	Gjennomsnitt [NOK]	Median [NOK]	Minimum [NOK]	Maximum [NOK]
Jakke eller kåpe	739	1 547	1 000	50	13 000
Bukse	47	834	700	100	2 500
Annet	13	770	563	100	3 200
Overall	9	909	508	200	2 500
Total	808	1 486	1000	50	13 000

Tabell 23: Priser på ulike yttertøy til bruk ute om vinteren fordelt på kjønn og alder

Kjønn	Alder	Antall plagg	Gjennomsnitt [NOK]	Median [NOK]	Minimum [NOK]	Maximum [NOK]
Mann	15-29	51	1 881	1 100	175	6 000
	30-44	117	1 938	1 200	80	10 000
	45-59	108	1 498	1 200	200	6 500
	60+	85	1 407	1 002	150	4 500
	<i>Total</i>	<i>361</i>	<i>1 674</i>	<i>1 200</i>	<i>80</i>	<i>10 000</i>
Kvinne	15-29	143	1 299	800	199	8 000
	30-44	94	1 196	800	50	7 000
	45-59	95	1 404	1 000	100	9 000
	60+	114	1 432	1 100	199	13 000
	<i>Total</i>	<i>447</i>	<i>1 334</i>	<i>900</i>	<i>50</i>	<i>13 000</i>
Begge kjønn	15-29	195	1 452	800	175	8 000
	30-44	211	1 608	1 000	50	10 000
	45-59	203	1 454	1 000	100	9 000
	60+	199	1 421	1 100	150	13 000
	<i>Total</i>	<i>808</i>	<i>1 486</i>	<i>1 000</i>	<i>50</i>	<i>13 000</i>

Menn rapporterte å ha kjøpt dyrere plagg enn kvinner, spesielt de som er under 44 år, mens for kvinner var aldersfordelingen motsatt: de over 45 betalte mer for vinterklærne. Forskjellen på pris mellom kvinner og menn var betydelig i gjennomsnitt for alle aldersgrupper: 300 kr. Utviklingen mot billigere og dårligere ytterklær for kvinner startet allerede tidlig på 1800-tallet og kan sees i sammenheng med kvinners synkende deltagelse i næringsliv og generelle status i perioden (Ulväng, 2012). Nedgangen i kvalitet og pris var en viktig forutsetning for større vekt på mote for kvinneklær.

Tabell 24: Antall år siden kjøp av ulike typer ulike yttertøy til bruk ute om vinteren

Hva slags plagg var det?	Gjennomsnitt antall år siden	N
Jakke eller kåpe	1,7	804
Bukse	1,3	47
Overall	1,5	13

Det var noe korter tid til siste gangs kjøp av bukser enn jakker, men dette er nok av mindre betydning da det var veldig få som hadde kjøpt noe annet enn jakker/kåper.

6.7 Vintersko og støvler

Vanligste type vintersko som var kjøpt sist hadde før, og var enten vanntette og «pustende» eller vanlige, ikke-vanntette. Gjennomsnittlig pris var 994 kroner, og medianverdien var nær denne: kr 900. De billigste som var rapportert kostet kr 4, noe som kan antyde at de er kjøpt brukt, eller eventuelt kan det ha vært skrivefeil. De dyreste vinterstøvlene var i kategorien vanntette og pustende og kostet kr 4 000.

Tabell 25: Priser på ulike sko, støvler eller støvletter til bruk ute om vinteren

Hva slags vintersko, støvler eller støvletter var det?	Antall sko	Gjennomsnitt [NOK]	Median [NOK]	Minimum [NOK]	Maximum [NOK]
Vanntette med pustende før (for eksempel Goretex og lignende)	249	1 177	1 200	100	4 000
Vanlige vinterstøvler/sko med før, ikke vanntette	242	799	700	4	2 000
Vanlige vinterstøvler/sko uten før, ikke vanntette	91	930	800	100	3 500
Ekstra varme støvler/støvletter, ikke vanntette (selskinn, pels, moonboots)	79	1 091	1 000	250	3 000
Jøgge/trenings sko for vinterbruk	43	987	862	200	2 500
Vanntette med før, ikke pustende materiale (F.eks. førete gummi-støvler, Thermoboosts, Bogs)	40	923	799	100	3 500
Annet	36	1 068	945	175	3 330
Total	779	994	900	4	4 000

Tabell 26: Priser på ulike sko, støvler eller støvletter til bruk ute om vinteren fordelt på kjønn og alder

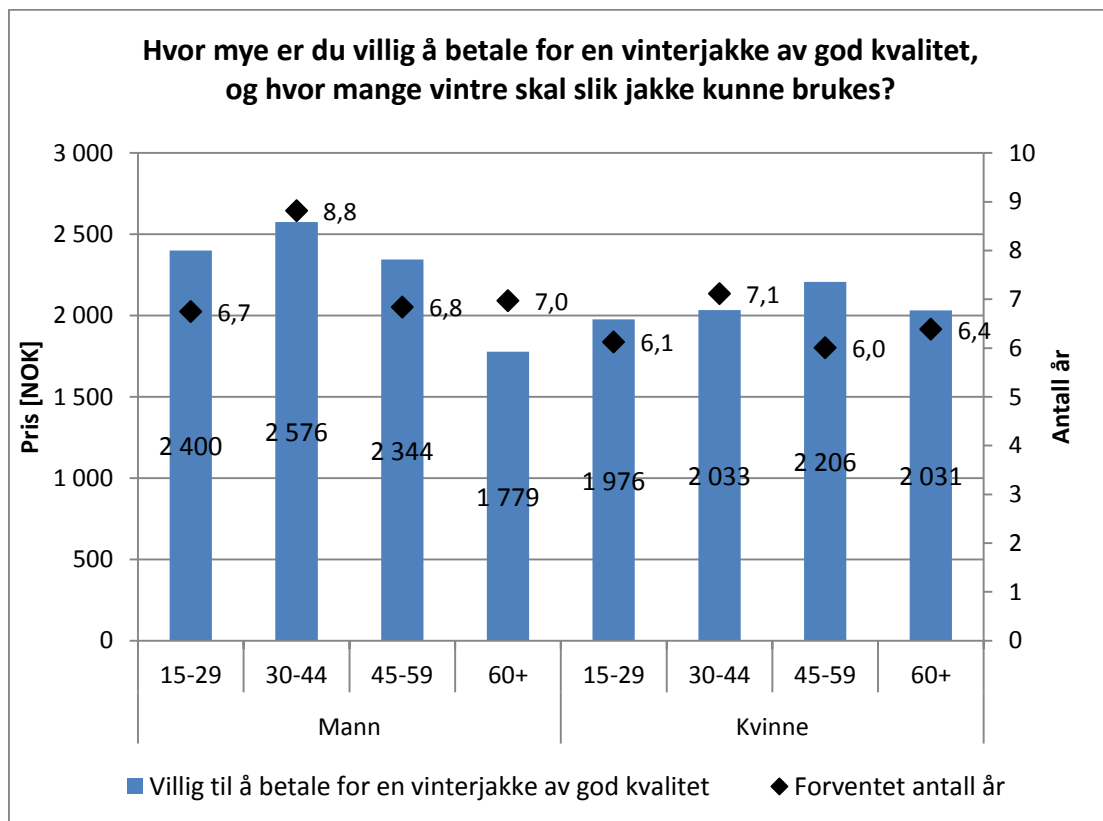
Kjønn	Alder	Antall sko	Gjennomsnitt [NOK]	Median [NOK]	Minimum [NOK]	Maximum [NOK]
Mann	15-29	53	1 111	954	299	3 000
	30-44	113	1 225	1 200	100	3 500
	45-59	100	1 064	953	250	2 999
	60+	87	1 032	1 000	125	3 330
	<i>Total</i>	<i>353</i>	<i>1 115</i>	<i>1 000</i>	<i>100</i>	<i>3 500</i>
Kvinne	15-29	135	832	800	200	3 000
	30-44	86	822	700	199	2 200
	45-59	94	940	800	100	4 000
	60+	111	985	1 000	4	3 000
	<i>Total</i>	<i>426</i>	<i>894</i>	<i>800</i>	<i>4</i>	<i>4 000</i>
Begge kjønn	15-29	189	911	800	200	3 000
	30-44	199	1 051	1 000	100	3 500
	45-59	193	1 004	899	100	4 000
	60+	198	1 005	1 000	4	3 330
	<i>Total</i>	<i>779</i>	<i>994</i>	<i>900</i>	<i>4</i>	<i>4 000</i>

Menn kjøpte dyrere sko enn kvinner, kr 1 115 vs. kr 894. Det var ikke veldig store forskjeller mellom aldersgruppene, men igjen, menn under 44 og kvinner over 45 kjøpte noe dyrere produkter enn de eldre eller yngre av samme kjønn.

6.8 Betalingsvillighet

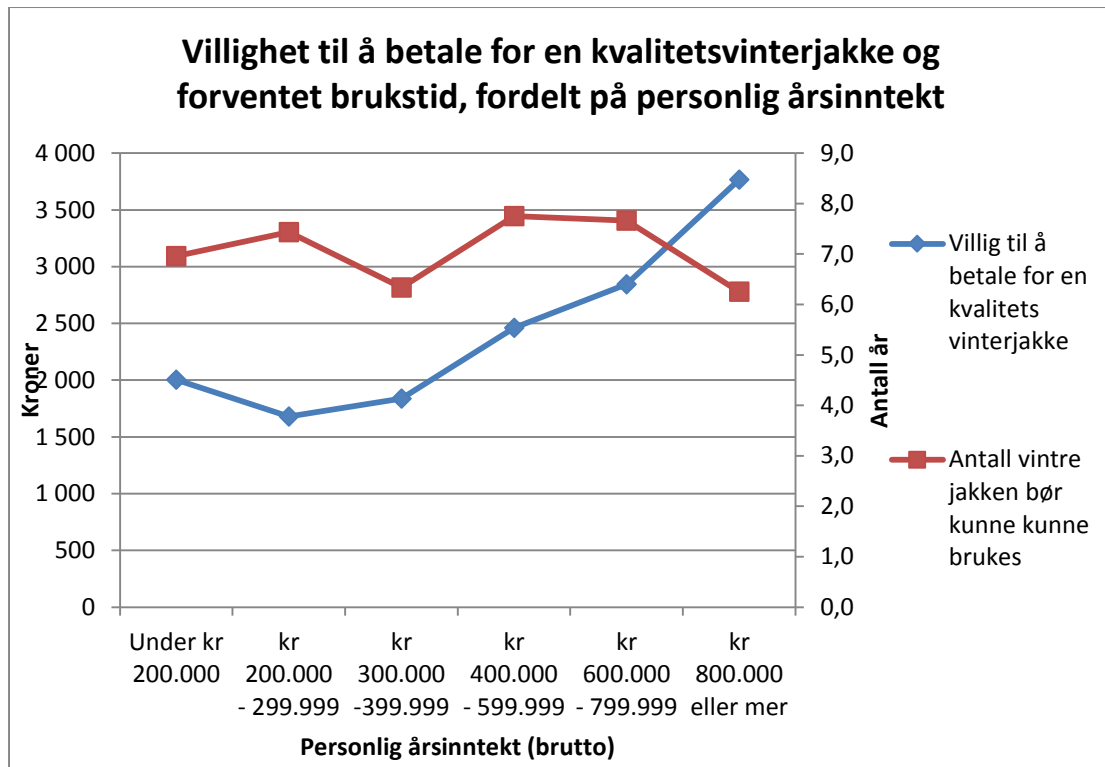
I tillegg ønsket vi informasjon om hva respondentene kunne tenke seg å betale for en vinterjakke av god kvalitet, og hvor mange vintre en slik jakke bør kunne brukes. I gjennomsnitt svarte de at de kunne betale kr 2 173 for en vinterjakke av god kvalitet. Den jakken bør da holde i 6,9 år. Medianverdien som hjelper å utelukke ekstreme svar indikerer at de fleste har svart kr 2 000 og 5 år.

Menn var villige til å betale 244 kroner mer enn kvinner, men forventer også at jakken skal holde et år lengre enn kvinnene. De yngre kvinnene under 29 år og eldre menn (60+) ønsket å betale minst for en jakke, men de forventet at jakken skulle holde like lenge som respondentene innen andre aldersgrupper som var villig å betale mer for jakken.

Figur 43: Hvor mye er du villig å betale for en vinterjakke av god kvalitet, og hvor mange vintre skal slik jakke kunne brukes?

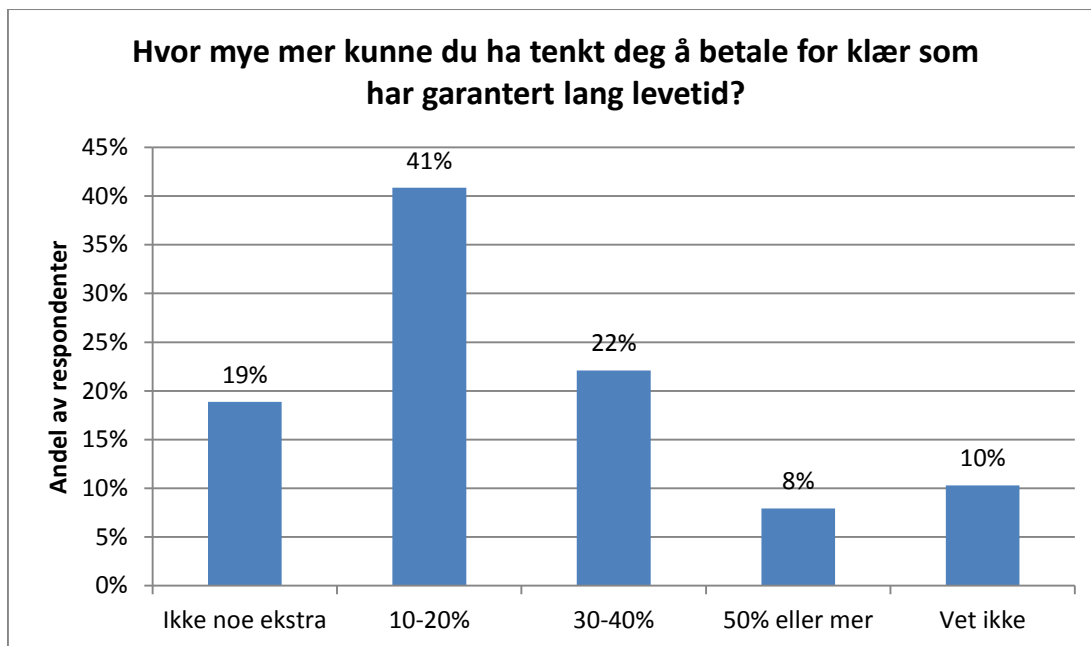
Respondenter med høyere inntekt var også mer villige til å betale mer for vinterjakken av høy kvalitet, men forventet ikke at den skulle kunne brukes lengre enn de med lavere inntekt som var villige til å betale mindre for jakken (figur 44). Vi vet fra tidligere studier at vurderingen omkring når et plagg er slitt og når det er utslitt varierer mye (I. G. Klepp, 2001; Laitala, 2014). Det er dermed godt mulig at samme jakke vil vare lenger for mennesker med lavere inntekt enn for de med høyere inntekt fordi kravene til klærnes utseende er forskjellig.

Figur 44: Villighet til å betale for en kvalitetsvinterjakke og forventet brukstid, fordelt på personlig årsinntekt

Lengre brukstid, og dermed færre innkjøp vil være en effektiv måte å redusere miljøpåvirkning av klesforbruk (Laitala, 2014). Et tiltak for å øke levetiden og dermed også brukstiden for klær, er at forbrukere kjøper klær av høyere teknisk kvalitet. Færre og bedre klær er et tiltak forbrukere har tillitt til (Austgulen, 2013; I. G. Klepp et al., 2015). Slik markedet fungerer i dag er det ikke sammenheng mellom pris og kvalitet, og ingen merkeordninger for kvalitet på klær. En endring mot færre og bedre klær krever både en type garantiordning og at forbrukere er villige til å betale mer for plaggene. Klærs levetid blir diskutert videre med flere eksempler i kapittel 8.

Vi ønsket å vite mer om forbrukernes holdninger til dette tiltaket som kan bety at klesprisene kan bli noe høyere enn de er i dag. Derfor spurte vi «Tenk deg at det fantes klær som er av høy kvalitet, og som har garantert lang levetid. Hvor mye mer kunne du ha tenkt deg å betale for klær som har garantert lang levetid i forhold til vanlige klær uten slik garanti?» Svarfordeling er angitt i figur 45.

Figur 45: Hvor mye mer kunne du ha tenkt deg å betale for klær som har garantert lang levetid i forhold til vanlige klær uten slik garanti? (SIFO survey 2012)

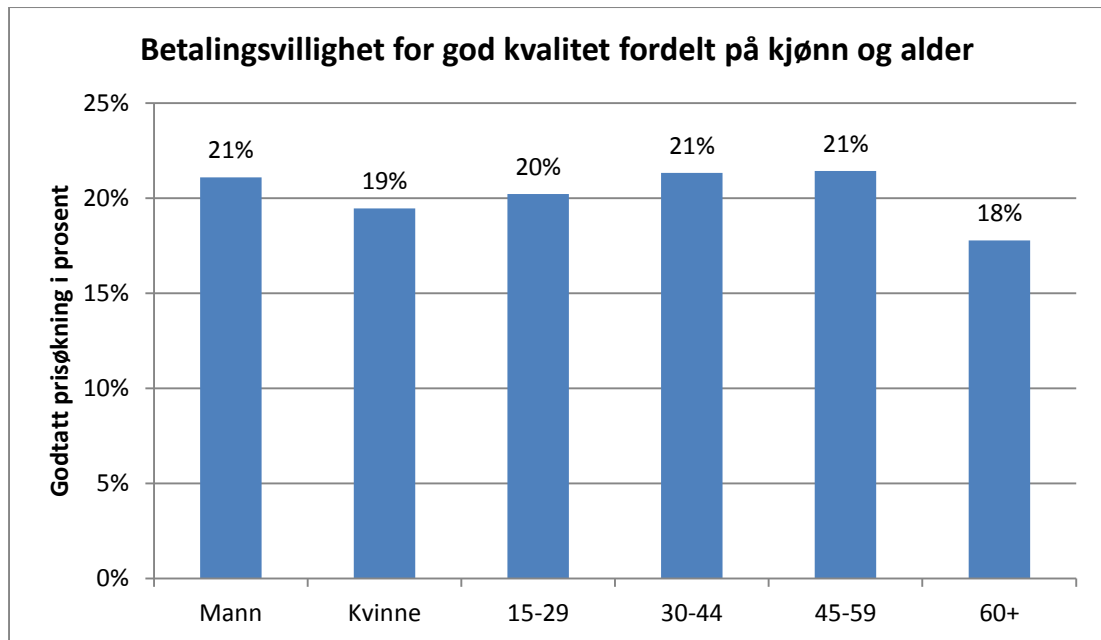
71 % kunne tenke seg å betale ekstra for klær med garantert lengre levetid. De fleste kunne tenke seg en moderat prisøkning på 10-20 %; 8% kunne tenke seg å betale over dobbelt pris for slike klær; mens hvert femte ikke ønsket å betale noe mer.

For å gjøre sammenligning mellom gruppene enklere, ble svarene kodet om til prosent som muliggjør sammenligning av gjennomsnitt. Svarene ble kodet som vist i tabell 27.

Tabell 27: Koding av svarkategoriene til gjennomsnittlig prosent

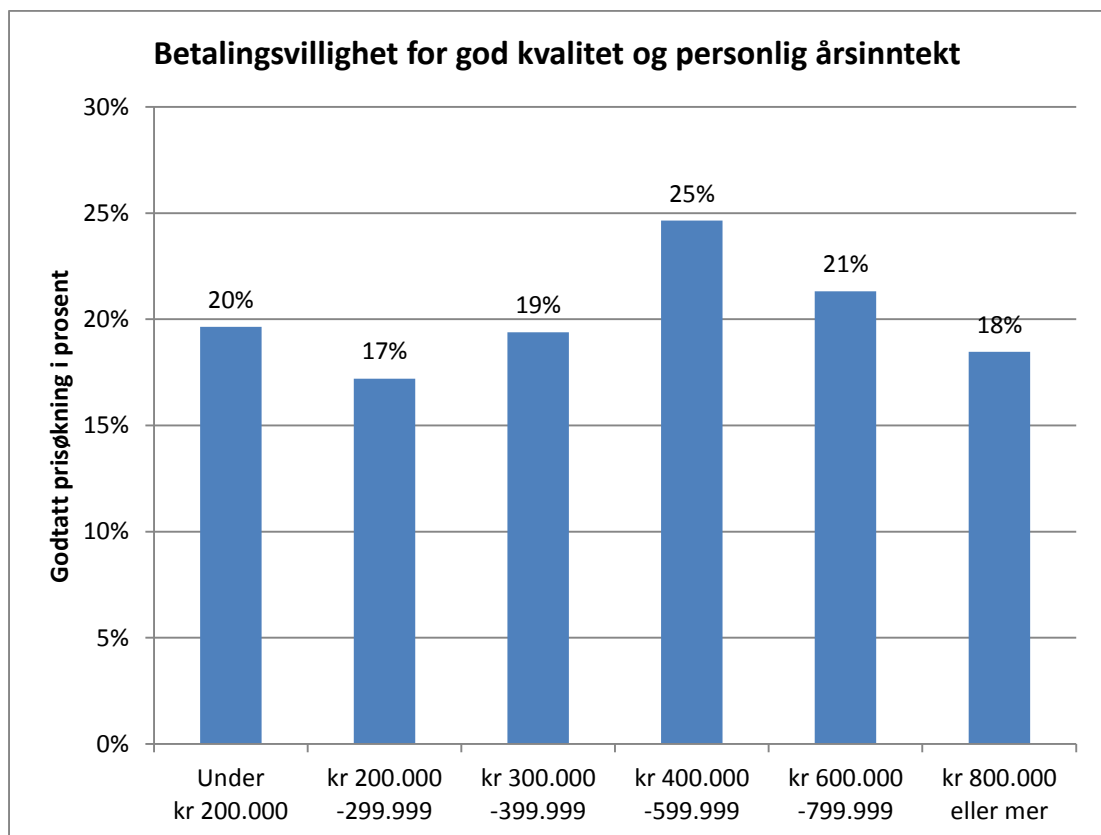
Besvart kategori	Ny kategori for prisøkning i prosent
Ikke noe ekstra	0
10-20%	15
30-40%	35
50% eller mer	55

I gjennomsnitt var menn villige til å betale 2% mer for kvalitetsklær enn kvinner. Av de ulike aldersgruppene var de mellom 30 og 59 mest villige til å betale mer, etterfulgt av 15-29 åringer. De over 60 år var aller minst villige til å betale ekstra, men godtok fortsatt i gjennomsnitt ca 18% prisøkning (figur 46). Forskjellene i betalingsvillighet var ikke stor mellom noen av gruppene.

Figur 46: Betalingsvillighet og kjønn og alder

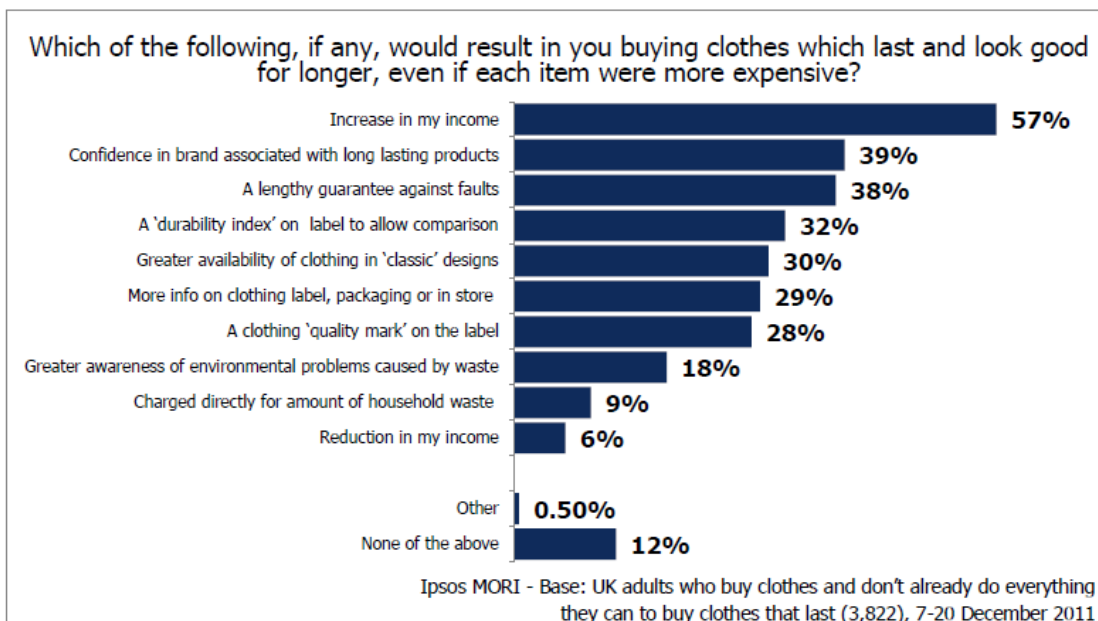
Det ser ut som det er en sammenheng mellom inntekt og betalingsvillighet, men sammenhengen er ikke lineær (figur 47). De som tjener mellom 400 000 og 799 999 kroner i året er litt mer villige til å betale mer for kvalitetsklær enn de som tjener mer eller mindre enn dette.

Figur 47: Betalingsvillighet og personlig årsinntekt

Resultatene fra en undersøkelse utført i Storbritannia viste at forbrukere er interessert i å velge klær som varer lengere (Gracey & Moon, 2012). Faktorene som forbrukerne mente ville bidra

mest til å velge slike klær selv om de hadde høyere pris, var økt inntekt, tillit til varemerker, garantiordninger, samt holdbarhetsmerking (figur 48).

Figur 48: Drivere for å kjøpe klær som varer og ser bra ut lenger i Storbritannia (Gracey & Moon, 2012 p. 21).

Både svarene i Norge og Storbritannia viser at det er villighet til å velge mer holdbare klær dersom det finnes muligheter for å finne disse i markedet. Det pågående arbeidet innenfor bærekraftig utvikling for klær og tekstiler har i svært liten grad tatt tak i disse mulighetene (I. G. Klepp et al., 2015). Videre viser svarene at det finnes en betydelig betalingsvillighet for klær av høyere kvalitet. Et viktig spørsmål blir da hvordan høy kvalitet skal kunne gjenkjennes.

6.9 Endringer og detaljer

Kapittelet har vist at vi har god oversikt over utviklingen over tid. Klær og sko utgjør en stadig synkende andel av husholdningens utgifter og er nå på 5,4%. Men kildene er dårlige når vi går ned i detaljer. Dette skyldes flere forhold. Grensen mellom hva som kategoriseres som klær og sko kontra sportsutstyr er svært glidende. Et godt eksempel på dette er joggesko som både er sportsutstyr og helt alminnelige sko. Opplysninger som bygger på intervjuer kan dermed si mer om hvordan kategoriene skifter, enn om forbruket. Det er jo f. eks mulig at kvinner i større grad tenker på joggesko som sko, og menn ser dem som sportsutstyr. Det neste har sammenheng med det første. Svar på spørsmål omkring daglige og gjentatte handlinger som innkjøp bør suppleres med andre typer kilder. Når vi, og andre, har gjort så lite konkrete undersøkelser av nettopp innkjøp så blir det vanskelig å vite hva tallene viser og skjuler. Viktig for å forstå innkjøp blir dermed spørsmål omkring priser og betalingsvillighet.

Størst utgifter til klær og sko har par med barn, og utgiftene vokser med antall barn, men flater ut for hushold med seks personer eller mer. For klær synker utgiften per person med voksende husholdstørrelse. For sko er forskjellene mindre. Eldre bruker mindre penger på klær, sko og sportsutstyr. Menn bruker mer på sportsutstyr og kvinner mer på klær. Både innenfor klær og sko, og innen sport domineres markedet av noen store kjeder og noen store merker, selv om det finnes et stort antall ulike og mindre. Antall år siden siste kjøp var 1,2 for klær til fest og formelle anledninger, 1 år til sport, trening og friluftsliv, 1,7 for vinterterryttertøy og 1,5 år for sko og støvler for vinterbruk. Forskjellene mellom ulike forbrukere er som forventet med kortere tid siden sist kjøp av klær for kvinner og sportsutstyr for menn, og lengre tid for de eldste.

Men gruppen unge kvinner skiller seg mindre ut enn debatten omkring deres forbruk skulle tyde på. Når man sammenligner husstandens årsinntekt og antall år siden siste kjøp, ser vi at det er noe kortere tid for de som har høy inntekt enn de med lav inntekt. Gjennomsnittlig pris for festklær var kr 1 533, men det var store forskjeller i prisene og forskjellene var større mellom kvinner enn mellom menn. Menn brukte i gjennomsnitt kr 911 og kvinner kr 642 sist gang de kjøpte seg klær og sko for trening. Unge kvinner under 29 år kjøpte de billigste plaggene, 574 kroner, mens menn i alderen 45-59 hadde kjøpt de dyreste tingene, 1009 kroner. Kvinner i alle aldersgrupper brukte mindre enn menn i samme alder ved sist kjøp. Det er klar sammenheng mellom personlig årsinntekt og hvor mye respondentene sier de brukte på siste kjøp av klær og sportsutstyr. Prisene på siste innkjøp av ytterplagg for vinterbruk varierer veldig. Men ser vi bort i fra de som brukte mest og minst så kjøpe menn et slikt plagg for 1200 kr, mens kvinner betalte 900 kr. Prisforskjellene var mindre for sko enn for ytterklær. For vinterjakke av god kvalitet svarte de fleste at de ville gi 2 000 kr og forventet at den vil vare i 5 år. Respondenter med høyere inntekt er mer villige til å betale mer for en vinterjakke av høy kvalitet, men forventer ikke at den skal kunne brukes lengre enn de med lavere inntekt. Det er mange som kunne tenke seg å betale mer for klær av høyere teknisk kvalitet, men det finnes ingen måter å skaffe seg kunnskap om dette på i dagens marked.

7 Avhending

I Norge, som i mange vestlige land, har fallende priser og økt kjøpekraft ført til økende mengder av tekstiler i husholdninger (European Environment Agency, 2014). Med mer klær kan hvert enkelt plagg levetid øke i antall i år, fordi de brukes sjeldnere. Dette øker også muligheten for at eieren ønsker å kvitte seg med plagget før det er slitt ut. En mindre del av klærnes potensielle anvendelsestid blir dermed benyttet av den første eieren. En av grunnene til at avhending har betydelige miljøkonsekvenser er at det påvirker den totale brukstiden for et plagg. Når noe gis til gjenbruk, er avhendingen ikke slutten av plaggets levetid, men begynnelsen av en ny bruksperiode. Det er den samlede brukstiden som har størst betydning for hvordan klær bidrar til miljøbelastning.

Avhending er viktig i diskusjoner omkring miljø fordi avfall er et miljøpolitisk område. Derfor har vi også mye kunnskap omkring dette på SIFO. Diskusjonen vi skal føre nå er basert på to ulike metodene; en garderobestudie av klær som skal kastes, og en forbrukersurvey. Begge ble gjort som en del av Textile waste-prosjektet. For å skille kvantitative og kvalitative resultater i teksten, er survey-deltakerne omtalt som «respondenter», mens intervjudeltakerne betegnes som «informanter».

Den garderobestudien vi bygger på her er basert på et strategisk utvalg av 16 husholdninger. Materialet består av dybdeintervjuer om klespraksiser, registreringer av anskaffelser og av alle klærne som skulle ut av bruk i løpet av et halvt år, samt at de fleste av dem ble samlet inn for senere analyser. Informantene ble intervjuet for å finne ut de spesifikke årsakene til avhending av hvert enkelt plagg, og hvordan plagget hadde vært brukt. Sitater fra disse intervjuene er angitt med informantens (fiktive) navn og alder. Tilstanden til klærne som ble samlet inn er senere evaluert (for eksempel graden av slitasje, nopping, fargeendringer). Informantene er valgt ut for å få med en variasjon i forhold til livssituasjoner, alder, kjønn, sivilstatus, familiestørrelse og økonomi. De kan deles i tre hovedgrupper basert på livsfase: 1) unge uten barn, 2) foreldre med små barn, og 3) godt voksne, pensjonerte eller som nærmer seg pensjonsalderen. Informantene kommer fra tre ulike geografiske områder i Norge: Oslo (øst og vest), Oslos nabofylker Akershus og Buskerud, og Sør-Trøndelag. Klærne fra 35 personer i de 16 husholdningene er med i undersøkelsen. I løpet av seks måneder ble 620 plagg tatt ut av bruk og registrert. Hver deltaker sluttet å bruke i gjennomsnitt 18 plagg. Det ble også gjennomført en surveyundersøkelse i 2010-2011, som ble besvart av 546 respondenter. Dette samme survey-materialet ble brukt som kilde i kapittelet om klesvask, og utvalget er presentert under 5.1.

Diskusjonen omkring avhending har ikke så stor direkte relevans for Referansebudsjettet. Det handler jo om hvor mye det koster å anskaffe det som skal til for et alminnelig forbruk. Men indirekte har avhending stor påvirkning også for dette. Det påvirker som nevnt levetiden for klær, og mengden brukte klær som på ulike måter gjøres tilgjengelig gjennom ulike former for kommersielle, private eller ideelle delingsformer. Derfor skal vi kort se på mengden tekstilavfall før vi diskuterer hvordan og hvor ofte det kastes. Problemstillingen for dette kapittelet er: Hvordan er det vanlig å kvitte seg med uønskede klær og andre tekstiler?

7.1 Mengden norsk tekstilavfall

Som tidligere nevnt er det ikke mange gode statistiske kilder til informasjon om klesforbruk. Men fordi vi har liten produksjon av klær og tekstiler i Norge (European Environment Agency, 2014) gir importstatistikk god oversikt over totaliteten som selges. Total import i 2011 var tilsvarende 43 kg tekstiler per innbygger årlig, hvorav 14 kg var klær (Statistics Norway, 2012). Eksportstatistikk for tekstiler viser at den største kategorien eksporterte tekstiler var brukte klær og tekstilvarer, 20 745 tonn i 2011, noe som er nesten halvparten av den totale tekstileksporten. Dette tilsvarer ca 4,2 kg per innbygger årlig (Laitala, Klepp, Morley, et al., 2012). Denne handelen med brukte klær er en stor global industri, der klær fra det "Global Nord" ender opp i det "Global South" (Hansen, 2000; Norris, 2012).

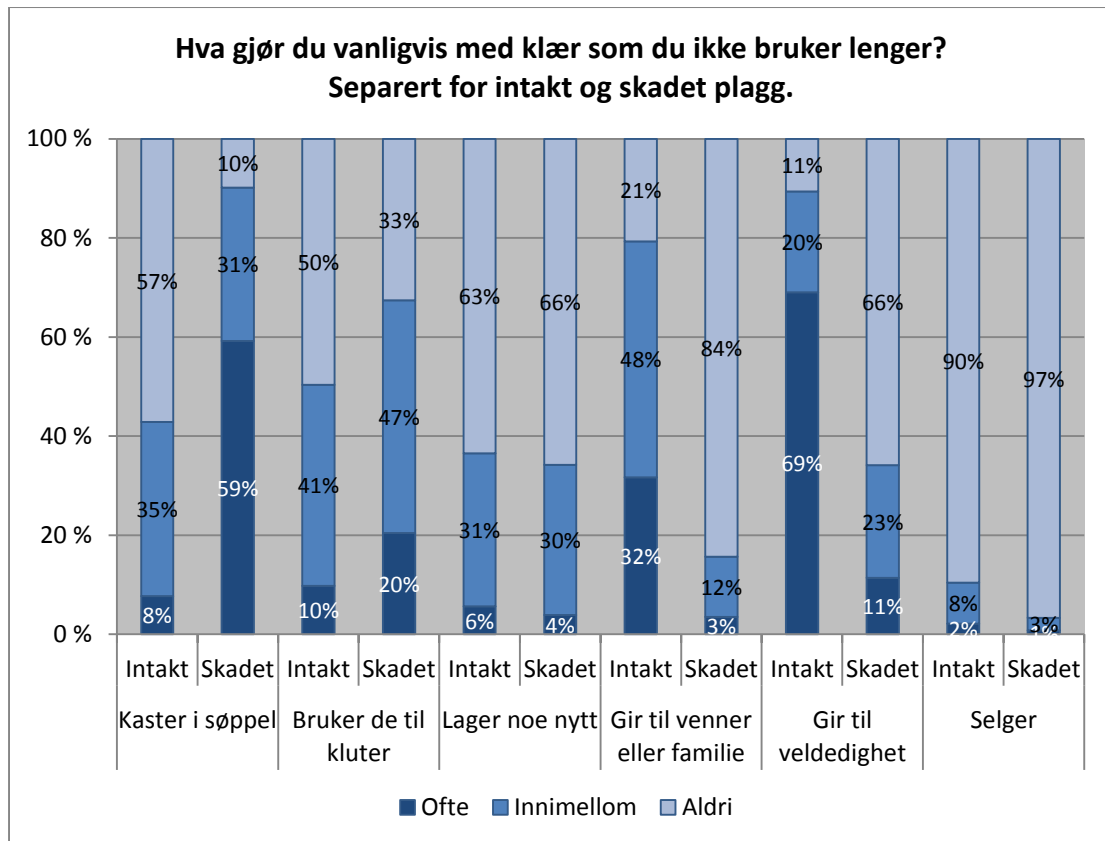
Om lag 113 000 tonn tekstilavfall ble generert i Norge i 2011, noe som tilsvarer 23 kg per innbygger (Statistics Norway, 2013). Dette er nær gjennomsnittlig mengde tekstilavfall generert i EU-27, som er 26 kg per innbygger (Laitala, Klepp, Morley, et al., 2012). Den største delen (42%) av det norske tekstilavfallet stammer fra husholdninger, 9,7 kg / innbygger, etterfulgt av tjenesteyting (31%). Klær og skotøy utgjør hoveddelen med ca 57%, etterfulgt av møbeltekstiler og husholdningsprodukter (30%). Mengden tekstilavfall fra private husholdninger har økt fra 29 000 tonn i 1995 til 52 000 tonn i 2010, noe som er nesten 80% økning i løpet av 15 år.

Basert på sammensetningen av husholdningsavfall, har det blitt anslått at om lag 28% av tekstilene i søpla kunne vært gjenbrukt (Laitala, Klepp, Morley, et al., 2012). Mesteparten av tekstilavfallet (66%) går til forbrenning med energiutnyttelse sammen med resten av husholdningsavfallet (Statistics Norway, 2013). Andelen som går til forbrenning har økt kraftig i løpet av de siste årene siden deponering av biologisk nedbrytbart avfall ble forbudt i 2009 (SFT, 2008). Forskjellen mellom import og avfallsstatistikk av tekstiler viser at potensielt store mengder klær hoper seg opp i husholdningene eller avhendes gjennom metoder som ikke fanges opp av statistikken.

7.2 Hvordan

Det er flere måter klær kan avhendes på. De kan bli gjenbrukt, gå til gjenvinning, lagring, eller bli avfall. Hva som skjer med klærne etter at eieren ikke lenger ønsker å bruke dem undersøkte vi gjennom å spørre om hva som er de vanlige metodene for avhending.

Spørsmålet ble oppgitt separat for klær som var utslitt eller skadet, og for klær som var hele og brukbare. Resultatene viser at forbrukerne valgte ulike avhendingsmetoder for disse typene av klær (figur 4934). Flertallet (59%) sa at de ofte kastet ødelagte eller utslitte klær, mens hele klær oftere ble gitt til veldedige formål (69%). Av svaralternativer som ble gitt var salg det som ble minst benyttet. Disse resultatene korresponderer med funn fra Sverige: 53% av de svenske respondentene rapporterte å donere også noen av de ødelagte klærne (Ekström, Gustafsson, Hjelmgren, & Salomonson, 2012).

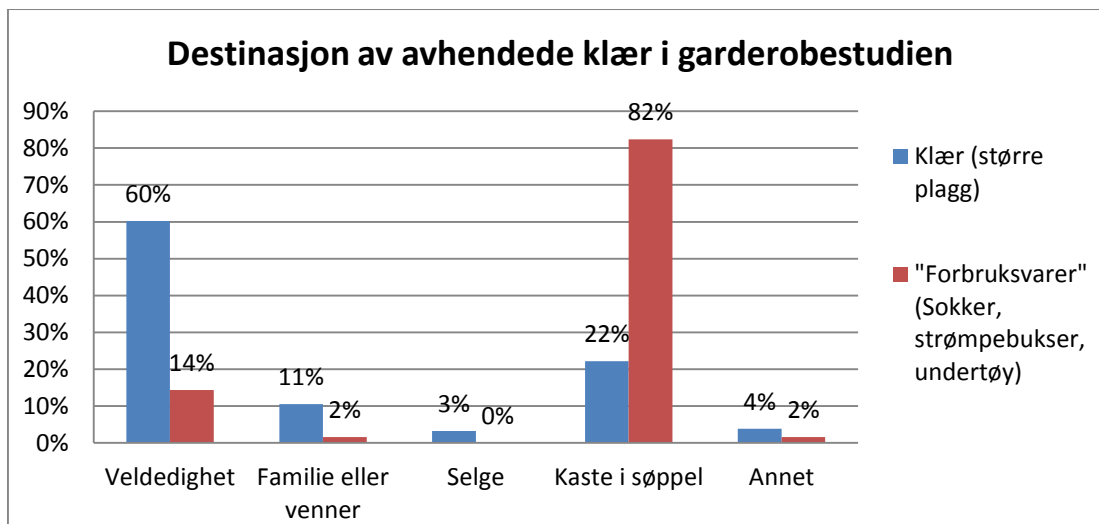

Figur 49: Avhendingsmetoder for intakte og skadete plagg (N=546).

Menn sier oftere at de bruker klær til de er utslitt, men de kaster også mer av klærne i søpla. Kvinner gir oftere intakte klær til veldedige formål og til venner og familie. De reparerer mer, og noen få lager noe nytt av klærne.

Adferden varierte med alder. De yngre respondentene ga oftere klær til venner og familie, mens eldre respondenter oftere sa at de brukte klærne til de var utslitt og kunne brukes som filler. De respondentene som sa de var interessert i miljøspørsmål ga oftere klær til veldedige formål, eller laget noe nytt av dem. Men det var ingen signifikante forskjeller knyttet til valg av avhendingskanaler.

I garderobestudien fortalte deltakerne hvordan de ville ha avhendet de innsamlede klærne, hvis de ikke hadde blitt gitt til studien. Figur 50 viser fordelingen av det de sa om dette. I denne tabellen er forbruksvarer som sokker, strømper og undertøy atskilt fra andre typer klær. Materialet viste at disse plaggene ble behandlet annerledes når de skulle kastes. Forbruksvarene skulle i de fleste tilfeller bli kastet i restavfallet. For andre typer klær var det flest som svarte at de hadde en plan om å gi dem til et veldedig formål, etterfulgt av å kaste i restavfallet eller gi til familie eller venner.

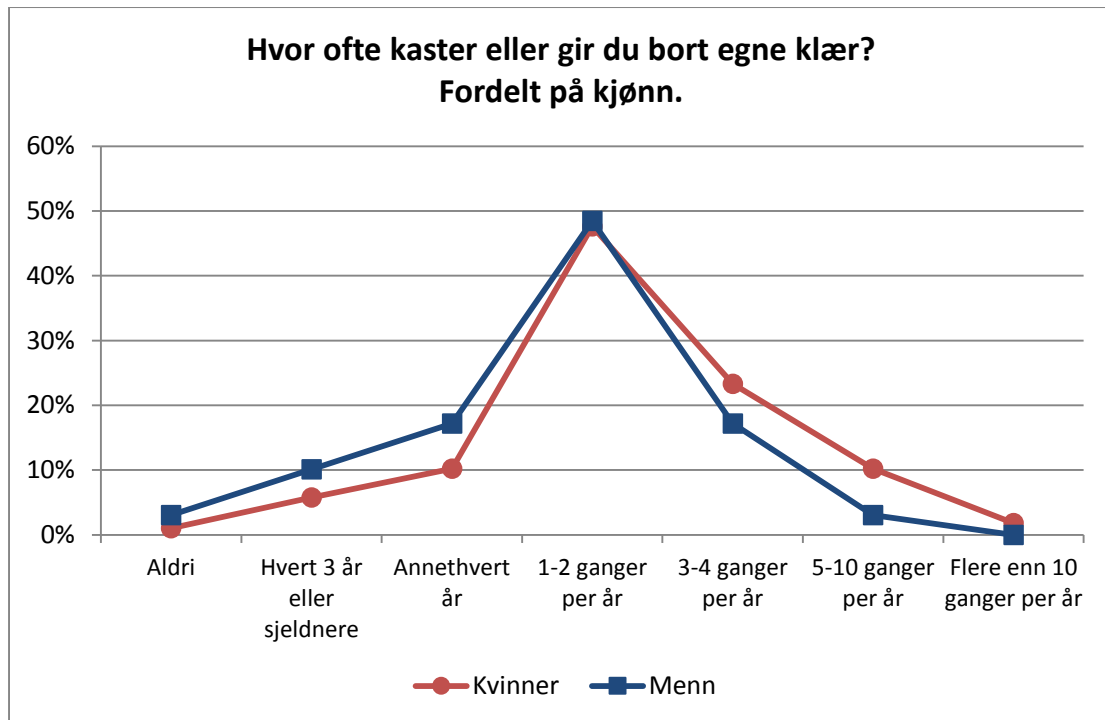
Figur 50: Fordeling av avhendingsplaner for klær som har gått ut av bruk. Separat for forbruksvarer som sokker og undertøy og andre plagg (N=620).

For svært få plagg var planen å selge, eller lagre for fremtiden, eller lage noe annet av dem. Resultatene tyder på at $\frac{3}{4}$ av klær var ment for gjenbruk dersom vi holder forbruksvarene utenfor. Dette var den vanligste formen for avhending for alle klær. Det var mer sannsynlig at klær som hadde blitt endret av bruk eller vask skulle blitt kastet med restavfallet, for eksempel hvis de hadde hull, nupper, fargeendringer eller andre endringer i utseendet. Det var også en stor forskjell mellom barnas og voksnes klær: 30% av voksnes klær skulle kastes, men bare 7% av barns og tenårings klær. Også her er forbruksklærne holdt utenfor. Dette kan forklares med at barn og tenåringer bruker sine klær kortere tid fordi de ofte vokser ut av dem i løpet av en sesong. En annen mulig forklaring er en godt innarbeidet tradisjon for å gi bort barneklær til venner og familie (Laitala & Klepp, 2014).

Forbruksvarene ble behandlet annerledes enn andre typer plagg når de ble avhendet. Det er mulig de ulike typene plagg også behandles ulikt i andre forbruksfaser, som innkjøp. Generelt er forskningen på klesforbruk rettet mot de større plaggene. Noen av informantene i garderobestudien hadde ikke samlet opp sokker og undertøy de skulle kvitte seg med, fordi de ikke anså dem for å være klær.

7.3 Hvor ofte

Både surveyen og intervjuene ble brukt for å forstå frekvensen i avhending av klær. I surveyen, stilte vi to spørsmål om frekvens. Svarene viser at det er vanligst å avhende klær en gang eller to ganger i året (48%). Hver tredje respondent (32%) kaster klær oftere enn dette, og hver femte (20%) sjeldnere. Kvinner avhendet klær oftere enn mannlige respondentene (figur 51). Det var vanligst å gå gjennom garderoben vår og høst i forbindelse med at årstidsrelaterte klær ble flyttet til andre lagringssteder (30%). I forbindelse med dette ble de klærne som var slitt eller skadet, eller av en eller annen grunn ikke lenger ønsket, tatt ut og avhendet. Ødelagte klær ble oftere kastet direkte. Respondenter i aldersgruppen over 60 år kastet klær oftest en eller to ganger i året. Denne praksisen blir her forklart av Olivia 67 år: «Ja, jeg tar jo alltid rydding. Jeg tar ofte og henger sommertøy bort i et annet skap eller oppe på loftet, og legger det i sånne esker, sånne plastikkbokser, og tar ned ulltøy som jeg ikke bruker om sommeren, ikke sant. Så jeg har jo en sån høst og vår...». Dette er også et vanlig råd for å ta vare på klær i for eksempel i 'skikk og bruk' bøker.

Figur 51: Frekvens på klesavhending fordelt på kjønn (N=480)

Hver fjerde respondent (27%) sa at de kastet klær når garderoben ble for full. Dette var en vanlig praksis for 31 år gamle Fiona: 'Jeg samler og samler og samler, og så til slutt er det ikke mer plass, og da er det bare å ta affære. Det skjer veldig sjelden, kanskje hvert tredje år. Avhending basert på plassmangel kan variere men informanter som handlet oftere måtte også kaste klær oftere.

13% sa at de kaster klær med en gang etter at de sluttet å bruke dem. Noen få informanter sa også at de ga bort klær når noen ba om det, for eksempel når det var en veldedig innsamling eller når venner som har yngre barn kom på besøk. I tillegg var flytting en av de anledningene som ofte førte til at klær ble avhendet. Barbara, 25 år, forteller at hun synes det er vanskelig å kvitte seg med klær, men hun gjør det når hun flytter: «Men det hender da en gang i mellom når man flytter og sånn da, at man liksom må, og da går det gjerne en tre-fire sorte plastsekker som gis til Fretex. Og så går det kanskje et par esker eller søppelsekker som går i søpla, fordi det er så slitt at jeg ikke synes det er hyggelig å gi det bort. Ellers så arver jeg veldig mye bort til lillesøsteren min.» Dette innebærer at hun gir nesten dobbelt så mye klær til gjenbruk som til avfallshåndtering.

7.4 Kasserte klær

Valg av avhendingsmåte påvirkes av forhold som tilgjengelige alternativer, type klær, klærnes tilstand samt forbrukernes verdier og kunnskap. Resultatene tyder på at mesteparten av forbruksvarer som undertøy, sokker og strømper, samt skadet eller utslitte klær blir kastet i søpla, mens det for de intakte plaggene derimot i hvert fall fantes en intensjon om gjenbruk.

Måten forbrukerne avhender klær på har betydelige konsekvenser for miljøet, og dermed også for LCA beregninger. Svakheten med mange eksisterende LCA-studier er at de bare antar brukstiden og avhendingsmetoder for klær. Der kunnskap om forbruk trekkes inn er det som oftest i form av undersøkelser basert på spørreskjemaer. Metodisk, ville det være fordelaktig å heller bruke studier av adferd. Det er flere grunner til dette. For det første er avhending et moralsk og juridisk spørsmål som forbrukerne helst ikke vil svare "feil" på. Å kaste

brukbare ting oppfattes som sløsing, mens det er forbudt å brenne avfall privat. Dessuten er vi generelt ikke klar over alle detaljene i våre egne daglige rutiner. Forbrukere vet ikke hvor mange klær de avhender på ulike måter. Forbrukerne er selv heller ikke gode kilder til den kvalitetsmessige tilstanden på de klærne de avhender. Vi har veldig varierende standarder for hva som er egnet for gjenbruk og hva som ikke er brukbart. Forhold som klesmerket, original pris, personlig brukserfaringer og hvor nær kroppen plagget brukes spiller en rolle i disse beslutningene.

Begrensningene i våre og mange andre studier av avhending er at materialet er svakere for noen forbrukergruppe slik som menn og eldre. Derfor bør disse forbrukergruppene gis spesiell fokus i fremtidige studier.

Vi så at det å gi bort klær til venner og familie er vanlig, og støtter oss her også på funnene vi kom fram til i kapittel 3 om eierskapsformer. Dette betyr at det også er en vanlig måte å motta klær på, spesielt for enkelte grupper som barn, yngre og kvinner.

Avhending er et komplisert samspill mellom klærs tekniske og estetiske holdbarhet og fleksibilitet og forbrukernes kunnskap og tilgang til enkle og pålitelige løsninger for videre bruk. Vi mangler både kunnskap om disse ulike faktorene og en god organisering og utnyttelse av denne ressursen. Dette gjelder ikke bare i Norge, men i mange vestlige land.

8 Levetid

Levetiden er den tiden som klær er i bruk, eller kan være i bruk. Vi kan også skille mellom klærnes fysiske, sosiale og faktiske levetid. Den fysiske levetiden har med teknisk kvalitet og styrke å gjøre. For den sosiale levetiden derimot er klærnes fleksibilitet i forhold til sosiale endringer viktig. Vi skiller også mellom brukstid, altså den tiden klær er i aktiv bruk, og den tiden de oppbevares. Dette har vi tidligere vært inne på, men da med begrepene aktive og passive klær.

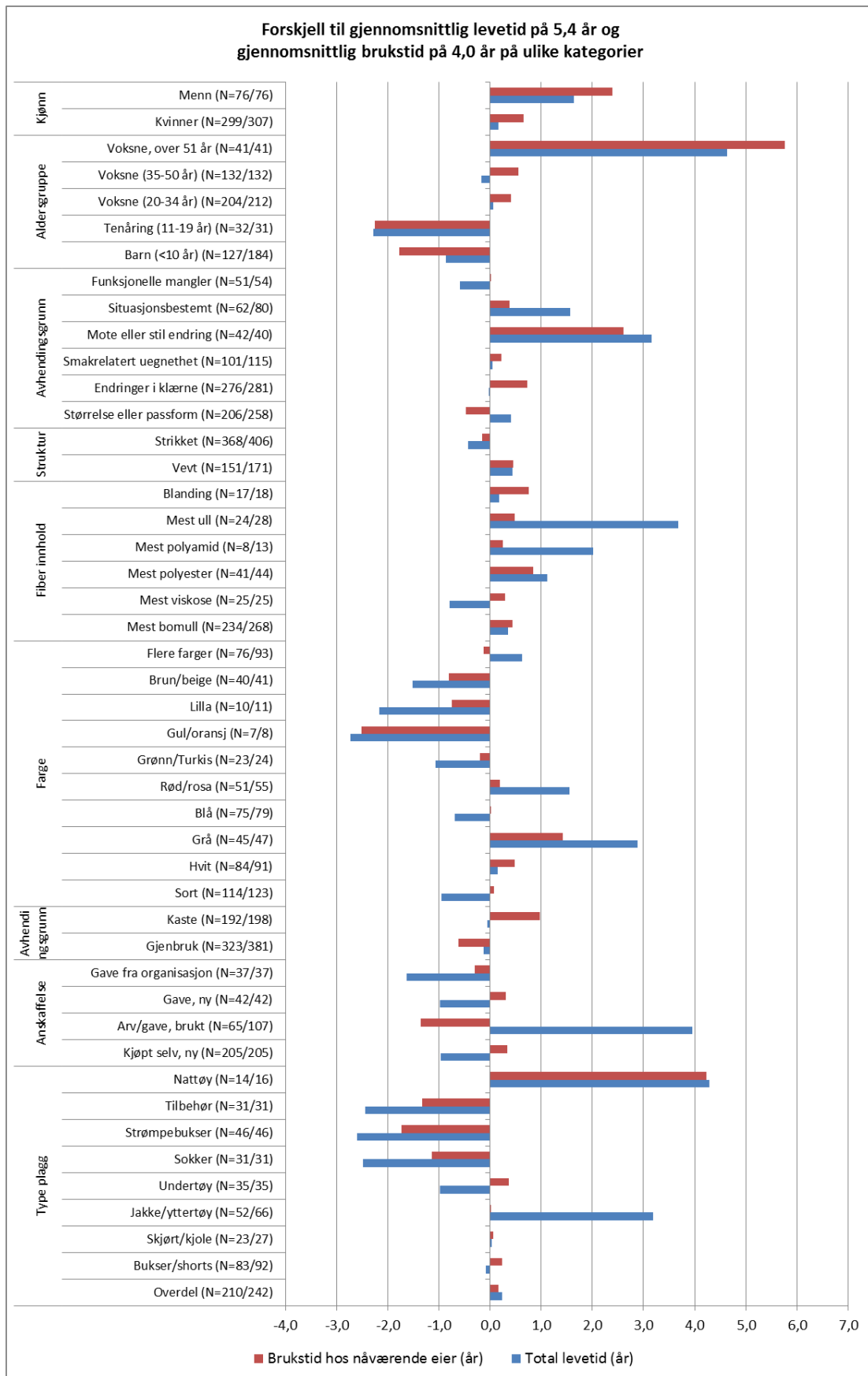
Klærns levetid er viktig både i miljøsammenheng og i forhold til Referansebudsjettet. Hvor lenge noe varer og brukes får jo direkte konsekvenser for når det må anskaffes noe nytt. I tillegg vil det være viktig å vite hvorfor noe brukes lite, og dermed også hva som kan bidra til å øke levetiden. Forbrukernes forventninger til klærns levetid er allerede diskutert i kapittel 6.8.

Kildene i dette kapitlet er garderobestudier i Textile Waste-prosjektet som ble beskrevet i starten av kapittel 7 om avhending. I tillegg diskuterer vi kvantitative resultater fra SIFO survey 2012. Disse to kildene er veldig ulike, og derfor behandler vi materialet fra disse separat før de blir diskutert sammen på slutten av kapitlet.

8.1 Basert på garderobestudie

Informanter som avhendet klær i Textile waste garderobestudien ga et estimat til alderen på klærne de hadde bestemt seg for å slutte å bruke. Vi spurte både hvor lenge informanten selv hadde hatt klærne, og hvor gammelt de anslo at plagget var totalt dersom den hadde en tidligere eier (for eksempel arvede klær). I noen tilfeller var de sikre på alderen, men i veldig mange tilfeller var det et grovt estimat. Dette bidrar til økt usikkerhet i resultatene som presenteres her, men allikevel er resultatene basert på et stort antall konkrete klær, noe som er et bedre utgangspunkt enn mange andre studier som er basert på generelle spørsmål stilt i surveyundersøkelser som den som vi presenterer i neste kapittel 8.2).

Informasjon om klærnes livssyklus er gitt i figur 52. Klærne som gikk ut av bruk hadde en gjennomsnittlig total levetid på 5,4 år, og hadde vært hos den nåværende eieren de siste fire årene. Dette viser at mange av klærne var arvet eller kjøpt brukt. Den totale levetiden varierte fra helt nye til ca. 50 år gamle plagg.

Figur 52: Ulike kleskategoriers alder vist som forskjell til gjennomsnittlig levetid på 5,4 år og gjennomsnittlig brukstid på 4,0 år

Klær som menn kaster hadde 1,5 år lenger levetid enn gjennomsnittet. Men materialet om menns klær er dårligere enn kvinners fordi det var veldig få menn med i studien, og de som deltok avhendet ganske få plagg. Derfor er denne forskjellen ikke signifikant.

Klær for barn og tenåringer har kortere levetid enn voksne. Personer over 51 år avhendet 4,6 år eldre klær enn gjennomsnittet. I Klepp's studie fra 2001, var gjennomsnittlig levetid på klærne til 40-årige kvinner 7 år (I. G. Klepp, 2001). I vårt materiale er klær for denne gruppen brukt litt kortere; 5,2 år. Dette kan være på grunn av forbruksveksten i perioden mellom de to studiene, men kan også skyldes forskjeller i utvalget, eller andre metodiske forskjeller.

Klærnes levetid var nesten helt lik uavhengig av om planen var å gi eller selge dem til gjenbruk, eller å kaste dem. Men det var en forskjell i brukstid hos den nåværende eieren. Brukstiden var 1,6 år kortere for de klærne som skulle bli gitt bort for videre bruk enn for de som skulle kastes. Derfor har disse klærne et potensiale for lengre total levetid når man tar hensyn til alle eiere. Graden av slitasje var et viktig kriterium for hva eieren hadde planlagt å gjøre med klærne.

Klær eierne sa skulle avhendes helt eller delvis på grunn av mote var i gjennomsnitt tre år eldre enn gjennomsnittet for alle klær. Klær som kastes på grunn av situasjonsbestemte årsaker var 1,6 år eldre enn gjennomsnittet. Klær med funksjonelle mangler hadde blitt brukt i et halvt år kortere enn gjennomsnittet. Klær som ble beskrevet som utslitt hadde en levetid på 4,2 år (ett år under gjennomsnittet), mens de som ble beskrevet som bare å ha et slitt utseende hadde en levetid på 7,3 år (to år over gjennomsnittet). Klærne som ble beskrevet som utvasket hadde lang levetid, 10,9 år, noe som er 5,5 år over gjennomsnittet. Hvis klærne var skadet i vask, ble gjennomsnittlig brukstid redusert. Fargesmitte i vask reduserte brukstiden med 2,5 år, og krymping reduserte den med 1,6 år. Klær som ble kassert på grunn av endringer i livssituasjonen hos eieren var tre år eldre enn gjennomsnittet. Ubehagelige klær ble fort kastet og deres levetid var et år kortere.

I Klepps studie hadde klærne som gikk ut av bruk på grunn av mote like lang levetid som klær som ble avhendet på grunn av slitasje (ca. 8 år), men klærne hadde blitt lagret lenger mellom siste gang de ble brukt og avhending (Klepp, 2001). I begge studiene hadde disse klærne ligget "på nåde" i 2,8 år. Det er ikke kjent om lagringstiden påvirkes av i hvilken grad mote brukes som et argument for å avhende. Det kan tenkes at klærne var mindre motemessig foreldet når de sist ble anvendt 2 til 3 år før beslutningen om å avhende dem. Andre grunner kan ha vært viktigere da.

Som forventet hadde forskjellige typer plagg ulike livsløp. Forbruksvarer så som sokker, strømpebukser og undertøy hadde kortere levetid og nattøy og yttertøy lengre. Ved første øyekast virker også stoffets konstruksjon å bidra her. Vevde materialer har litt lengre levetid enn strikkete. Men mange av klærne som ble omtalt som forbruksvarer (sokker, strømpebukser og undertøy) er laget av strikkede materialer, og disse typer plagg har generelt kortere levetid enn andre typer plagg. Når disse forbruksvarene utelukkes, har vevde og strikkede plagg samme levetid; 5,9 år.

Fiberinnholdet var ikke kjent for alle plagg fordi en del plagg manglet merking. Men det var klart at bomull dominerte, da 64% av plagg med kjent fiberinnhold var laget hovedsakelig av bomull. Det er en tendens til at ullklær har lengst levetid og oftere er arvet enn plagg i andre materialer. Plagg laget av regenerert cellulose som viskose eller modal hadde kortest levetid i denne studien.

Farge så ut til å være mindre viktig, men det er noen tendenser til at også farge hadde betydning i noen sammenhenger: Gule, oransje og lilla klær hadde kortest levetid, mens grå og hvite hadde over gjennomsnittlig lengre levetid. Dette var noe overraskende, siden det kan tenkes at hvite og lyse klær lettere ville få mer synlige flekker og misfarging og derfor redusert levetid. Røde klær hadde over gjennomsnittlig total levetid, mens levetiden hos den nåværende eieren

var nær gjennomsnittet. Svarte og blå klær hadde nær gjennomsnittlig levetid. I Klepps studie hadde sorte klær mer slitasje (var mer brukt) enn klær av andre farger, mens røde, gule og rosa hatt litt lengre levetid (I. G. Klepp, 2004).

Klærs livsløp påvirkes også av måten eierne har anskaffet klærne på. Som forventet, er den totale levetiden på klær som har hatt tidligere eier lengre enn de som er kjøpt eller mottatt som nye. Imidlertid varierer også tiden hos den nåværende eieren. Klær som eierne har valgt selv er 0,3 år over gjennomsnittet, mens klærne mottatt som gaver eller arvet har 0,8 år kortere levetid. Klær mottatt som gaver fra ulike organisasjoner eller bedrifter har kortest levetid, i gjennomsnitt 1,6 år mindre. Dermed er bruk av klær som gaver eller reklame noe som bidrar til vekst i mengden av klær som ikke blir brukt.

Aldri brukt

Våre anslag for levetid er lengre enn det som er angitt i de fleste andre studier, men mange av klærne var veldig lite brukt: 8% av plaggene hadde aldri vært brukt av noen, og totalt hvert femte plagg hadde enten aldri vært brukt eller bare brukt et par ganger av nåværende eier. Dette samsvarer med funn i Klepps studie, hvor de tilsvarende tallene var 9 og 19% av klær (2001). De fleste av de ubrukte klærne var gaver eller arvede klær fra familie og venner. I disse tilfellene hadde mottakeren svært lite kontroll over hva hun / han fikk. Klær som ikke hadde vært prøvd før kjøp, eller som hadde vært kjøpt på salg var også godt representert. Det er tydelig at den måten klærne er anskaffet har en påvirkning på sannsynligheten for om de vil bli brukt eller ikke, og på hvor lenge de vil bli brukt.

Mange klær hadde ligget ubrukt i garderoben i mange år før de ble avhendet. Gjennomsnittlig tid fra siste bruk var 1,4 år. Det var vanlig at barneklær ble avhendet fortere og ikke så lenge etter at de ikke lenger passet, gjennomsnittlig sju måneder, i forhold til gjennomsnittet for voksne, som var 1,7 år. Vi har ikke tatt hensyn til at klærne kunne ha ventet et par måneder før vårt besøk og registrering. På den annen side kan det også være at noen klær ble tatt ut av bruk på grunn av forskningsprosjektet, og dermed hadde kortere ventetid enn de ellers ville hatt. Disse effektene kan motvirke hverandre.

8.2 Basert på survey

SIFO survey 2012 inkluderte spørsmål om klærs levetid og holdninger til forventet levetid for ulike plagg. Før vi går inn på de konkrete spørsmålene vil vi presisere at alderen på klær ikke nødvendigvis er noe informantene vet. De fleste har i dag et stort antall plagg og dermed også mindre kunnskap om hvert enkelt av dem (I. G. Klepp & Laitala, 2015). Klær har ikke noen markering av produksjonsår, så det er dermed bare om plagget er kjøpt nytt at forbrukerne kan ha tilgang til kunnskap om alderen.

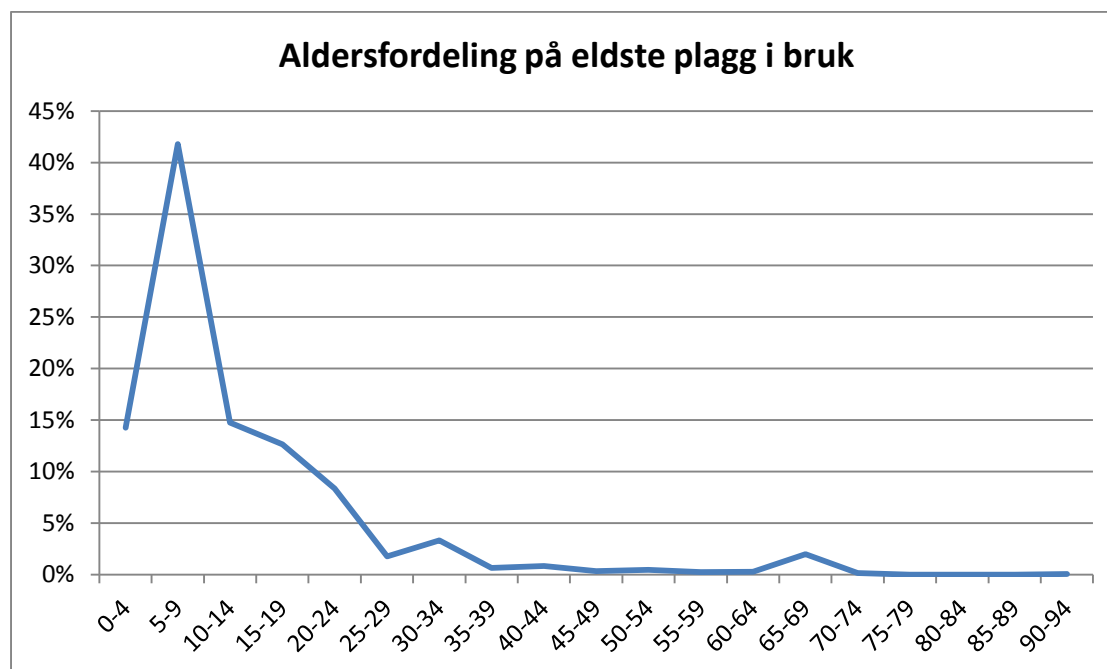
Vi spurte:

1. Hvor gammelt er det eldste plagget du fortsatt bruker?
2. Hvor gammel er genseren/skjorten (evt. annen overdel) som du har på deg nå? (Hvis du har flere lag klær på deg, svar for det ytterste plagget)
3. Har du ullgenser, og hvor gammel er i så fall den ullgenseren du har brukt mest i vinter?
4. Har du bukse, og hvor gammel er i så fall den buksen du har brukt mest i vinter?
5. Har du vinterjakke/kåpe, og hvor gammel er i så fall den vinterjakken/kåpen du har brukt mest i vinter?

Det første spørsmålet hadde også tilleggsspørsmål om hvilket plagg dette var. Dessverre gjorde en programmeringsfeil at dette tilleggsspørsmålet ikke ble stilt til de som svarte 10 år eller

eldre. Dermed har bare de som har svart 9 år eller mindre svart på dette (53% av respondentene).

Gjennomsnittsalderen på de eldste plaggene som fortsatt er i bruk ble beregnet slik at svarene på under et år ble kodet om som 0,5 år. Resultatene viser at gjennomsnittsalderen var 11,7 år, med median verdi på 9 år og maksimum på 90 år. Det var også noen respondenter som svarte at de eldste plaggene var under et år gamle, mens 5,6% svarte at de ikke visste. Figur 53 viser aldersfordelingen på de eldste plaggene som var i bruk.

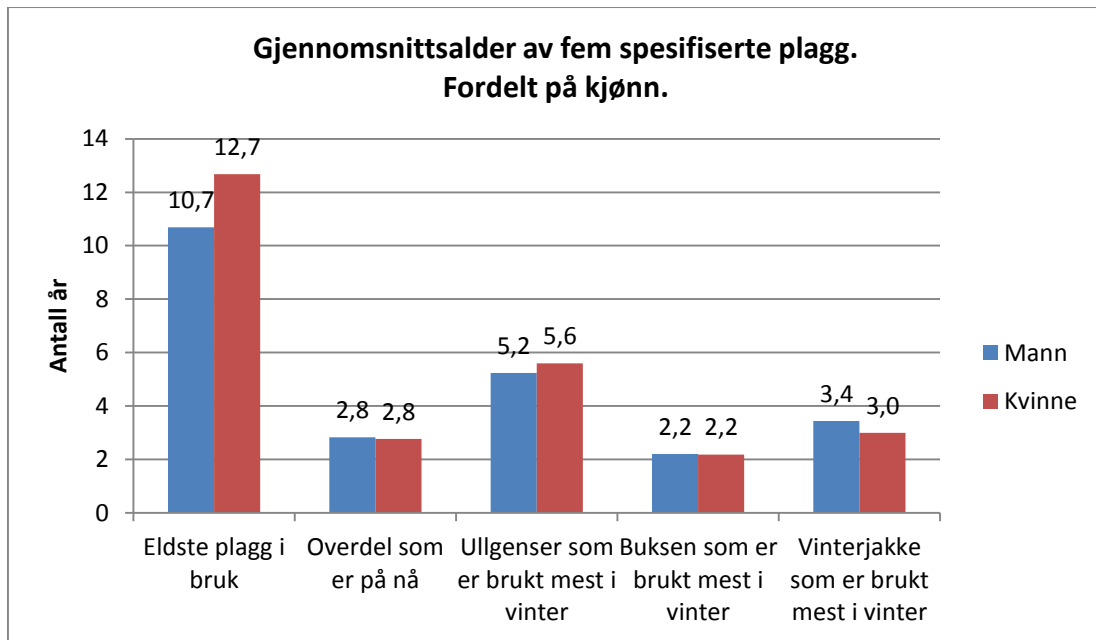
Figur 53: Aldersfordeling på eldste plagg i bruk (SIFO survey 2012)

Det vanligste svaret på hva slags plagg det eldste var, var jakker, etterfulgt av ulike overdelerså som gensere og t-skjorter, og så bukser. Ganske mange som svarte spesifiserte også om produktene var laget av ull.

Det var noen kjønnsforskjeller mellom svarene. Selv om median svaret både for menn og kvinner var 9 år, hadde kvinner i gjennomsnitt noe eldre plagg 12,7 år sammenlignet med gjennomsnittet for menn på 10,7 år.

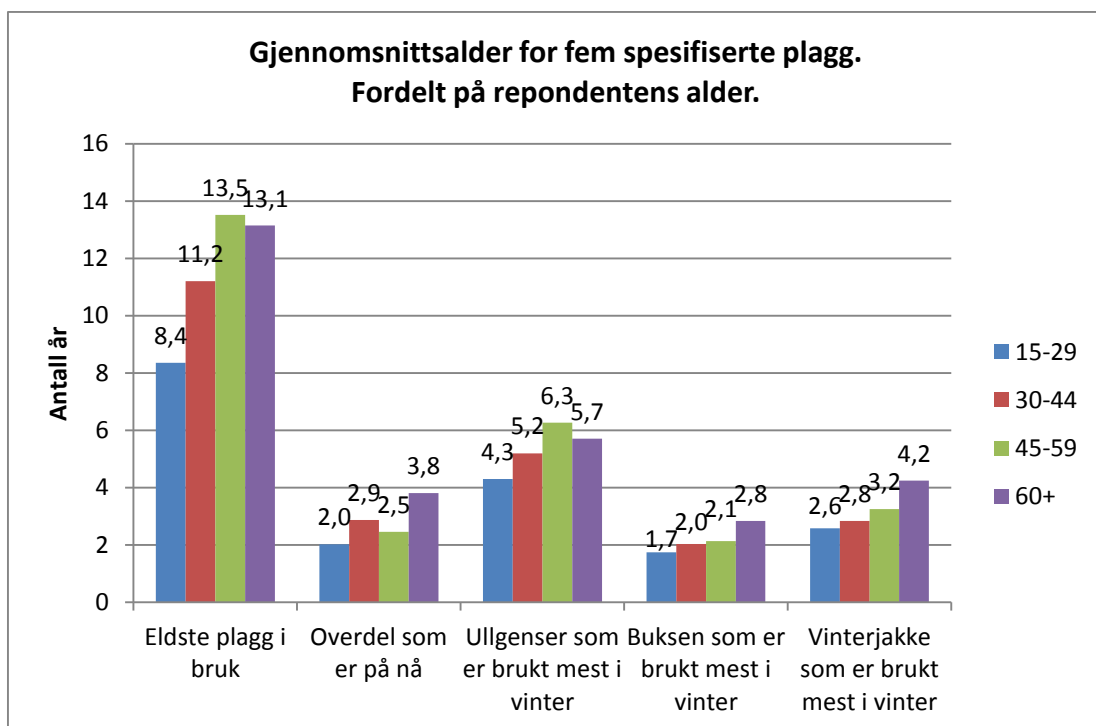
Vi spurte også om alderen på overdelen som respondentene hadde på seg nå, og for ullgenser, bukse og vinterjakke som ble brukt mest sist vinter. Der var det ikke så store forskjeller mellom svarene til menn og kvinner (figur 54). Av disse fire plaggene var ullgensere i gjennomsnitt eldst (5,4 år), men det var også mange (16 %) som svarte at de ikke hadde brukt det i vinter eller ikke eide et slikt plagg. Vinterjakkene var nest eldst (3,2 år) og buksene hadde lavest alder på 2,2 år.

Alderen på de plaggene som respondentene har på seg eller brukte mest sist vinter angir ikke brukstiden på disse plaggene. Noen har på seg noe helt nytt, mens andre har på seg klær som de snart vil kvitte seg med. Vi kan dermed anta at levetiden er omtrent dobbelt så lang som gjennomsnittlig alder på disse plaggene. Dermed får vi en anslagsvis brukstid på 5,6 år for overdelers, 10,8 år for ullgensere, 6,4 år for vinterjakker og 4,2 år for bukser. Dette er et estimat, men skiller seg klart fra tidligere undersøkelsene som antar at kleslevetid er på cirka 3 år (Beton et al., 2014; Langley et al., 2013).

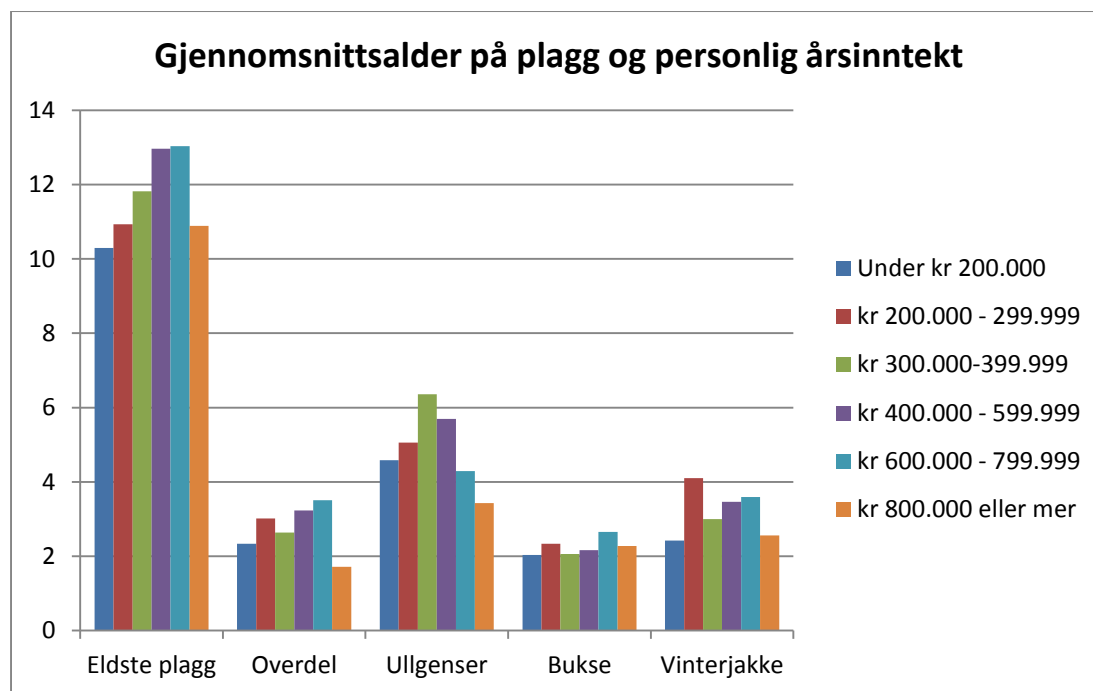
Figur 54: Gjennomsnittsalder av fem plagg fordelt på kjønn.

Barn og unge vokser og har dermed stadig behov for nye klær (I. G. Klepp & Storm-Mathisen, 2005). Naturlig nok har derfor de eldre respondentene noe eldre klær enn de yngste (figur 55).

Figur 55 Gjennomsnittsalder av fem plagg fordelt på respondentens alder.

Det er ikke slik at de med lavest inntekt går i eldre klær enn de med høy inntekt (figur 56). I kategorien eldste plagg i bruk er tendensene motsatte. De med høyere inntekt fram til 799 999 kr/år sier at de har eldre klær i bruk enn de med noe lavere inntekt og de som har inntekt på over 800 000 kr. Vi vet ikke hvorfor, men disse kan for eksempel være arvegods av god kvalitet, som bunader. I de andre kleskategoriene er ikke forskjellene så store, men også her ser vi den samme tendens.

Figur 56: Gjennomsnittsalder på plagg og personlig årsinntekt

Vi ønsker også å få vite mer om hva slags forventninger respondentene har til ulike plagg. Derfor spurte vi «Hvor mange år mener du følgende plagg bør kunne brukes før de går i stykker? Svaret ble gitt ved å skrive inn et tall for hver av de nevnte plaggene. Tabell 28 angir svarfordelingen.

Tabell 28: Hvor lenge bør plagget kunne brukes?

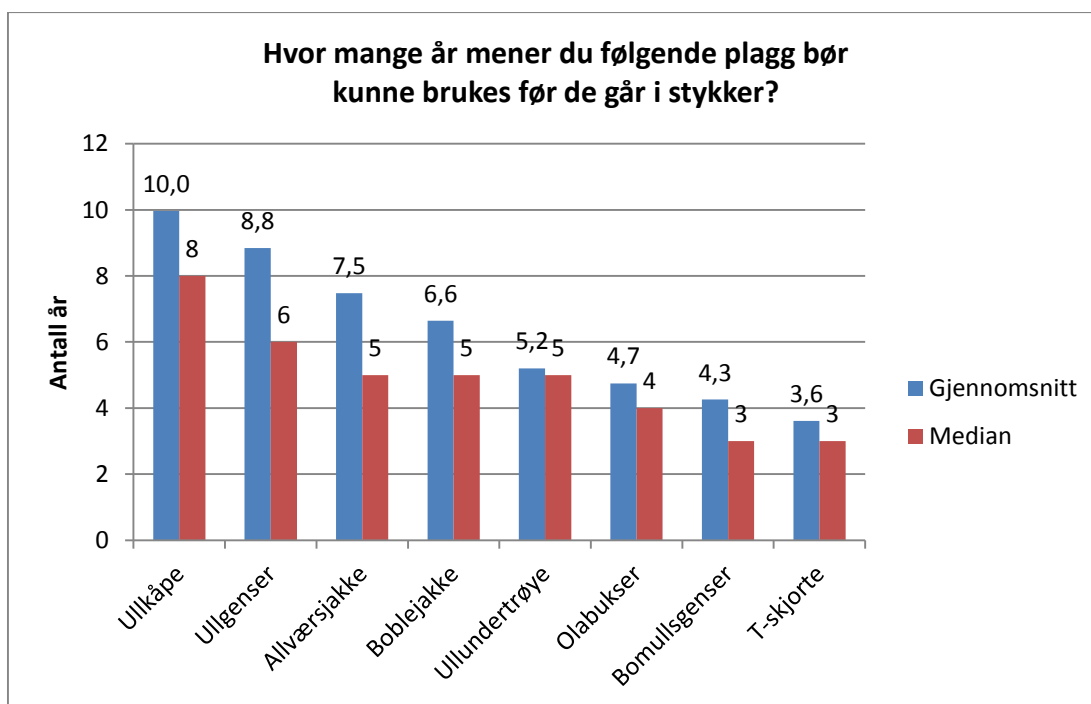
Type plagg	Gjennomsnitt	Median	Minimum	Maksimum
Ullkåpe	10,0	8	0	99
Ullgenser	8,8	6	0	99
Allværsjakke (jakker som er vann- og vindtette, men som «puster»)	7,5	5	0	50
Boblejakke	6,6	5	0	99
Ullundertrøye	5,2	5	0	47
Olabukser	4,7	4	0	99
Bomullsgenser	4,3	3	0	40
T-skorte	3,6	3	0	99

Av de angitte plaggtypene mente respondentene at ullkåpene burde holde lengst, 10 år, mens de hadde lavest forventninger til en t-skjortes levetid, bare 3,6 år. Det var noen veldig lave og høye verdier i svarene, som kan tolkes på ulike måter. De som har svart 0 år kan ha tenkt at de ikke bruker slik plagg og at det ikke er aktuelt å svare, ellers så kan det tenkes at de ikke har noen forventninger til levetid på plagg. Tilsvarende var det med de som har svart 99 år, enten kan det være ønskelig med «evigvarende» produkter, eller at de ikke har tenkt at spørsmålet var aktuelt for dem. Både de lave og høye verdiene er dermed fortsatt inkludert i svarene, men for at unngå at de påvirker estimatet for mye kan man også se på medianverdiene i tillegg til gjennomsnittet. Disse er en del lavere enn gjennomsnittverdiene og er nok nærmere det som de fleste har svart.

Det kan være interessant å sammenligne dette med det estimatet vi har laget for brukstiden av de klærne informantene hadde på seg og brukt mest sist vinter. Et problem her er at kategoriene ikke er helt like, men noen av de samme plaggtypene går igjen. Vi ser at forventningen for ullgensere, 8,8 år, er lavere enn estimert levetid på 10,8. Det samme gjelder forventningene til

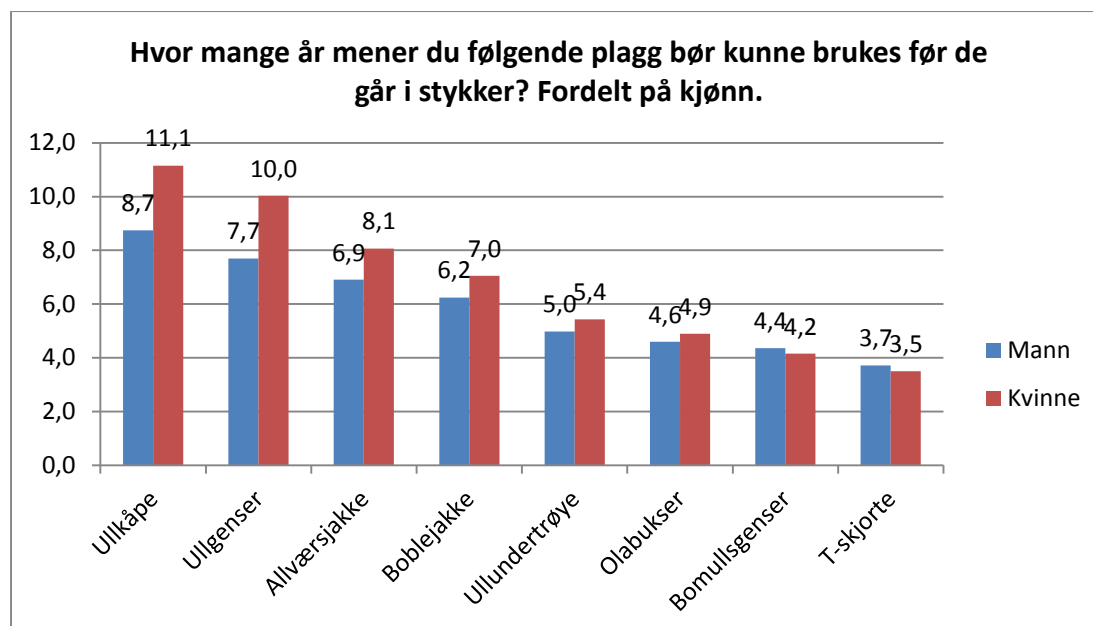
bomullsgenser 4,3 og T-skjorte 3,6 som er lavere enn estimatet på 5,6 år for overdeler. Forventningen til en olabukse 4,7 år er derimot litt høyere enn den estimerte brukstiden på 4,2 for bukser, men bukser er jo en mer sammensatt kategori enn olabukser. Mange stoffer brukt i bukser kan ha lavere holdbarhet enn denim, og sosialt levetid er også noe som kan variere mellom ulike busketyper. Forventingene til allværsjakker 7,5 år og ullkåper 10 år er derimot lenger enn den estimerte brukstiden på 6,4 år for vinterjakker. Tidligere resultater i kapittel 6.8 viste at forbrukere ønsket at en vinterjakke av god kvalitet skulle holde cirka fra 5 til 6,9 vintre. Disse tallene ikke er så langt fra resultatene fra garderobestudien, hvor brukstiden hos nåværende eier var 4 år, mens den totale levetiden var opp til 8.6 år når tidligere eiere var inkludert.

Forholdet mellom forventninger og faktisk brukstid er komplisert og tallene er usikre. Dette skyldes både at informantene ikke vet nøyaktig og at de tenker på og referer til ulike plagg. I tillegg kommer at mengden klær har vokst raskt. Mer klær endrer også brukstiden for klær. Informantenes forventninger kan dermed bygge på erfaringer som ikke tar høyde for hvordan de raske endringene i mengde vil påvirke brukstiden.

Figur 57: Forventet levetid på ulike plagg (SIFO survey 2012)

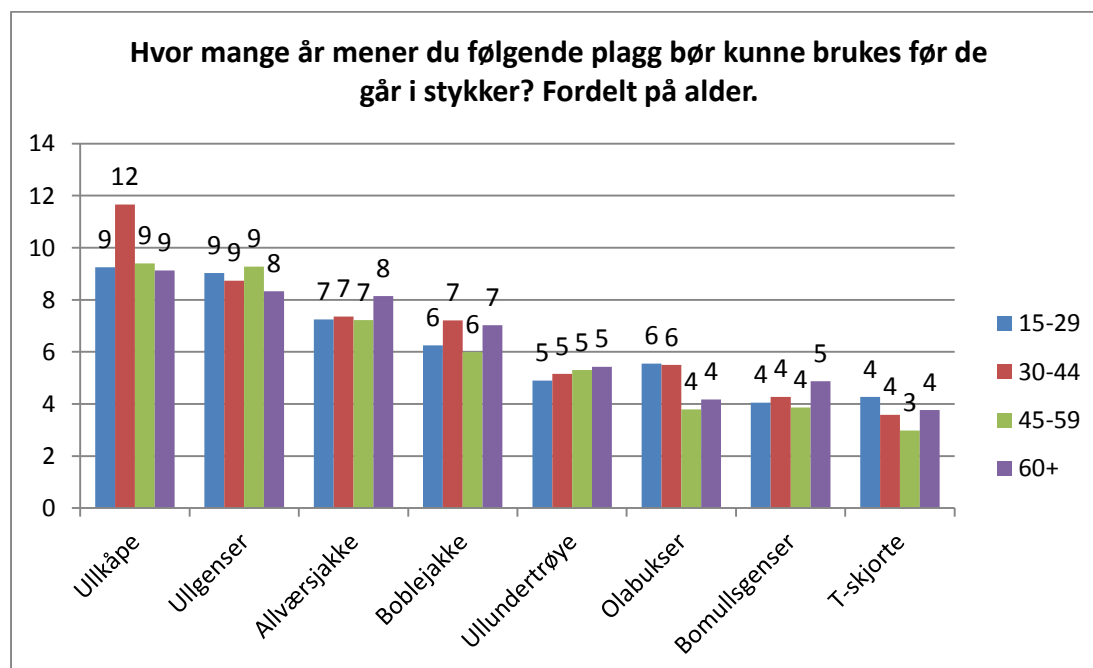
Det er en forskjell mellom gjennomsnitts- og medianverdiene, på den måten at gjennomsnittet alltid er høyere. Dette viser at det er flere av respondentene som har angitt veldig lang forventet kleslevetid enn veldig kort, selv om en del respondenter også har svart null år.

Figur 58: Gjennomsnittlig forventet levetid av ulike plagg. Fordelt på kjønn.

Det er også forskjell mellom hvor lang levetid menn og kvinner forventer (figur 58). Kvinner forventer en del lengre levetid fra plaggene på de fleste kategoriene, unntatt bomullsgensere og t-skjorter der de forventer 2,5 måneder kortere levetid. Størst er forskjellen for ullkåpe og ullgenser.

Det er ingen systematisk sammenheng mellom forventet levetid og respondentens alder (figur 59), og heller ingen store forskjeller i forventningene mellom de ulike aldersgruppene med unntak av olabuksene der de under 44 år mener buksene bør holde 2 år lengre enn de over 45 år. De mellom 30-44 år mener også at ullkåper skal holde nesten 3 år lengre enn de andre aldersgruppene.

Figur 59: Forventet levetid av ulike plagg. Fordelt på aldersgrupper.

Forventningene til klærs levetid varierer dermed mer med typen plagg enn med hvem som svarer, selv om det er noen mindre forskjeller mellom menn og kvinner og ulike aldersgrupper.

8.3 Konsekvenser

Å estimere gjennomsnittlig brukstid for klær er vanskelig. Metodene som vi har brukt her er begrenset av hva forbrukere husker og vet om alderen på sine klær, spesielt mange år tilbake i tid. Vi vet også at det er store forskjeller fra plagg til plagg, der en overraskende stor andel av klær aldri brukes mens noen få plagg brukes intenst over lang tid. I tillegg er den aktive bruksperioden mye kortere enn den totale levetiden. Gjennomsnittlig tid fra siste bruk var 1,4 år. Allikevel tyder våre resultater på at den totale levetiden for klær er lengre enn de fleste tidligere forskningsundersøkelser har anslått. Alderen er også høyere for mange plaggtyper enn det respondentene mener de burde tåle. Dette har trolig sammenheng med mengden klær i garderoben som øker antallet år det går før noe slites ut. De blir jo ikke slitt så lenge de ligger stille i skapet. Jo mer klær vi har jo mindre vil hvert plagg (i gjennomsnitt) bli brukt. I forhold til Referansebudsjettet betyr det at levetiden bør settes ned dersom antall plagg som beregningene bygger på er lavere enn det normale forbruket.

Måten klær er anskaffet på har stor innflytelse på hvorvidt de blir brukt og hvor lang levetid de får. For eksempel klær som er gitt som gaver blir ofte brukt mindre og har derfor en høyere miljøbelastning enn tilsvarende plagg ervervet av brukerne selv.

Litteratur

- A.I.S.E. (2009). Annual review 2008: Towards sustainable cleaning: A.I.S.E. highlights from 2008. Retrieved from http://www.aise.eu/downloads/AISE_AR2008FINAL.pdf
- Aall, C., Klepp, I. G., Engeset, A. B., Skuland, S. E., & Støa, E. (2011). Leisure and sustainable development in Norway: part of the solution and the problem. *Leisure Studies*, 30(4), 453-476. doi:10.1080/02614367.2011.589863
- Aalto, K. (2003). *Kuka pesee Suomen pyykit? tekstiilienhoito kotitalouksissa ja tekstiilienhoitopalvelut [Who washes the laundry in Finland? Textile care in households and use of textile care services]*. Retrieved from Helsinki: http://www.ncrc.fi/files/4495/summary_laundry_.pdf
- Agerskov, U. (2010). *Nordic statistical yearbook 2010, vol. 48*. Copenhagen: Nordic Council of Ministers.
- Amberg, C., Fäh, D., & Frey, F. (2009, May 12th to 14th, 2009). *Composition of natural biofilms in household washing machines*. Paper presented at the 44th International Detergency Conference, Düsseldorf, Germany.
- Anderson, L. Y. (1961). *For oss kvinner*. Oslo: Gyldendal.
- Andrews, J. (2005). *Bodywork: Dress As Cultural Tool: Dress And Demeanour In The South Of Senegal*. Leiden Brill.
- Arild, A.-H., Brusdal, R., Halvorsen-Gunnarsen, J.-T., Terpstra, P. M. J., & Van Kessel, I. A. C. (2003). *An investigation of domestic laundry in Europe-Habits, hygiene and technical performance*. Retrieved from Oslo: http://sifo.no/files/file48506_fagrapport2003-1.pdf
- Ashenburg, K. (2007). *The Dirt on Clean. An Unsanitized History*. New York: North Point Press.
- Austgulen, M. H. (2013). *Consumer perspectives on eco-labelling of textiles: Results from five European countries (2 - 2013)*. Retrieved from Oslo: http://www.sifo.no/files/file78708_oppdragsrapport_2-2013_web.pdf
- Austgulen, M. H. (2015). Environmentally Sustainable Textile Consumption—What Characterizes the Political Textile Consumers? *Journal of consumer Policy*, 1-26. doi:10.1007/s10603-015-9305-5
- Bain, J., Beton, A., Schultze, A., Mudgal, S., Dowling, M., Holdway, R., & Owens, J. (2009). *Reducing the Environmental Impact of Clothes Cleaning: A Research Report completed for Defra*. Retrieved from London: http://www2.wrap.org.uk/downloads/Reducing_the_environmental_impact_of_clothes_cleaning.8e26558b.10844.pdf
- Bardhi, F., & Eckhardt, G. M. (2012). Access-Based Consumption: The Case of Car Sharing. *Journal of Consumer Research*, 39(4), 881-898. Retrieved from <http://www.jstor.org/stable/10.1086/666376>
- Belk, R. (2010). Sharing. *Journal of Consumer Research*, 36(5), 715-734. doi:10.1086/612649
- Beton, A., Dias, D., Farrant, L., Gibon, T., Guern, Y. L., Desaxce, M., . . . (ed.), N. D. (2014). *Environmental Improvement Potential of Textiles (IMPRO-Textiles)*. Retrieved from Sevilla: <http://ftp.jrc.es/EURdoc/JRC85895.pdf>
- Bjerck, M. (2009). *Feltnotater Geilo*. Unpublished.

- Boalt, C., & Carlsson, G. (1948-49). Mor och barn från morgon till kväll: en studie av 80 barns miljö *HFI-meddelanden*1948/49:2 (Vol. 3, pp. 45-121). Stockholm: Hemmens forskningsinstitut (HFI).
- Borgeraas, E. (2010). Household standard budgets. In K. M. Ekström (Ed.), *Consumer Behaviour: a Nordic Perspective* (pp. 359–380). Lund: Studentlitteratur.
- Braun, V., & Stamminger, R. (2011). Using Fabric Softeners, Drying and Ironing in Germany: A non-representative Census of Consumer Behaviour. *Tenside Surfactants Detergents*, 48(03), 210-220. Retrieved from <http://www.tsd-journal.com/directlink.asp?TS110124>
- Brøgger, W. (1960). *Skikk og bruk*. Oslo: Cappelen.
- Collette, J.-M. (2000). *Empirical Inquiries and the Assessment of Social Progress in Western Europe: A Historical Perspective*. Retrieved from Geneva:
- Corrigan, P. (1989). Gender and the gift: the case of the family clothing economy. *Sociology*, 23(4), 513-534. doi:10.1177/0038038589023004002
- Dalenius, T. (1946). *Barnkläder : en undersökning bland 1273 svenska familjer med barn i åldern 1-15 år* (2). Retrieved from Stockholm:
- Douglas, M. (1984). *Purity and danger: an analysis of the concepts of pollution and taboo*. London: Ark Paperbacks.
- Døving, R., & Klepp, I. G. (2009). Avlæring av ansvar. Normer og kunnskap om klær i skikk og bruk-bøker. In K. Asdal & E. Jacobsen (Eds.), *Forbrukernes ansvar* (pp. 113-144). Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Ekström, K. M., Gustafsson, E., Hjelmgren, D., & Salomonson, N. (2012). *Mot en mer hållbar konsumtion: En studie om konsumenters anskaffing och avyttring av kläder [Towards a more sustainable consumption: A study of consumers' acquisition and disposal of clothing]*. Retrieved from Borås: <http://bada.hb.se/bitstream/2320/10630/1/Vetenskapnr20.pdf>
- EN 60456. (2011). *Clothes washing machines for household use. Methods for measuring the performance*. Retrieved from
- Commission regulation (EU) No 1015/2010 of 10 November 2010 implementing Directive 2009/125/EC of the European Parliament and of the Council with regard to ecodesign requirements for household washing machines, 1015/2010 C.F.R. (2010).
- European Environment Agency. (2014). *Environmental indicator report 2014. Environmental impacts of production-consumption systems in Europe*. Retrieved from Luxembourg: <http://www.eea.europa.eu/publications/environmental-indicator-report-2014>
- Farrant, L., Olsen, S., & Wangel, A. (2010). Environmental benefits from reusing clothes. *The International Journal of Life Cycle Assessment*, 15(7), 726-736. doi:10.1007/s11367-010-0197-y
- Fisher, K., James, K., & Maddox, P. (2011). *Benefits of reuse case study: Clothing*. Retrieved from Banbury: http://www.wrap.org.uk/sites/files/wrap/Clothing%20reuse_final.pdf
- Gracey, F., & Moon, D. (2012). *Valuing Our Clothes: the evidence base*. Retrieved from <http://www.wrap.org.uk/sites/files/wrap/10.7.12%20VOC-%20FINAL.pdf>
- Greenpeace. (2012). *Dirty Laundry: Reloaded. How big brands are making consumers unwitting accomplices in the toxic water cycle*. Retrieved from Amsterdam: <http://www.greenpeace.org/international/Global/international/publications/toxics/Water%202012/DirtyLaundryReloaded.pdf>
- Hansen, K. T. (2000). *Salaula: The World of Secondhand Clothing and Zambia*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Hebrok, M., & Klepp, I. G. (2014). Wool is a knitted fabric that itches, isn't it? *Critical Studies in Fashion & Beauty*, 5(1), 67-93. doi:10.1386/csfb.5.1.67_1
- Hebrok, M., Klepp, I. G., & Turney, J. (2016). Wool you wear it? – Woollen garments in Norway and the United Kingdom. *Clothing Cultures*, 3(1), 67-84. doi:10.1386/cc.3.1.67_1
- Hicks, T. (2011, 12.1.2011). Denimheads: People who don't wash their jeans. *Washington post*.
- Hjemdahl, A. (1999). *Kledd i russetid - en samtidsstudie av rødrussens klær*. (Hovedoppgave), Universitet i Oslo, Oslo.

- IKW. (2009). Nachhaltigkeitsbericht: Wasch- und Reinigungsmittelbranche in Deutschland Berichtsjahre 2007 und 2008. Retrieved from <http://www.ikw.org/pdf/broschueren/Nachhaltigkeitsbericht20072008fin.pdf>
- Jacobsen, E. (2014). *Dangerous liaisons: Domestic food safety practices*. (PhD), University of Oslo, Oslo.
- Kjeldstadli, K. (1999). *Fortida er ikke hva den en gang var: en innføring i historiefaget*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kjellberg, A. (1991). *Brudekjolen: norske bryllupsmoter gjennom 400 år*. [Oslo]: Huitfeldt.
- Klepp, A. (1993). Den mangetydige fritiden. In A. Klepp & L. E. Thorsen (Eds.), *Den mangfoldige friheten* (pp. 7-20). Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Klepp, I. G. (2001). *Hvorfor går klær ut av bruk? Avhending sett i forhold til kvinners klesvaner*. Retrieved from Oslo: http://www.sifo.no/files/file48469_rapport2001-03web.pdf
- Klepp, I. G. (2003). *Fra rent til nyvasket : skittent og rent tøy (Clean to new-washed: Dirty clothes - clean habits)*. Oslo: National Institute for Consumer Research.
- Klepp, I. G. (2004). Farlige farger *Norsk antropologisk tidsskrift*, 15(4), 227-240.
- Klepp, I. G. (2006). *Skittentøyets kulturhistorie-hvorfor kvinner vasker klær*. Oslo: Novus forlag.
- Klepp, I. G. (2007a). Patched, louse-ridden, tattered: clean and dirty clothes. *Textile: Journal of Cloth and Culture*, 5(3), 254–275. doi:10.2752/175183507X249459
- Klepp, I. G. (2007b). "Vi vasker oss vel egentlig for mye." Et hygienisk argument. *Norsk antropologisk tidsskrift*, 18(1), 6-21.
- Klepp, I. G. (2008). *Clothes, the body and well-being. What does it mean to feel well dressed?* (1-2008). Retrieved from Oslo:
- Klepp, I. G., & Bjerck, M. (2010, 24-12.11.2009). *Klær og utstyr for en hver anledning – Friluftslivets spesialisering*. Paper presented at the Forskning i friluft 2009, Oslo.
- Klepp, I. G., & Bjerck, M. (2014). A methodological approach to the materiality of clothing: Wardrobe Studies. *International Journal of Social Research Methodology*, 17(4), 373-386. doi:10.1080/13645579.2012.737148
- Klepp, I. G., Buck, M., Laitala, K., & Kjeldsberg, M. (In press). What's the problem? Odor-control and the smell of sweat in sportswear. *Fashion practice: The journal of design, creative process & the fashion industry*.
- Klepp, I. G., & Laitala, K. (2015). His mother's dress - Growth in the number of clothes. In P. Strandbakken & J. Gronow (Eds.), *The Consumer in Society - A Tribute to Eivind Stø* (pp. 311-334). Oslo: Abstrakt forlag.
- Klepp, I. G., Laitala, K., Schragger, M., Follér, A., Paulander, E., Tobiasson, T. S., . . . Kjørboe, N. (2015). *Mapping sustainable textile initiatives and a potential roadmap for a Nordic actionplan*. Retrieved from Copenhagen: <http://dx.doi.org/10.6027/TN2015-545>
- Klepp, I. G., & Skuland, S. (2013). The Rationalisation of Consumption Reasons for Purchasing Outdoor Recreational Outfits. In M. Vaccarella & J. L. Foltyn (Eds.), *Fashion Wise* (pp. 43-52). Oxfordshire: Inter-Disciplinary Press.
- Klepp, I. G., & Storm-Mathisen, A. (2005). Reading fashion as age: Teenage girls and grown womens Accounts of Clothing as Body and Social Status. *Fashion Theory: The Journal of Dress, Body and Culture*, 9(3), 323-342.
- Klepp, I. G., Vramo, L., & Laitala, K. (2014). Too old: Clothes and value in Norwegian and Indian wardrobes. In M.-L. Nosch, Z. Feng, & L. Varadrajana (Eds.), *Global Textile Encounters* (Vol. 20, pp. 237-244). Oxford: Oxbow Books.
- Knuts, E. (2006). *Något gammalt, något nytt: skapandet av bröllopsföreställningar*. Göteborg: Mara förlag.
- Kruschwitz, A., & Stamminger, R. (2011, 3-5 May 2011). *Detergent dosing behaviour in laundry washing*. Paper presented at the 45th International Detergency Conference, Düsseldorf.
- Kruse, K. (2009). *Analyser av kemikalier i varor. Ett delprojekt inom projektet Giftfritt Göteborg*. Retrieved from Göteborg: http://goteborg.se/wps/wcm/connect/9ab78cef-01aa-4a86-881c-c4fdb97dd6f/N800_R2009_8.pdf?MOD=AJPERES

- Laitala, K. (2014). *Clothing consumption - An interdisciplinary approach to design for environmental improvement*. (PhD thesis), Norwegian University of Science and Technology, Trondheim. Retrieved from http://www.sifo.no/files/file79873_laitala_phd_83.pdf
- Laitala, K., & Jensen, H. M. (2010). Cleaning effect of household laundry detergents at low temperatures. *Tenside Surfactants Detergents*, 47(6), 413-420. doi:10.3139/113.110096
- Laitala, K., & Klepp, I. G. (2013). Environmental and ethical perceptions related to clothing labels among Norwegian consumers. *Research Journal of Textile and Apparel*, 17(1), 50-58.
- Laitala, K., & Klepp, I. G. (2014). Arv og deling av klær, sko og sportsutstyr. In R. Lavik & E. Borgeraas (Eds.), *Forbrukstrender 2014: SIFO survey* (pp. 25-28). Oslo: SIFO.
- Laitala, K., & Klepp, I. G. (Unpublished). Clothing Reuse: Used clothes as gifts? *Manuscript submitted for publication*.
- Laitala, K., Klepp, I. G., & Boks, C. (2012). Changing laundry habits in Norway. *International Journal of Consumer Studies*, 36(2), 228-237. doi:10.1111/j.1470-6431.2011.01081.x
- Laitala, K., Klepp, I. G., & Hauge, B. (2011). Materialised Ideals: Sizes and Beauty. *Culture Unbound: Journal of Current Cultural Research*, 3, 19-41. <http://www.cultureunbound.ep.liu.se/v3/a04/cu11v3a4.pdf> Retrieved from <http://www.cultureunbound.ep.liu.se/v3/a04/cu11v3a4.pdf>
- Laitala, K., Klepp, I. G., Morley, N., Meistad, T., Chapman, A., Chen, W., . . . Austgulen, M. H. (2012). *Potensiale for økt materialgjenvinning av tekstilavfall og andre avfallstyper (papir/papp, metall og glass)*. Retrieved from Oslo: http://www.sifo.no/files/file78453_fagrapport_2-2012_rev1.pdf
- Laitala, K., & Vereide, K. (2010). *Washing machines' program selections and energy use. Project Note 2-2010*. Retrieved from Oslo: http://www.sifo.no/files/file77375_project_note_2-2010_web.pdf
- Langley, E., Durkacz, S., & Tanase, S. (2013). *Clothing longevity and measuring active use*. Retrieved from Banbury, Oxon: <http://www.wrap.org.uk/content/clothing-longevity-measuring-active-use>
- Larsson, M. (2008). *Uniformella förhandlingar: hierarkier och genusrelationer i Postens kläder 1636-2008*: Nordiske museet.
- Long, L. W. (2003). Hvordan jeg lærte å gå på tur. Norsk friluftsliv sett utenfra. In I. G. Klepp & R. Svarverud (Eds.), *Idrett og fritid i kulturbildet. Humanioradagene 1993*. Oslo: Det historisk-filosofiske fakultet, Universitetet i Oslo.
- Mauss, M. (1970). *The Gift: Forms and Functions of Exchange in Archaic Societies*. London: Cohen & West.
- Minnote. (2009). Slik bygger du basisgarderoben. Retrieved from <http://minnote.no/2009/08/slik-bygger-du-basisgarderoben/>
- Norris, L. (2012). Economies of moral fibre? Recycling charity clothing into emergency aid blankets. *Journal of Material Culture*, 17(4), 389-404. Retrieved from <http://ejournals.ebsco.com/direct.asp?ArticleID=4AF99306F9A3839DEC3A>
- Nylén, A. M. (1962). *Varför klär vi oss: kring dräktens roll förr och nu*. Västerås: ICA-forlaget.
- O'Connor, K. (2005). The other half: The material culture of new fibres. In S. Küchler & D. Miller (Eds.), *Clothing as material culture* (pp. 41-60). Oxford: Berg.
- Pakula, C., & Stammering, R. (2010). Electricity and water consumption for laundry washing by washing machine worldwide. *Energy Efficiency*, 3(4), 365-382. doi:10.1007/s12053-009-9072-8
- Pantzar, M., & Shove, E. (Eds.). (2005). *Manufacturing Leisure: Innovations in Happiness, Wellbeing and Fun*. Helsinki: National Consumer Research Centre.
- Pink, S. (2005). Dirty laundry. Everyday practice, sensory engagement and the constitution of identity. *Social Anthropology*, 13(03), 275-290. doi:doi:10.1017/S0964028205001540
- Reckwitz, A. (2002). Toward a Theory of Social Practices A development in culturalist theorizing. *European journal of social theory*, 5(2), 243-263. doi:10.1177/13684310222225432

- Røpke, I. (2009). Theories of practice: New inspiration for ecological economic studies on consumption. *Ecological Economics*, 68(10), 2490-2497. Retrieved from <http://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0921800909002249>
- Sandvik, B. C. (1998). *Skikk og bruk, bruk og kast: klesvaner i det moderne Norge*. Oslo: B.C. Sandvik.
- Sanner, J. (2011, 3-5 May 2011). *i-Dos, an intelligent dosing system*. Paper presented at the 45th International Detergency Conference, Düsseldorf.
- Schatzki, T. R. (2001). Practice mind-ed orders. In T. R. Schatzki, K. K. Cetina, & E. v. Savigny (Eds.), *The practice turn in contemporary theory* (pp. 42-55). London: Routledge.
- Selseth, N. T. (2000). Korrekt antrekk. In L. H. Boe & A. S. Hjemdahl (Eds.), *Kropp og klær*. Oslo: Norsk folkemuseum.
- SFT. (2008, 03.03.2008). Mer avfall skal gjenvinnes [More waste is going to be recycled]. Retrieved from http://www.sft.no/artikkel_42346.aspx
- Shove, E. (2003). *Comfort, cleanliness and convenience: The social organization of normality*. Oxford: Berg.
- Shove, E., & Pantzar, M. (2005). Consumers, Producers and Practices. Understanding the invention and reinvention of Nordic walking. *Journal of Consumer Culture*, 5(1), 43-64. doi:10.1177/1469540505049846
- SIFO. (2012). *SIFO survey 2012*.
- Sinner, H. (1960). *Über das Waschen mit Haushaltwaschmaschinen* (2nd ed.): Haus+Heim Verlag.
- Skov, L. (2011). Entering the Space of the wardrobe. *Creative Encounters Working Papers Series*, 58. <http://hdl.handle.net/10398/8277> Retrieved from <http://hdl.handle.net/10398/8277>
- SSB. (2012). Tabell: 05282: Avfallsregnskap for Norge, etter kilde og materialtype (1 000 tonn) Retrieved from <https://www.ssb.no/statistikkbanken/SelectVarVal/Define.asp?MainTable=AvfallNorge2&KortNavnWeb=avfregno&PLanguage=0&checked=true>. Retrieved 17 October 2013, from SSB <https://www.ssb.no/statistikkbanken/SelectVarVal/Define.asp?MainTable=AvfallNorge2&KortNavnWeb=avfregno&PLanguage=0&checked=true>
- SSB. (2013a). Forbruksundersøkelsen 2012. Retrieved from <https://www.ssb.no/fbu/>
- SSB. (2013b). Forbruksundersøkelsen, 2012 Retrieved from <https://www.ssb.no/fbu/>. Retrieved 26.1.206, from SSB <https://www.ssb.no/fbu/>
- SSB. (2014). Utenrikshandel med varer. Tabell: 08812: Utenrikshandel med varer, etter varegruppe (tosifret SITC), land og transportmåte (tonn) Retrieved from <https://www.ssb.no/tabell/08812>
- SSB. (2015a, 3 September 2015). Konsumprisindeksen, juli 2015. Retrieved from <https://www.ssb.no/kpi>
- SSB. (2015b). Table 08801: External trade in goods, by commodity number (HS) and country Retrieved from <https://www.ssb.no/tabell/08801>. Retrieved 21 April 2015, from SSB <https://www.ssb.no/tabell/08801>
- Stamminger, R. (2009, 12-14 May 2009). *Consumer real life behaviour compared to standard in washing and dishwashing*. Paper presented at the 44th International Detergency Conference, Düsseldorf.
- Statistics Norway. (2012). Statistikkbanken. 09 Nasjonalregnskap og utenrikshandel. Tabell: 08812: Utenrikshandel med varer, etter land, varegruppe (tosifret SITC) og transportmåte (tonn) Retrieved from http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/Default_FR.asp?PXSid=0&nvl=true&PLanguage=0&tilside=selectvarval/define.asp&Tabellid=07337. Retrieved 4th September 2012, from SSB http://statbank.ssb.no/statistikkbanken/Default_FR.asp?PXSid=0&nvl=true&PLanguage=0&tilside=selectvarval/define.asp&Tabellid=07337

- Statistics Norway. (2013, 14. february). Større avfallsmengder og mer gjenvinning [Increased amounts of waste and more recycling]. Retrieved from <http://ssb.no/natur-og-miljo/statistikker/avfregno/aar/2013-02-14#content>
- Steinemann, A. C. (2009). Fragranced consumer products and undisclosed ingredients. *Environmental Impact Assessment Review*, 29(1), 32-38. doi:10.1016/j.eiar.2008.05.002
- Storm-Mathisen, A. (2008). *Kontekstualisert mening: en diskursiv analyse av unges klær og identiteter*. (PhD), Universitet i Oslo, Oslo.
- Storm-Mathisen, A., & Brusdal, R. (2009). Fy skam deg! - Betragtninger rundt kritikken av unge kvinners forbruk. In K. Asdal & E. Jacobsen (Eds.), *Forbrukernes ansvar* (pp. 53-81). Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Stranbakken, P., & Heidenstrøm, N. (2013). Utgang. In P. Stranbakken & N. Heidenstrøm (Eds.), *Hinsides symbolverdi - Materialiteten i forbruket* (pp. 259-267). Oslo: Novus.
- Sundt, E. (1869). *Om renligheds-stellet i Norge: til oplysning om flid og fremskridt i landet*. JC Abelsted.
- Tan, C. L.-L. (2010, 2.9.2010). The Jeans Care Secret: Rarely Wash Them. *The Wall Street Journal*.
- TNS Gallup. (2010). *Forbruker og media undersøkelse 2008/2009*. Retrieved from Oslo:
- UFF Norge. (2011). *Miljørapport 2010 [Sustainability report 2010]*. Retrieved from Oslo:
- Uitdenbogerd, D. E. (2007). *Energy and households - The acceptance of energy reduction options in relation to the performance and organisation of household activities*. (PhD thesis PhD thesis), Wageningen University, Wageningen. Retrieved from <http://edepot.wur.nl/121883>
- Ulväng, M. (2012). *Klädekonomi och klädkultur: böndernas kläder i Härjedalen under 1800-talet*. Möklinta: Gidlunds förlag.
- Virke. (2013). Klesimporten 2012. Retrieved from <http://www.virke.no/talloganalyse/Documents/Klesimporten2012lang.pdf>
- Virke. (2014a). *Kleskjedene 2014*. Retrieved from Oslo: <http://www.virke.no/talloganalyse/Documents/Kleskjedene%202014.pdf>
- Virke. (2014b). *Skofaghandelen 2013*. Retrieved from Oslo: <http://www.virke.no/talloganalyse/Documents/Skofaghandelen%202013.pdf>
- Virke. (2015). *Netthandel i Norge - Statistikk for 2014 og første tertial 2015*. Retrieved from Oslo: <http://www.virke.no/bransjer/Documents/Netthandelsstatistikk2015.pdf>
- Warde, A. (2005). Consumption and Theories of Practice. *Journal of Consumer Culture*, 5(2), 131-153. doi:10.1177/146954050505053090
- Witte, O. (2011, 3-5 May 2011). *Automatic dosing of detergents in household washing machines*. Paper presented at the 45th International Detergency Conference, Düsseldorf.
- Woodward, S. (2007). *Why women wear what they wear*. New York: Berg.
- Woodward, S., & Fisher, T. (2014). Fashioning through materials: Material culture, materiality and processes of materialization. *Critical Studies in Fashion & Beauty*, 5(1), 3-23.
- Woolridge, A. C., Ward, G. D., Phillips, P. S., Collins, M., & Gandy, S. (2006). Life cycle assessment for reuse/recycling of donated waste textiles compared to use of virgin material: An UK energy saving perspective. *Resources, Conservation and Recycling*, 46(1), 94-103. doi:10.1016/j.resconrec.2005.06.006

Forbruksforskningsinstituttet SIFO ved Høgskolen i Oslo og Akershus (HiOA) har et spesielt ansvar for å bidra til kunnskapsgrunnlaget for forbrukerpolitikken i Norge og skal utvikle ny kunnskap om forbruk, forbrukerpolitikk og forbrukernes stilling og rolle i samfunnet.

Sentrale forskningstema er:

- forbrukerne i markeder og forbrukervalg
- husholdningenes ressursdisponeringer
- forbrukerøkonomi - gjeldsutvikling og fattigdom
- teknologisk utvikling og forbrukernes hverdag
- digitalt hverdagsliv og mestring
- miljøeffekter av ulike typer forbruk
- mat- og spisevaner
- tekstiler - verdikjeder - konsekvenser for hverdagsliv og miljø
- forbrukets betydning for inkludering i sosialt hverdagsliv
- forbrukerpolitikk

SIFO

Forbruksforskningsinstituttet

**HØGSKOLEN I OSLO
OG AKERSHUS**

Boks 4 - St. Olavs plass - N-0030 Oslo.

Besøksadresse: Sandakerveien 24C.

Telefon: +47 22 04 35 00 **Fax:** +47 22 04 35 04

E-mail: post@sifo.hioa.no **Internett:** www.sifo.no

